
ВІТАЄМО ЮВІЛЯРА!

МИКОЛІ ГРИГОРОВИЧУ ЛОБАСУ — 60 років!

8 березня виповнюється 60 років з дня народження Миколи Григоровича Лобаса — провідного вченого, економіста-аграрника, доктора економічних наук, члена-кореспондента НААН, головного редактора і видавця науково-практичного журналу «АгроІнКом».

Науковий доробок Миколи Григоровича щодо освоєння ресурсо- і енергоощадних технологій, моделей машинно-технологічних станцій є вагомим внеском у розвиток економічної науки, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в період формування ринкових відносин у нашій державі

Адаптовані для різних регіонів України технології вирощування основних сільськогосподарських культур під керівництвом ученого впроваджено в Київській, Полтавській, Чернігівській, Вінницькій, Одеській і Донецькій областях на площі понад 250 тис. га. У створеному Миколою Григоровичем демонстраційно-консультаційному науково-технічному центрі на базі нової вітчизняної і зарубіжної техніки пройшли підготовку 1570 спеціалістів, механізаторів України та студентів Національного університету біоресурсів і природокористуван-

ня України, Білоцерківського національного аграрного університету. Вагомі напрацювання і нові ідеї вчений втілює у понад 130 наукових праць, у тому числі 8 монографіях та підручнику, які є суттєвою підмогою у підготовці кадрів і підвищенні ефективності організаційно-правових сільськогосподарських формувань. Власні наукові розроблення вчений впровадив у виробництво на площі понад 500 тис. га. У науковій скарбниці автора є й нормативні документи для створення моделей нових машинно-технологічних станцій, праці, у яких обґрунтовано стратегію техніко-технологічної політики в Україні. Під керівництвом вченого підготовлено й захищено дві кандидатські дисертації.

Наукова спільнота високо оцінила внесок Миколи Григоровича у розвиток вітчизняної аграрної економічної науки. 17 травня 1995 р. його обрано членом-кореспондентом УААН (нині Національна академія аграрних наук України) по відділенню аграрної економіки та земельних відносин.

Висока працездатність, вимогливість до себе і оточуючих, справедливість у стосунках з підлеглими, громадська активність, комунікабельність, доброзичливе ставлення до людей, захоплення спортом — ось далеко неповний перелік головних рис до портрета ювіляра.

Народився Микола Григорович Лобас в с. Пристін Куп'янського району Харківської області. Батько — Лобас Григорій Степанович, сільський механізатор. Мати — Лобас Євдокія Іванівна, працівник рослинницької бригади радгоспу.

Після закінчення середньої школи (1968 р.) з золотою медаллю продовжив навчання на економічному факультеті в Українській сільськогосподарській академії, яку закінчив у 1973 р. з відзнакою і здобув кваліфікацію вченого агронома-економіста.

У 1973—1978 рр. проходив військову службу на різних офіцерських посадах, а з 1978 р. нерозривно пов'язав своє життя з науковою діяльністю. У 1981—1983 рр. навчався в аспірантурі Українського НДІ економіки і організації сільського господарства і, виконавши достроково програму підготовки, на вченій раді Харківського сільськогосподарського інституту ім. В.В. Докучаєва успішно захистив кандидатську дисертацію на тему: «Удосконалення пропорцій у міжгосподарських підприємствах».

Наступною сходинкою наукового росту вченого було навчання в докторантурі (1989—1991 рр.) Всесоюзного НДІ економіки і організації сільського господарства (м. Москва), після закінчення якої у цьому ж інституті захищено докторську дисертацію «Інтенсифікація зернового господарства Української РСР в умовах становлення ринкових відносин».

З 1994 року Микола Григорович поєднує наукову, практичну і викладацьку діяльність: успішно впроваджує результати досліджень у виробництво, працює в Національному аграрному університеті на посаді професора кафедри світового сільського господарства і зовнішньоекономічної діяльності, завідувача кафедри світових агротехнологій.

М.Г. Лобас нагороджений медалями «60 лет Вооруженных Сил СССР» і «Ветеран праці». У 2007 р. за вагомий особистий внесок у забезпечення формування і реалізацію аграрної політики, висвітлення актуальних проблем сільськогосподарського виробництва та високий професіоналізм нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України.

Вітаючи Вас із 60-річчям, шановний Миколо Григоровичу, бажаємо міцного здоров'я, творчої наснаги, процвітання у практичній діяльності, довгих і щасливих років життя.

Редакційна колегія

**Аграрний
інформаційний
науково-виробничий
журнал**

**Колектив нагороджено
Почесною грамотою
Кабінету Міністрів України**

АГРОІНКОМ

№ 1—3'2011

<http://www.iae.kiev.ua>

ЗАСНОВНИК:

Міжнародний аграрно-промисловий
інвестиційний концерн
«Агропромінвест-інтернешл»

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ

Лобас М.Г., д.е.н., чл.-кор. НААН

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Галушко В.П., д.е.н., проф., чл.-кор. НААН
Гладій М.В., д.е.н., проф., акад. НААН
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Заїнчковський А.О., д.е.н., проф.
Зіновчук В.В., д.е.н., проф.
Зубець М.В., д.с-г.н., проф., акад. НААН
Коденська М.Ю., д.е.н., проф.
Кравчук В.І., д.т.н., проф., акад. НААН
Лінник М.К., д.т.н., проф., акад. НААН
Лупенко Ю.О., д.е.н., проф., академік НААН
Мельник Ю.Ф., к.с-г.н., чл.-кор. НААН
Мельничук Д.О., д.біол.н., проф., акад. НААН
Месель-Веселяк В.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Присяжнюк М.В., міністр Мінагрополітики України
Росоха В.В., к.е.н., с.н.с.
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
Сайко В.Ф., д.с-г.н., проф., акад. НААН
Ситник В.П., д.е.н., проф., акад. НААН
Федоров М.М., д.е.н., проф.
Шпичак О.М., д.е.н., проф., акад. НААН
Юрчишин В.В., д.е.н., проф., акад. НААН
Петриков О.В., д.е.н., проф. акад. РАСГН
Ушачов І.Г., д.е.н., проф., акад. РАСГН

Відповідальний за формування,
редагування і видання журналу
к.е.н., с.н.с. В.В.Росоха
тел. (044) 259-89-63; e-mail: rossokha@ukr.net

Матеріали підготовлено
МАПІК «Агропромінвест-інтернешл»

Відповідальність за точність викладених у публікаціях фактів
несе автор, а за зміст рекламних матеріалів — рекламодавець

Свідчення про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 2358 від 20.01.97 р.

Передплатний індекс 12479

Періодичність видання: щомісяця

Верстка: Михайлошин Г.В. тел. (067) 230-20-81.

Друк журналу: СПД Трубак І.М.
Свідчення про державну реєстрацію № 22491
від 19.06.2003 р. тел. (067) 509-82-17.

Підписано до друку 15.02.2010. Формат 60x84 1/8.
Папір офсет. Друк офсет. Фіз. друк. арк. 7,25.
Умов. друк. арк. 6,75. Наклад 1000. Зам. 11-121

ЗАТ «ВПОЛ»,
03151, Київ-151, вул. Волинська, 60

науково-практичне видання

ЗМІСТ

РИНОК ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

Черемісіна С.Г., Кальонова Г.Г. Порівняльна оцінка сучасного стану виноградо-виноробної галузі України та країн Європи	5
Сало І.А. Вплив економічної нестабільності на розвиток вітчизняного ринку плодів.....	11
Тивончук Я.О. Методичні підходи до формування організаційно-економічного механізму активізації діяльності підприємницьких структур ринку молока і молокопродуктів	15
Кривенко Н.В. Тенденції розвитку внутрішньогалузевої торгівлі агропродовольчою продукцією.....	21

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

Кулаєць М.М., Бабієнко М.Ф., Лайко П.А., Витвицька О.Д., Бузовський Є.А., Скрипниченко В.А., Лучник М.М. Інноваційне забезпечення продовольчої безпеки в Україні і світі	2
Дієсперов В.С. Сучасний стан діяльності сільськогосподарських підприємств: аналітичний огляд	29
Бойко Л.М. Реорганізація агроформувань як напрям удосконалення земельних відносин	36
Русак О.П. Стратегія розвитку підприємств з виробництва продукції птахівництва	40
Черній Н.С. Ефективність інвестицій у виробництво продукції сої.....	43
Кліщенко С.В., Марчук В.П. Формування інноваційного підходу до промислового вирощування та переробки волоського горіха.....	47

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, ОБЛІК

Мних А.М. Вплив державного боргу на економіку та соціальну політику держави.....	52
Саблук Р.П., Коваленко О.В. Малі підприємства в системі корпоративних фінансів	54

Борщ А.Г., Борщ О.Г. Формування емісійної політики в системі управління капіталом акціонерних агропромислових підприємств.....	59
Россоха В.В., Осетрова О.П. Управління вартістю бізнесу в процесі фінансового оздоровлення підприємств.....	64
Говорушко Т.А., Гудзь Ю.Ф. Сучасні проблеми кредитування суб'єктів підприємницької діяльності.....	68
Булат М.А. Концептуальні основи управління видатками бюджету на підтримку сільського господарства.....	73
Полуляхова О.О. Особливості фінансово-кредитного забезпечення підприємств споживчої кооперації.....	76

НАУКА І ВИРОБНИЦТВО

Чорний Г.М., Ястреб М.П., Кучер О.В. Новітній підхід до змісту управлінської діяльності в агроформуваннях.....	80
Паштецький В.С. Методологічні аспекти дослідження раціонального землекористування агросфери.....	85
Коренюк П.І. Проблеми підвищення продовольчої ефективності відтворення земельно-ресурсного потенціалу.....	89
Шумський А.В. Ефект синергії при визначенні інноваційного потенціалу підприємства.....	96
Біленький О.Ю. Локомотиви світової економіки.....	100
Анотації.....	103
Resume.....	103

Шановні читачі!

Наш журнал можна читати на сторінці Інтернету

<http://www.iae.kiev.ua>

Адреса редакції:

08162, Київська обл., Києво-Святошинський район
смт. Чабани, вул. Машинобудівників, 1-А, кім. 100
Тел. (+38044) 255-13-43, факс (+38044) 526-00-13.
<http://www.iae.kiev.ua>
e-mail: rossokha@ukr.net, southgates@kv.chereda.net
Р/рахунок № 26006300048724 в АКБ «Форум», м. Київ
МФО 322948, Ідентифікаційний код 1869407573

УДК 634.8:663.2

С.Г. Черемісіна,

доктор екон. наук, доцент,
Севастопольський інститут банківської справи
Української академії банківської справи
Національного банку України

Г.Г. Кальонова,

аспірант,
Севастопольський національний
технічний університет

ПОРІВНЯЛЬНА ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ВИНОГРАДО- ВИНОРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПИ

У статті проаналізовано сучасний стан виноградо-виноробства в Україні. Проведено аналіз ефективності функціонування галузі в країнах Європи. Запропоновано основні напрями стабілізації та розвитку виноградо-виноробного виробництва в Україні з урахуванням досвіду європейських країн.

Виноградо-виноробна галузь — значима, перспективна і одна з основних сфер агропромислового комплексу економіки, яка наповнює бюджет країни. Систематична оцінка стану виноградарства держави дає змогу проаналізувати наявні проблеми і слабкі місця функціонування галузі, розробити шляхи і засоби виходу з ситуації, що склалася, та підвищення ефективності механізмів господарювання.

Оцінювання стану галузі у ряді країн Європи дає можливість встановити принципи дії ефективних господарських механізмів функціонування виноградарської галузі і встановити можливість їх адаптації до застосування в Україні.

Відповідно до викладеного, порівняльна оцінка стану виноградо-виноробної галузі України і європейських країн є актуальною.

На проблемах розвитку виноградо-виноробного виробництва України зосередили увагу М. Афонін, С. Азізов, А. Гаркуша, В. Єжов, Л. Мармуль,

І. Червен, С. Черемісіна та ін. Механізми формування ринку виноградо-виноробної продукції АР Крим викладено у працях Г. Валуйка, А. Бузні, В. Рибінцева, С. Додонова. Проте постійний моніторинг та оцінка перспектив розвитку виноградо-виноробної галузі в АР Крим і Україні здійснюється епізодично, а досвід країн Європи, де виноградарство та виноробство ефективно функціонують і продовжують розвиватися, враховується вкрай недостатньо.

Метою статті є аналіз сучасного стану і розвитку виноградо-виноробної галузі, а також ефективних механізмів її функціонування в країнах Європи і Україні зокрема.

Виноградарство і виноробство в Україні завжди були важливими галузями агропромислового комплексу. Займаючи незначну частку в площі сільськогосподарських угідь, ця галузь істотно впливає на рівень соціально-економічного розвитку регіонів. Проте сучасний стан виноградо-виноробної галузі характеризується скороченням загальної площі виноградних насаджень, зменшенням валового збору винограду (табл. 1).

Аналіз даних табл. 1 показує, що врожайність культури у 2009 р. в порівнянні з 2000 р. зросла на 28,1 % і становила 66,2 ц/га. Проте цей показник майже удвічі менший за потенційно можли-

Таблиця 1

Динаміка основних показників виноградарства України*

Показник	Рік										2009 р. у % до 2000 р.
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Площа виноградних насаджень в плодоносному віці, тис. га	99,0	95,0	91,0	86,0	83,0	81,0	75,8	70,4	70,9	70,8	-28,5
Валовий збір винограду, тис. т.	514,0	336,0	359,0	505,0	374,0	443,0	300,9	360,0	415,3	468,7	-8,8
Врожайність, ц/га	51,7	35,4	39,4	59,0	45,2	54,9	39,7	51,1	58,6	66,2	28,1

* Джерело [9]

вий. Також можна відмітити позитивну динаміку виробництва виноматеріалів, що зросло у 2009 р. порівняно з 2008 р. на 17 %. Обсяги переробки підприємствами винограду на виноматеріали у 2010 р. склали 417,7 тис. т, що на 3,5 тис. т або 0,8 % менше, ніж у 2009 р. Водночас за цей період виноматеріалів вироблено 30,7 млн дал, що на 0,4 млн дал або 1,4 % менше. Обсяги переробки винограду на виноматеріали у 2010 р. за регіонами характеризуються такими даними (табл.2).

У 2010 р. збільшили переробку винограду підприємства Миколаївської (на 45,5 тис. т, або у 2,2 раза) та Закарпатської (на 3,1 тис. т, або на 66 %) областей, водночас у 2 рази зменшилися обсяги переробки продукції в Херсонській обл.

На підприємства Одещини припадало 46 % загального обсягу переробленого винограду, АР Крим – 22 %, Миколаївської обл. – майже 20 %. Лише 22 % від загального обсягу переробленого винограду становила власна сировина (у 2009р. – 24 %). Найменше використовували власну продукцію виноградних насаджень підприємства Миколаївської (5,6 %) та Закарпатської (8,3 %) областей.

Середня ціна закупівлі винограду для переробки зросла від 2046 грн за 1 т у 2009 р. до 2487 грн у 2010 р. (на 22 %). Це відбулося насамперед за рахунок підвищення цін на виноград у Закарпатській – від 1559 до 3415 грн за 1 т або у 2,2 раза, в Одеській – від 1725 до 2477 грн (на 44 %), Херсонській – від 1908 до 2654 грн (на 39 %) областях.

Підвищення ціни спостерігалось в усіх регіонах. Виробництво виноматеріалів в регіонах характеризується даними, представленими в табл. 3.

Загальний випуск виноматеріалів порівняно з 2009 р. збільшили підприємства Миколаївської обл. – на 3,4 млн дал (в 2,3 раза) та м. Севастополь – на 198,1 тис. дал (на 16 %). У 2010 р. вироблено виноматеріалів для випуску вин 20,4 млн дал (105 % проти 2009 р.), для закладки на витримку – 905,2 тис. дал (122 %). У груповому асортименті виноматеріалів сировини для закладки на витримку та випуску столових вин виготовлено на 2,6 млн дал, або на 21 % більше ніж у 2009 р., інших видів виноматеріалів – на 1,6 млн дал або в 2,2 раза більше, шампанських та ігристих – на 2,1 млн дал, або на 30 % менше, для закладки на витримку та випуску кріплених вин – на 1,4 млн дал, або на 18 %, а коньячних – на 1,0 млн дал або на 40 % менше.

У загальному виробництві виноматеріалів частка для закладки на витримку та випуску столових вин зросла від 39 у 2009 р. до 48 % у 2010 р., інших видів виноматеріалів – від 4,1 до 9,2 %; шампанських та ігристих вин скоротилася від 23 до 16,5 %, для закладки на витримку та випуску кріплених вин – від 26 до 21,5 %, коньячних – від 8 до 5 %.

У зв'язку з цим виробничі потужності використовувалися не в повному обсязі: лінії переробки винограду – на 42,6 %; місткості зберігання вина – на 63,7 %; лінії розливу вина – на 60,7 %. Підвищення цін на виноград випереджає зростання цін на вино-

Таблиця 2

Переробка винограду на виноматеріали у 2010 р. в Україні, тис. т

Показник	Фактично перероблено на виноматеріали			у т.ч.		Середня ціна закупівлі 1 т, грн
	всього	у % до загального підсумку	2010 р. у % до 2009 р.	власновирощений	закуплений	
Україна	417,7	100,0	99,2	92,0	31,0	2487
АР Крим	90,7	21,7	83,9	39,0	38,3	3971
Закарпатська обл.	7,8	1,9	166,2	0,6	7,1	3414
Миколаївська обл.	82,4	19,7	223,0	4,6	77,8	1652
Одеська обл.	191,5	54	96,7	26,5	165,0	2476
Херсонська обл.	26,4	6,3	49,4	5,0	21,4	2654
м. Севастополь	18,8	4,5	94,7	16,3	0,2	1162

Таблиця 3

Виробництво виноматеріалів по регіонах України, тис. дал*

Показник	Фактично вироблено виноматеріалів			У тому числі			
	всього	у % до загального підсумку	2010 р. у % до 2009р.	шампанські та ігристі	коньячні	для випуску вин та закладки на витримку	
						столові	кріплені
Україна	370675	100,0	98,6	5046,7	1514	14674	6608
АР Крим	7650	24,9	86,3	640	702	1762	448
Закарпатська обл.	197	0,6	17,0	—	—	137	60
Миколаївська обл.	6030	19,7	231,9	887	16	4748	311
Одеська обл.	13496	44,0	98,0	2420	274	6541	1619
Херсонська обл.	191825	6,0	53,1	409	521	823	11
м. Севастополь	1476	4,8	115,5	691	1,1	662	120

*Джерело [8]

Динаміка обсягу ринку вина провідних країн-виробників Європи, млн л*

Країна	Рік						2009 р. у % до 2004 р.
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Франція	3375,0	3360,0	3385,0	3380,0	3283,0	3400,0	100,7
Італія	3100,0	3003,9	3003,0	3009,0	2932,8	2883,2	93,0
Німеччина	2200,0	2216,8	2201,8	2187,1	2157,5	2134,2	97,0
Іспанія	1600,0	1607,5	1596,7	1584,8	1530,3	1492,6	93,3
Великобританія	1500,0	1374,3	1424,1	1473,4	1444,3	1425,4	95,0
Росія	639,5	709,8	780,5	853,9	918,3	977,3	152,8
Нідерланди	280,7	348,3	353,2	358,2	357,9	358,1	127,6
Угорщина	307,2	323,6	323,1	323,8	322,8	321,9	104,8
Польща	276,2	282,3	289,1	296,1	301,9	307,1	111,2
Бельгія	269,3	271,0	272,1	273,5	273,9	274,7	102,0
Чехія	157,1	166,5	171,1	175,5	179,1	181,9	115,8
Данія	171,7	172,3	173,3	174,4	174,9	175,1	102,0
Швеція	138,9	142,6	146,8	151,8	158,0	164,4	118,4
Норвегія	57,8	59,7	61,8	63,8	65,6	67,1	116,1

*Тут і далі джерело [10]

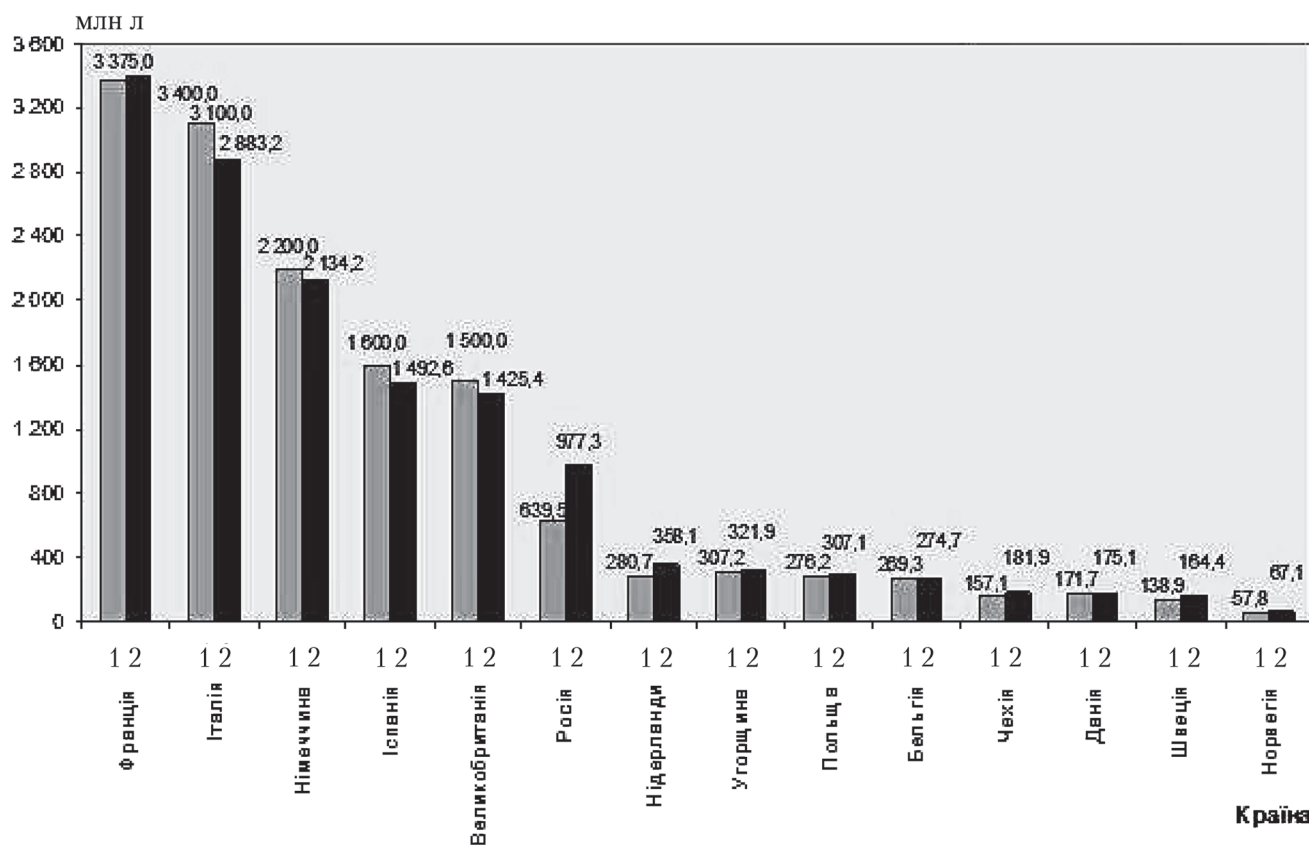
продукції [7]. В цілому, спостерігається загальне зниження економічної ефективності виробництва виноградо-виноробної галузі.

Для порівняння ефективності функціонування цієї галузі в табл. 4 представлено дані ринку вина європейських країн.

Ринок вина в 2009 р. в порівнянні з 2004 р. у більшості країн Європи збільшився. В Росії його зрос-

тання становить 52,8 % або в абсолютному вираженні 337,8 млн л, а у Франції (країні-лідері) — лише 0,7 %. Проте таке незначне підвищення показника в процентному відношенні спричиняє збільшення обсягу ринку вина в цій країні на 25 млн л.

Гістограма обсягів ринку вина провідних країн-виробників Європи в 2004 і 2009 рр. з ранжування на його зниження представлена на рисунку.

1 — обсяг ринку в 2004 р. млн л; 2 — обсяг ринку в 2009 р. млн л

Рис. Обсяг ринку вина провідних країн-виробників Європи в динаміці, млн л

Аналіз даних рисунка свідчить, що лідируючі позиції за обсягом виробництва вина займають Франція, Італія і Німеччина. На вищій позиції за середню величину цього показника (1011,6 млн л у 2009 р.) знаходяться Іспанія і Великобританія — 1492,6 і 1425,4 млн л відповідно.

Зміну показників ємності ринку вина в країнах Європи в період з 2004 по 2009 рік представлено в табл. 5.

Динаміка ємності винного ринку в 2009 р. порівняно з 2004 р. в усіх країнах Європи позитивна. Найбільше зростання цього показника в динаміці спостерігається в Чехії і становить 60,4 % або в абсолютному вираженні 108 млн л, а найменше — в Іспанії (2,2 %), що водночас збільшує ємність ринку вина на 31,2 млн л і досягає значення 1451,2 млн л. По цьому показнику лідируючу позицію займає Італія. Ємність винного ринку в цій країні в 2009 році становила 4189,6 млн л, що на 16,1 % більше, ніж в 2004 р.

Друге і третє місце по ємності досліджуваного ринку вина займають Франція і Німеччина. Вище за середню величину цього показника (1231 млн л в 2009 р.) знаходяться ринки Великобританії, Іспанії та Росії, ємності яких становлять 1545, 1451 і 1321 млн л відповідно.

Європейський винний ринок характеризується значною фрагментарністю. В ньому виділяються такі сектори за категоріями вин: шампанського, кріплених, ігристих, тихих вина. Найбільшу питому вагу від загальної ємності ринку займали тихі вина. Їх частка вага в різних європейських країнах коливається від 65 до 89 %. Сегмент ігристого вина становить від 2 до 26 %, шампанського — від 1 до 17 %, кріпленого вина — від 1 до 18 % (табл. 6).

Європейський ринок вина має відповідну збутову систему, що включає такі канали його розподілу

як супермаркети і гіпермаркети, підприємства готельного і ресторанного бізнесу, спеціалізовані підприємства роздрібною торгівлі і цілодобові магазини. Аналіз каналів збуту представлено в табл. 7.

Головний канал розподілу формується супермаркетами і гіпермаркетами, частка якого в різних країнах коливається від 23 до 59 %. Виключенням є Швеція і Норвегія, оскільки в них заборонена роздрібна торгівля алкогольними напоями в цій категорії магазинів.

Обсяги продажів вина підприємствами готельного і ресторанного бізнесу за питомою вагою відповідного каналу збуту знаходяться на другому місці, спеціалізованими підприємствами роздрібною торгівлі — на третьому, цілодобовими магазинами — на четвертому місці.

Викладене дає підстави для висновку, що в цілому європейський ринок зберігає тенденцію розвитку, може бути сегментований за декількома критеріями, має розвинену систему розподілу продукції, високий вхідний бар'єр і зростаючу конкуренцію.

Стабільний стан і розвиток виноградо-виноробної галузі європейських країн зумовлений використанням ефективних економічних механізмів господарювання, що базуються на принципах інтенсивного виробництва, орієнтованого на якість. Державне регулювання галузі у багатьох країнах є надзвичайно жорстким. Вхід на ринок нових виробників перебуває під впливом урядового регулювання. Регулюється також сорт вирощуваного винограду і річні обсяги виробництва для кожного окремого винограднику.

Важливим складником господарського механізму функціонування галузі є ефективно управління земельними ресурсами. Одним з методів управління земельними ресурсами в європей-

Таблиця 5

Динаміка ємності ринку вина провідних європейських країн-виробників, млн л

Країна	Рік						2009 р. у % до 2004 р.
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Італія	3610,0	4004,7	4099,7	4199,0	4189,3	4189,6	116,1
Франція	3240,0	3280,0	3350,0	3400,0	3460,0	3528,0	108,9
Німеччина	2430,0	2689,7	2680,1	2676,0	2660,7	2656,6	109,3
Великобританія	1410,0	1483,1	1529,8	1572,4	1554,0	1545,8	109,6
Іспанія	1420,0	1572,6	1555,5	1537,5	1484,9	1451,2	102,2
Росія	970,0	895,7	1001,9	1114,0	1218,2	1321,6	136,2
Польща	410,0	427,4	443,0	460,1	477,0	493,2	120,3
Нідерланди	310,0	412,7	419,7	426,8	426,6	428,5	138,3
Бельгія	370,0	412,4	415,8	419,0	420,2	422,5	114,2
Угорщина	310,0	326,9	326,0	326,2	330,8	333,8	107,6
Чехія	180,0	239,1	252,6	265,5	277,1	288,0	160,4
Швеція	200,0	198,8	207,3	217,5	228,1	238,7	119,5
Данія	170,0	196,1	199,4	203,8	205,8	207,1	122,2
Норвегія	110,0	114,1	120,9	128,1	133,7	138,2	126,2

Частка категорії вин загальної ємності ринку в 2009 році, %

Країна	Тихе вино		Ігристе вино		Шампанське		Кріплене вино		Ємність ринку вина, млн л
	Частка, %	Обсяг ринку, млн л	Частка, %	Обсяг ринку, млн л	Частка, %	Обсяг ринку, млн л	Частка, %	Обсяг ринку, млн л	
Італія	87,6	3670,3	7,2	301,6	1,1	46,9	4,1	171,8	4189,6
Франція	64,3	2268,6	15,9	561,2	17,6	621,0	2,2	77,2	3528,0
Німеччина	84,4	2242,4	12,1	321,4	2,0	53,3	1,5	39,5	2656,6
Великобританія	82,8	1279,1	1,7	26,8	6,9	106,6	8,6	132,4	1545,8
Іспанія	84,4	1225,0	11,3	164,1	1,4	20,2	2,9	42,9	1451,2
Росія	65,7	868,6	25,1	331,1	0,3	3,6	8,9	117,2	1321,6
Польща	72,5	357,1	21,7	107,1	0,1	0,5	5,7	28,1	493,2
Нідерланди	74,0	317,0	3,8	16,9	4,1	17,7	18,1	77,9	428,5
Бельгія	75,3	318,8	4,9	20,0	10,2	43,0	9,6	40,6	422,5
Угорщина	71,1	237,5	25,8	86,9	1,0	3,4	2,1	7,1	333,8
Чехія	87,0	251,6	7,9	22,2	3,8	10,7	1,3	3,5	288,0
Швеція	87,0	207,0	7,1	16,7	3,4	8,2	2,5	5,7	238,7
Данія	89,5	185,9	5,0	10,9	1,8	3,4	3,7	7,9	207,1
Норвегія	89,5	124,4	4,5	6,5	2,1	2,2	3,9	5,1	138,2
Разом	×	13553,3	×	1992,3	×	941,2	×	758	17245,8

ських країнах з ринковою економікою визнано територіальне планування. Воно здійснюється у Франції, Німеччині, Італії, Бельгії, Іспанії та інших країнах. Територіальне планування являє собою чіткий розподіл земель за їх призначенням: житлових районів, промисловості, транспорту, сільського господарства, лісонасаджень, туризму, відпочинку і т.д. Держава забороняє нецільове використання земель, орієнтує на правильне їх використання, відшкодовує збиток землевласникам, якщо проводить політику вилучення земель для державних потреб і здійснює стягнення з тих, хто неправильно або не за призначенням використовує землі.

Одним з методів державного управління землею є державний контроль за використанням земель, земельним оборотом. У Франції, Німеччині, Італії, Данії й інших країнах контроль за використанням землі полягає в тому, що при укладанні земельної угоди землевласники повинні отримати дозвіл компетентних державних органів на її здійснення. При цьому державні органи можуть заборонити угоду із-за дроблення сільськогосподарського земельного масиву або тому, що новий власник не має знань і досвіду ефективного використання землі. Державні органи можуть змінити умови угоди (термін оренди землі, ціну землі тощо) або забезпечити переважне право купівлі землі. Ряд сільськогосподарських законів Великобританії надає інспекторам міністерства право інспектувати усі сільськогосподарські землі. Виявивши не-

правильне використання земель і господарювання, міністр може заснувати нагляд за господарством, заборонити оренду, замінити орендаря, вказати характер використання землі. Аналогічні заходи встановлює законодавство Франції, Німеччини і ряду інших країн.

Однією з функцій управління земельними ресурсами встановлено перерозподіл земель, що використовуються, між землевласниками в цілях концентрації землеволодіння, раціоналізації використання землі на основі діючих законів (Німеччина, Франція та ін. країни). Якщо землевласник впродовж ряду років не використовує сільськогосподарські землі, то державні органи мають право своєю владою здати ці землі іншим орендарям, з умовою виплати власникові орендної плати. Показовим прикладом слугує землеустрій Італії, Бельгії, Великобританії, Іспанії, які в період землевпоряджувальних процесів здійснювали доцільнішу організацію території господарств за ініціативи зацікавлених осіб. В ході землеустрою нерідко відбувався масовий обмін земельними ділянками, викуп дрібних, передача землі міцнішим господарствам тощо.

Висновки і пропозиції. Розвиток виноградо-виноробної галузі України залежить від розв'язання комплексу проблем. Раціональним шляхом їх вирішення стає розробка сукупності заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності винопродукції вітчизняних виробників на українському і європейському ринках, створення ефективної сис-

Частка каналів збуту від загального обсягу ринку вина, %

Канали збуту Країна	Супермаркети гіпермаркети		Підприємства готельного і ресторанного бізнесу		Спеціалізовані підприємства роздрібною торгівлі		Цілодобові магазини		Обсяг ринку вина всього, млн л
	Частка, %	Обсяг ринку, млн л	Частка, %	Обсяг ринку, млн л	Частка, %	Обсяг ринку, млн л	Частка, %	Обсяг ринку, млн л	
Франція	47,1	1601,4	36,0	1224,0	14,9	506,6	2,0	68,0	3400,0
Італія	58,9	1698,2	30,4	876,5	5,6	161,5	5,1	147,0	2883,2
Німеччина	50,0	1067,1	34,5	736,3	10,1	215,6	5,4	115,2	2134,2
Іспанія	23,0	343,3	56,9	849,3	15,4	229,9	4,7	70,2	1492,6
Великобританія	49,3	702,7	20,2	287,9	24,5	349,2	6,0	85,5	1425,4
Росія	31,1	303,9	13,9	135,8	52,8	516,0	2,2	21,5	977,3
Нідерланди	18,4	65,9	10,4	37,2	66,0	236,3	5,2	18,6	358,1
Угорщина	37,7	121,4	14,2	45,7	48,1	154,8	0,0	0,0	321,9
Польща	40,3	123,8	22,6	69,4	37,1	113,9	0,0	0,0	307,1
Бельгія	25,6	70,3	42,5	116,7	29,9	82,1	2,0	5,5	274,7
Чехія	29,6	53,8	42,2	76,8	28,2	51,3	0,0	0,0	181,9
Данія	49,5	86,7	14,4	25,2	34,1	59,7	2,0	3,5	175,1
Швеція	0,0	0,0	13,5	22,2	84,1	138,3	2,4	3,9	164,4
Норвегія	0,0	0,0	10,9	7,3	86,9	58,3	2,2	1,5	67,1
Разом	×	6238,5	×	4510,4	×	2873,5	×	540,5	14163,0

теми державної підтримки галузі і державного регулювання, розвиток вітчизняної сировинної бази на основі впровадження інноваційно-інтенсивних технологій виробництва винограду, що сприяють забезпеченню його ефективності за рахунок збільшення врожайності виноградних насаджень і підвищення якості продукції.

Відповідно до вищевикладеного пропонується забезпечити розвиток виноградо-виноробної галузі за рахунок:

визначення пріоритетів розвитку виноградарства з урахуванням зональних і регіональних особливостей;

удосконалення механізму надання державної підтримки виноградарству;

створення організаційно-правових умов для розвитку паритетних відносин між аграрним сектором й іншими галузями економіки;

здійснення заходів по забезпеченню розвитку інфраструктури ринку виноробної продукції, диверсифікації каналів реалізації і забезпечення якості продукції, регулюванню попиту і пропозиції, захисту ринку від імпоротної винопродукції і сировини низької якості;

інноваційно-інвестиційного зміцнення матеріально-технічної бази виноградо-виноробної галузі, впровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій;

заощадження витрат праці, формування ефективної системи забезпечення галузі кадрами шляхом підготовки фахівців цільової спрямованості;

розробки галузевої нормативної і технологічної документації відповідно до положень і вимог Євро-

пейського союзу за рахунок засобів, передбачених на наукові дослідження.

Використані джерела

1. *Авидзба А.М.* Экономика виноградарства Крыма: теория и практика функционирования / А. М. Авидзба, С. Г. Черемисина. — Ялта: Магарач, 2003. — 220 с.
2. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник. — [вип. 5]; за ред. П.Т. Саблука та ін. — К.: ІАЕ УААН, 2002. — 647 с.
3. *Азізов С.П.* Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підруч. / Азізов С. П., Канінський П. К., Скупий В. М.; за ред. С.П. Азізова. — К.: ІАЕ, 2001. — 834 с.
4. Ринкова трансформація економіки АПК: кол. моногр. у 4-х ч.; за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. // Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. — К.: ІАЕ, 2002. — Ч. 2. — 754 с.
5. *Авидзба А.М.* Стан і перспективи виноградарства Криму / А. М. Авидзба // Виноград. Вино — 2001. — № 2—3. — С. 6.
6. Принципи становлення государственного регулювання виноградарско-винодельчеськими отраслями / В. А. Сафонов // Культура народів Причорномор'я. — 2001. — № 26. — С. 37—40.
7. Галузева програма розвитку виноградарства та виноробство України на період до 2025 року: Наказ Міністерства аграрної політики України та УААН від 21.07.2008 р. № 444/74.
8. Статистична інформація Державного комітету статистики України: Держкомстат України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Статистичний щорічник України за 2009 рік: Держкомстат України; за ред. О.Г. Осаулєнка; відп. за вип. В.А. Головка. — К.: Консультант, 2010. — 570 с.
10. Industry profile: Wine in Europe. — Datamonitor, may 2010. — 25 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://search.eprnet.com>

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПЛОДІВ

Проаналізовано показники нестабільності виробництва та споживання плодів на одну особу населення, рівень інфляції та безробіття. Визначено роль фіскальної політики у розвитку вітчизняного ринку плодів.

В Україні останнім часом спостерігаються дестабілізаційні тенденції в обсягах та структурі раціону продуктів харчування. Рівень споживання не відповідає встановленим раціональним нормам. Відбувається заміщення продуктів тваринництва, плодів та ягід на картоплю, хлібобулочні вироби, цукор, рослинну олію, які споживаються навіть понад норму. Однак загальновідомо, що особливе місце в споживчому кошику населення повинні займати плоди, які через високий вміст поживних речовин є необхідними у споживанні для людського організму. Наразі ж спостерігається ситуація, коли через низьку платоспроможність населення та ряд інших негативних чинників, вони стали другорядною продукцією. Так, у 2009 р. рівень споживання плодів становив 42,2 кг, а це лише 56,3 % від раціональної норми споживання, що становить 75 кг.

Проблемам виробництва та споживання продуктів харчування, встановленню впливу різних чинників на формування їх рівня приділяли увагу багато науковців. У галузі садівництва, зокрема, ними займалися О.Ю. Єрмаков, Т.А. Маркіна, О.В. Рибаківа,

В.А. Рудьєв, Г.М. Сатіна, О.М. Шестопадь, А.І. Шумейко та ін. Однак, доволі актуальним залишається дослідження впливу економічної нестабільності на формування попиту та пропозиції на внутрішньому ринку плодів.

Метою статті є висвітлення впливу показників економічної нестабільності на розвиток ринку плодів в Україні.

У дослідженнях керувалися методичними підходами з вивчення кон'юнктури на продовольчих ринках, а також окремими нормативними показниками з виробництва та реалізації плодової продукції.

Економічна нестабільність в країні характеризується трьома основними показниками — рівень інфляції, безробіття та виробництва ВВП на одну особу населення. При встановленні критичного рівня цих показників проводиться сукупність заходів державного регулювання, спрямованих на їх зниження або підвищення. Через це охарактеризуємо вплив рівня інфляції, безробіття та фіскальної (бюджетно-податкової) політики держави на формування кон'юнктури на внутрішньому ринку плодів.

Основними показниками, що характеризують внутрішню пропозицію та попит на плоди є відповідно валовий збір та рівень споживання. В Україні щорічно ці показники збільшуються на 5–10 % (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень виробництва та споживання плодів на одну особу населення у рік, кг

Продукція	Рік								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Рівень виробництва на одну особу населення у рік, кг</i>									
Плоди, всього	21,1	23,5	33,9	32,5	33,7	21,6	29,6	30,2	32,7
в. т. ч.:									
зерняткових культур	12,2	13,8	21,6	18,5	19,3	13,4	19,4	18,5	21,9
кісточкових культур	7,8	8,5	10,6	12,1	12,4	6,7	8,4	10,0	8,9
горіхоплідних культур	1,1	1,2	1,7	1,9	1,9	1,5	1,8	1,7	1,9
<i>Рівень споживання на одну особу населення у рік, кг</i>									
Плоди, всього	21,4	23,6	30,6	32,0	35,2	29,9	39,4	40,4	42,2
в. т. ч.:									
зерняткових культур	10,8	11,7	17,0	15,9	15,4	12,4	18,1	18,1	22,1
кісточкових культур	6,9	7,2	8,4	10,5	9,9	5,6	7,1	9,0	8,2
горіхоплідних культур	1,0	0,9	1,2	1,5	1,3	1,0	1,4	1,2	1,0

Але однозначно говорити про поліпшення динаміки у розвитку вітчизняного ринку плодів не можна, адже на формування попиту на плоди значно впливає розширення імпорتنих поставок. Починаючи з 2006 р. спостерігається значне перевищення рівня споживання плодів на одну особу населення над виробництвом – на 29–30 %. Це пояснюється значним підвищенням частки імпорتنих поставок у фонді споживання плодів з 11–15 % у 2000–2004 рр. до 35–58 % у 2005–2009 рр.

Проаналізувавши демографічну ситуацію, можна встановити ще один факт. У 2009 р. порівняно з 2001 р. чисельність населення в Україні скоротилась на 5 %. Якщо прийняти 2001 р. за базовий (48,4 млн осіб), то можна зафіксувати різницю між встановленим і фактичним рівнем виробництва плодів на одну особу населення, а саме на 0,2–1,7 кг.

Підвищення рівня безробіття в Україні у 2009 р. сягало 9,6 % – в середньому це 1,9 млн. осіб у віці від 15 до 70 років. Скорочення трудових ресурсів, зокрема, в галузі садівництва зумовлене складними умовами виробництва, де, як правило, переважає ручна праця, та низьким рівнем заробітної плати. Великою мірою впливає на ці процеси й зменшення чисельності сільського населення, яке є основним джерелом трудових ресурсів. Все це призводить до зниження платоспроможності населення та низького рівня споживання плодів, який впродовж останніх кількох років практично не змінюється. При проведенні кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що парний коефіцієнт кореляції між рівнем споживання на ринку плодів та доходами населення показує високу залежність попиту від матеріального добробуту населення ($R = 0,706$) та цін реалізації ($R = 0,725$). Вплив цих факторів на попит становить, відповідно – 17 та 77 %. На інші фактори, а це культура споживання, асортимент та якість продукції, сезонність її виробництва та інше припадає 6 % впливу. Це означає, що визначальним фактором для споживачів при купівлі плодів на вітчизняному ринку все ще залишається ціна.

Для вимірювання інфляції на ринку плодів застосовується показник темпу інфляції, який показує

з якою швидкістю змінювався рівень цін за певний період, тобто прискорення чи уповільнення цього процесу (табл. 2).

Розрахований показник зі знаком плюс (+) свідчить про прискорення темпів інфляції, а зі знаком мінус (-) про уповільнення. Зниження коефіцієнта інфляції за період з 2001 по 2009 рік в 6 разів дещо поліпшило купівельну спроможність населення. Підвищення доходів населення в 3,0–3,7 раза зумовило збільшення рівня споживання в цей період лише в 1,1 раза. Слід зазначити, що зростання споживчих цін понад 10 %, що спостерігається у 2001, 2004–2006 та 2008 рр., свідчило про наявність у країні галопуючої інфляції. За таких обставин, гроші поступово втрачають свою цінність, інфляція може вийти з під контроль держави, а рівень безробіття збільшується. Через це значна частина населення змушена працювати за кордоном. Так, чисельність зовнішньої трудової міграції населення України за даними Держкомстату в 2009 р. становила 13,4 тис. осіб, а за експертними оцінками науковців за кордоном працює майже 3 млн громадян України, в тому числі і нелегально [4].

Щодо бюджетно-податкової політики держави, як і більшість вчених, ми схилиємося до думки про необхідність регулювання державою ринкового середовища.

До основних нормативних актів, які регламентують державну підтримку функціонування та розвитку ринку плодів можна віднести: Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 2982-IV, Закон України «Про ціни і ціноутворення» від 03.12.1990 р. № 508-XII зі змінами внесеними від 09.07.2010 р. № 2479-VI, Постанова Кабінету Міністрів «Про оптові продовольчі ринки» від 9.06.1999 р. № 997, Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 05.03.2009 р. № 1067-VI, який набрав чинності з 01.01.2010 р., Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» від 17.12.1998 р. № 320-XIV в умовах дії Закону України від 04.02.2009 р. № 922-VI

Таблиця 2

Рівень інфляції на внутрішньому ринку плодів за 2001–2009 рр.

Продукція	Індекси інфляції за роками								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Плоди, всього	+0,24	-0,05	+0,04	+0,27	+0,20	+0,70	-0,05	+0,36	+0,04
в т. ч.:									
зерняткових культур	+0,13	-0,06	+0,05	+0,09	+0,23	+0,57	+0,08	+0,51	-0,09
кісточкових культур	+0,36	-0,04	+0,03	+0,43	+0,19	+0,79	-0,12	+0,25	+0,17
горіхоплідних культур	-0,02	-0,04	+0,03	+0,09	+0,36	+0,44	+0,35	+0,08	+0,44

«Про внесення змін до деяких законів України щодо оподаткування сільськогосподарських підприємств», що набрав чинності з 01.01.2005 р., Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» від 23.12.1997 р., № 771/97-ВР та ін.

Основною проблемою розвитку вітчизняного ринку плодів і ягід залишається нееквівалентність міжгалузевого обміну та диспаритет цін. Механізм ціноутворення повинен функціонувати таким чином, щоб уникнути дисбалансу у цінах між сільським господарством та галузями промисловості. Про це йдеться й у статті 4 Закону України «Про ціни і ціноутворення на сільськогосподарську продукцію», який вступив у дію з 01.01.2000 р.

Для забезпечення цінового паритету слід запровадити еквівалентні ціни на продукцію садівництва, що формуватимуться на основі галузевих нормативних витрат і середньої норми прибутку на авансований у виробництво капітал з можливістю модернізації і розширення виробництва. Однак, за вказаним законом еквівалентні (фіксовані) ціни згідно статті 5, п. 2 встановлюються на окрему сільськогосподарську продукцію, що має вирішальне соціальне значення — це зерно, цукрові буряки, картопля, насіння, соняшник, м'ясо, молоко, вовна, що реалізуються переробним підприємствам, державі та на експорт. Відтак, плодова продукція залишається, поки що, поза межами його дії. Хоча в наукових працях регулярно вказується про необхідність впровадження і подаються розрахунки нормативної собівартості та еквівалентних цін для різних видів плодоягідної продукції [1]. Так, при нормі прибутку 7,5 % у 2010 р. вони мали становити: для яблук (форма крони округла малогабаритна) — 5,80 грн/кг, (форма крони площинна) — 5,00, сливи — 6,85, суниці — 8,90, чорної смородини — 10,20 грн/кг. Відзначимо, що встановлені ціни виявилися значно нижчими за прогнозовані ринкові — на яблука в 1,4 раза, на сливи — в 1,6 раза, чорну смородину — в 1,7 та суницю — в 2,5 раза. Відтак, через низький платоспроможний попит еквівалентні ціни можна вважати більш прийнятними і для споживачів плодів та ягід.

Швидке скорочення виробництва плодів садівницькими підприємствами також зумовлене дефіцитом інвестицій. З цього приводу вчені-економісти зазначають, що серед чинників державної підтримки щодо розвитку промислового садівництва одним з найважливіших є надання пільгових банківських кредитів на створення насаджень і виробничої інфраструктури. Розглянемо детальніше як надаються і використовуються державні інвестиції на розвиток

садівництва та які існують пільги при кредитуванні.

Згідно Постанови КМУ «Про внесення змін до Порядку справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства», яка затверджена 23.07.2009 р. № 843, визначено механізм справляння збору та використання коштів, що надійшли до спеціального фонду державного бюджету. Ці кошти розподіляються за двома напрямками: бюджетна програма 2801350 «Закладання і нагляд за молодими садами, виноградниками та ягідниками» — 85 %, з яких на розвиток виноградарства виділяється 60 % і садівництва — 40 % та 2801510 «Державна підтримка розвитку хмелярства» — 15 %.

Слід зазначити, що за останні п'ять років бюджетного фінансування галузі садівництва рівень державної підтримки зріс майже в 3 рази. Так, видатки бюджету на закладання і догляд за молодими садами у 2009 р. становили 136,1 млн грн, що більше у 2,9 раза ніж у 2005 р. Однак, незважаючи на це, обсяги імпортованих поставок плодів на внутрішній ринок щороку збільшуються. Зокрема, імпорт плодів у 2009 р. збільшився у 1,6 раза порівняно з 2005 р. і становив 918 тис. т. При цьому експорт плодів у 2009 р. у 12 разів був нижчим за імпорт.

Водночас виявлені значні порушення щодо використання наданих коштів державного бюджету. З цього приводу Рахункова палата України у своїх висновках про використання бюджетних коштів зазначає, що КМУ не створив у 2008—2009 рр. ефективного механізму державної підтримки розвитку садівництва та виноградарства і, як наслідок, не забезпечив виконання завдань і заходів галузевої Програми розвитку садівництва, а також планових параметрів розвитку цих галузей. Міністерство аграрної політики України також не забезпечило у зазначений період ефективного управління галуззю та належного й раціонального використання коштів держбюджету, виділених на закладання та догляд за молодими садами, виноградниками та ягідниками [3].

В Україні при наданні кредитів для сільськогосподарських підприємств діють пільгові умови. Виплата кредиторської заборгованості здійснюється відповідно до затвердженого Постановою КМУ від 11.08.2010 р. № 794 «Порядку використання у 2010 р. коштів Стабілізаційного фонду для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів». Згідно статті 4 цього Порядку відшкодування відсоткової ставки надається не комерційним банкам, а на конкурсній основі підприємствам АПК на обсяги використаних ними протягом року кредитних ресурсів. Однак, більшості садівницьких підприємств, які впродовж останніх років є збитковими

(47 %) або ж отримують мізерні прибутки (рівень рентабельності у 2009 р. становив – 13 %), отримати такі пільгові кредити практично неможливо. Це підтверджує і фінансовий моніторинг ліквідності, платоспроможності, кредитоспроможності та діагностика банкрутства дослідних господарств в системі Інституту садівництва НААНУ [2].

Незважаючи на значну залежність виробництва плодів від погодних умов, страхування врожаю багаторічних насаджень в Україні залишається на досить низькому рівні. Згідно постанови КМУ від 11.07.2002 р. № 1000 «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності» в обов'язковому порядку страхування багаторічних насаджень мають здійснювати державні сільськогосподарські підприємства, частка яких становить лише 13 %.

Однією з причин повільного розвитку страхування агроризиків в Україні є висока частка ймовірних страхових внесків у фінансовому результаті [1]. Так, для сільськогосподарських підприємств сучасні розміри страхових платежів (8–9 %) є надто високими через низький рівень фінансового забезпечення та низьку віддачу поширених у промисловому садівництві технологій. Згідно згаданої постанови, у разі безперервного страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень та неотримання страхового відшкодування протягом двох років, страхувальник має право на зменшення розміру страхового тарифу до 10 відсотків. Відзначимо, що урожайність плодових культур має більшу залежність від ґрунтово-кліматичних умов, ніж інші сільськогосподарські культури і набагато швидше втрачає свої якісні властивості при впливі несприятливих факторів довкілля. Через це, зменшення розміру страхового тарифу лише через два роки після неотримання страхового відшкодування є мало-ефективним для промислового садівництва.

Імпорт плодової продукції на внутрішній ринок та захист вітчизняного товаровиробника регулюється Законом України від 17.07.1997 р. № 468/97ВР «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції». Згідно статті 6 цього закону ставки ввізного мита на товари 1–24 груп Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності визначаються Митним тарифом України згідно Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про митний тариф України» від 17.12.2008 р. № 676-VI.

Аналізуючи встановлені митні тарифи на плоди, зокрема, на яблука (8 група 0808 код), де у період з 1 грудня по 31 березня тариф становить 5 % від обсягу поставок, а з 1 квітня до 30 листопада 0,5 євро за 1 кг, вважаємо їх доцільними. Так, основна частка (80–85 %) імпортованих яблук надходить на вітчизняний ринок переважно взимку, при низькому імпортованому тарифі. Проте в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі та стагнації промислового сектору імпортери можуть витіснити вітчизняного виробника яблук за рахунок кращого асортименту та низьких цін. Водночас розширення імпортованих поставок плодів має й позитивні моменти, оскільки через відсутність дорогих технологій зберігання український виробник, поки що, неспроможний забезпечувати їх стабільне надходження на внутрішній ринок в міжсезоння. До того ж вітчизняні плоди, все таки, користуються більшим попитом, ніж імпортовані, оскільки, на думку споживачів, вони мають звичні для населення смакові якості, відзначаються меншим вмістом залишків хімічних речовин і не поступаються за органолептичними показниками. Відтак є підстави сподіватись, що за якісними характеристиками вони не втратять конкурентних позицій на внутрішньому ринку.

Висновки. В цілому дослідження свідчать про негативний вплив економічної нестабільності на розвиток ринку плодів в Україні. Він характеризується низьким рівнем споживання порівняно зі встановленою нормою, високим рівнем інфляції та підвищенням рівня безробіття. Неefективність функціонування внутрішнього ринку плодів зумовлена, насамперед, відсутністю або недотриманням розроблених механізмів виконання нормативних актів. Для його розвитку необхідні невідкладні та ефективні заходи, спрямовані на припинення негативних тенденцій і забезпечення зростання масштабів промислового виробництва плодів та поліпшення цінової кон'юнктури. Зокрема удосконалення державної підтримки, цінової, кредитної, митної, страхової політики та торгівельної сфери.

Використані джерела

1. Сало І.А. Розвиток ринку плодів та ягід в Україні / Сало І. А. — К.: НУБіП., 2009. — 52 с.
2. Сало І.А. Фінансовий моніторинг венчурних садівницьких підприємств в Україні / І. А. Сало // Економіка АПК. — 2010. — № 9. — С. 66–70.
3. Прес-служба рахункової палати 13.07.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ac-rada.gov.ua (
4. Концепція загальнодержавної програми зайнятості населення на 2009–2011 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: mlsp.kmu.gov.ua

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ АКТИВІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР РИНКУ МОЛОКА І МОЛОКОПРОДУКТІВ

Обґрунтовано теоретико-методичні аспекти організаційно-економічного механізму формування і розвитку ринку молока і молокопродуктів. Запропоновано заходи активізації діяльності підприємницьких структур ринку молока і молокопродуктів.

Членство України у Світовій організації торгівля (СОТ) зобов'язує дотримуватись її вимог щодо функціонування вітчизняного аграрного ринку. У зв'язку з цим виникає потреба з'ясування основних аспектів побудови організаційно-економічного механізму ринку молока й молокопродуктів, обґрунтування методичних підходів оцінювання та заходів забезпечення активізації діяльності його підприємницьких структур.

Проблемам формування ринкової інфраструктури присвячено багато наукових праць. Важливими серед них є розробки П.С. Березівського, В.І. Бойка, М.Н. Ільчука, Ю.С. Коваленка, Т.Л. Мостенської, П.Т. Саблука, О.В. Шкільова, О.М. Шпичака та інших дослідників. Подальше вивчення теоретичних і методологічних питань розвитку ринку молока і молокопродуктів зумовлюється, насамперед, необхідністю задоволення суспільних потреб у продукції молокопродуктового підкомплексу та підвищення ефективності функціонуючих у його межах підприємницьких структур в умовах перманентних змін ринкового середовища.

Метою статті є узагальнення теоретичних і методичних аспектів, закономірностей та особливостей організаційно-економічного механізму функціонування ринку молока і молокопродуктів, виявлення економічної основи системи господарських взаємозв'язків суб'єктів молокопродуктового підкомплексу та обґрунтування методичних підходів щодо активізації діяльності підприємницьких структур ринку молока й молокопродуктів.

Нині основу економічного життя розвинених країн становлять ринкові відносини, які суттєво відрізняються за ступенем розвитку, особливос-

тями модифікації, рівнем зрілості, історичними, соціальними та іншими ознаками. «Ринок» американськими, західноєвропейськими та японськими підприємцями сприймається по-різному. Це цілком природно, якщо врахувати, що американська «ринкова економіка» тягнє до класичної моделі підприємництва, французька — до державного «дирижизму» (політика активного втручання в управління економікою), західнонімецька — до «соціального ринкового господарства», а японська до «корпоративного патерналізму» [6]. Очевидно й Україна повинна формувати ринкові відносини, які б відповідали її національним особливостям. Водночас у різних державах ринок має цілком визначений набір загальних характеристик, що дає можливість стверджувати про ступінь ринкових відносин.

Сучасний ринок як високорозвинений продукт цивілізації докорінно відрізняється від ринку епохи вільної конкуренції. Для нього характерні гарантований збут значної кількості товарів, соціальний захист непрацевдатного і малозабезпеченого населення, державне регулювання фінансової, кредитної та цінової політики, висока організованість та виконавча дисципліна [2].

Ознакою сучасного ринку є те, що в ринкові відносини вступають різні суб'єкти, а до сфери обміну надходять різноманітні товари й послуги. Відповідно формується досить складна ринкова структура, яка включає найрізноманітніші види ринків як з територіальної точки зору, так із точки зору економічних утворень. Кожен вид або сегмент ринку має свої особливості. Всі вони тісно й органічно взаємопов'язані. Порушення в одному з них спричиняє перебої в роботі інших ринків і системи в цілому.

Ринок молока і молокопродуктів є невід'ємною частиною всього аграрного ринку країни і світового господарства. Проте дослідженнями з використанням комплексного підходу, в основу якого покла-

дена так звана парадигма «*Structure — Conduct — Performance*», що передбачає вивчення структури ринку (зокрема, через визначення кількості виробників і покупців, бар'єрів входження на ринок та виходу з нього, диференціації продукту тощо), базових умов функціонування ринку з боку попиту (еластичність попиту, наявність субститутів товару) і пропозиції (виробничих факторів, масштабів виробництва), результатів функціонування ринку (ринкової ціни, прибутковості), встановлено відмінності щодо формування його основних пропорцій [5].

Функціонування ринку молока й молочних продуктів, як і аграрного ринку в цілому, має виражену специфіку, пов'язану, передусім, з особливостями сільськогосподарського виробництва, його сезонністю та залежністю від дії природних чинників, а також з характером продукції, попит на яку є слабо еластичним, оскільки визначається першочерговими життєвими потребами людей.

Особливість ринку молока й молокопродуктів — це масовість споживання і соціальна значимість продукту, високий (навіть порівняно з іншими продовольчими ринками) ступінь державного регулювання, що здійснюється через виробничі й тарифні квоти, імпорتنі мита, санітарні та фітосанітарні заходи, дотації й субсидії виробникам та експортерам тощо. Перелік та обсяги застосування різними країнами тих чи інших заходів встановлюється з огляду на національні умови та глобальний контекст з урахуванням відповідних господарських відносин, серед рівнів яких здебільшого виділяють: загальний (заготовчий), специфічний виробничий і споживчий (завершальний). Відповідно кожен з них потребує адекватних інструментів управління.

Загальний (заготовчий) рівень ринку молока і молокопродуктів включає систему відносин між виробниками, первинними споживачами молока, переробними підприємствами. Ця система відносин являє собою початковий рівень ринку молока — його виробництва, що, в свою чергу, припускає декілька варіантів специфічних взаємин, які виявляються в технологіях заготівель.

Від господарств на переробні підприємства молоко може поступати в необробленому вигляді. Водночас господарства самі можуть здійснювати первинну підготовку молока, охолоджувати й резервувати його після доїння корів, переробляти у власних цехах в напівфабрикати для подальшої переробки і виробляти продукцію, що реалізовується кінцевому споживачу. Молочні продукти можуть поступати на переробку від підприємств оптової торгівлі (при знятті зі зберігання), Дер-

жавного резерву, інших регіонів, а також імпортних постачань. Виробничий рівень цього сегменту ринку припускає також варіанти переробки ресурсів молока і молочних продуктів.

Споживчий (завершальний) рівень — характерний для попиту і пропозиції на цільномолочну продукцію. Він включає систему відносин між переробними молочними підприємствами, виробниками широкого асортименту цільномолочних продуктів через мережу каналів збуту з кінцевими споживачами продуктів переробки молока, насамперед населення. Це можуть бути продажі через роздрібну торгівлю, громадське харчування, молочні кухні, мережу дистриб'юторів, дрібнооптових продавців, постачання сироватки і молочних продуктів на хлібозаводи й інші переробні підприємства, експорт, закладка в резерв тощо.

Зазначені рівні входять складовою частиною (підсистемою) в загальну систему вітчизняного і світового ринку молока й молокопродуктів та продовольчого ринку в цілому. Тісний взаємозв'язок різних ринків відображає організаційно-економічний механізм.

Організаційно-економічний механізм є складною багатогранною економічною категорією, яка ще не дістала однозначного трактування в економічній літературі. У широкому розумінні організаційно-економічний механізм являє собою сукупність різноманітних процесів, послідовностей стану, або частини деякої системи, порядку визначання економічної діяльності [1]. На думку П.Т. Саблука він повинен включати механізми, які регулюють економічну діяльність підприємств: організаційної побудови, планування, фінансування, ціноутворення, стимулювання, кредитування, обліку та контролю, внутрішньогосподарчих і зовнішніх дій [8].

Ф.В. Зінов'єв розуміє під механізмом систему, що визначає порядок конкретних дій, при цьому він окремо розглядає організаційний і економічний механізм. На його думку, організаційний механізм — це організаційно-технологічні засоби ведення господарства, що спираються на його потенціал, з використанням ринкових принципів господарювання (самостійність, договірні відносини, комерційний інтерес, правова обґрунтованість діяльності і т.д.). Під економічним механізмом він розуміє «систему економічних засобів, форм і методів дії на матеріальні інтереси працівників виробничих і невиробничих засобів, що включає такі елементи як ціноутворення, стимулювання праці, економічні санкції, нормативну базу, критерії оцінки ефективності» [4].

Т.Л. Мостенська розглядає поняття «економічний механізм» як окрему економічну категорію. Вчений вважає, що термін «економічний механізм», «господарський механізм», «ринковий механізм» і «економічна політика» не тотожні. На її думку, економічний механізм — один з багатьох елементів економічної теорії, механізм поєднання дій державного регулювання і ринкового механізму саморегуляції [3].

За визначенням А.Н. Тридіда, «організаційно-економічний механізм — це сукупність (набір) правових і процедурних законів, методів, методик, процедур і технологій рішення, які реалізують процес розвитку підприємств й існують інформаційно або матеріально у системі управління підприємством» [7].

Оскільки організаційно-економічний механізм формування і розвитку ринку молока й молокопродуктів базується на державному рівні попиту і пропозицій, участі у торгових зв'язках зі світовими бізнесовими структурами і є частиною національного ринку продовольства, то для реалізації поставленої мети він повинен відображати тісний взаємозв'язок з системою різних ринків, що обслуговують АПК. У функцію ринку молока й молокопродуктів входить забезпечення товарообміну у межах держави з виходом на світовий ринок та організація рівного доступу населення до молочної групи продовольства відповідно до їхнього платоспроможного попиту.

У системі відносин ринку молока й молокопродуктів, зокрема цільномолочного ринку, специфічними господарськими суб'єктами заготовчого рівня є підприємницькі структури: сільськогосподарські підприємства, фермери, різні правові форми їх об'єднань для ефективного функціонування. Суб'єктами завершального рівня виробництва молока і молокопродуктів є переробні підприємства —

міські молочні комбінати, маслозаводи, сирзаводи, молочно-консервні комбінати тощо. Споживчий рівень формують покупці молочної продукції для особистого споживання, організації продажів, переробки (кондитерські підприємства, хлібозаводи). Склад споживачів може бути одновимірним і багатоланковим з послідовним доповненням функціональних властивостей поліпшення якісних характеристик.

Дослідженнями встановлено, що в Україні поки що не сформовано дієвого механізму функціонування і розвитку ринку молока й молокопродуктів. Це пов'язано з низкою нерозв'язаних таких організаційно-економічних проблем, як недосконалість законодавства щодо формування і розвитку системи ринків, що обслуговують АПК України, а також в інвестиційній сфері; дефіцитом бюджетних коштів і коштів спеціалізованих фондів для фінансування інноваційних проектів розвитку ринку молока і молокопродуктів; браком відповідних пільг в оподаткуванні підприємств аграрної сфери; недосконалістю фінансово-кредитного механізму забезпечення діяльності підприємств молокопродуктового підкомплексу. Не створені також умови ефективної взаємодії складових організаційно-економічного механізму активізації діяльності підприємницьких структур ринку молока і молокопродуктів.

Існуюча на сучасному етапі докорінних економічних трансформацій недосконалість взаємовідносин виробників молока з молокопереробними підприємствами спричиняє певні негативні наслідки щодо формування конкурентоспроможності продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Складові організаційно-економічного механізму активізації діяльності підприємницьких структур ринку молока й молокопродуктів наведені у таблиці.

Таблиця

Компоненти організаційно-економічного механізму активізації діяльності підприємницьких структур ринку молока і молокопродуктів

Організаційно-економічний механізм активізації діяльності підприємницьких структур ринку молока і молокопродуктів					
Організаційні складові			Економічні складові		
Вибір організаційних форм підприємницьких структур			Фінансування та кредитування підприємницьких структур		
Планування діяльності виробничих молочарських формувань			Оподаткування підприємств, що виробляють і реалізують молоко й молокопродукти		
Стимулювання підприємств для підвищення ефективності їх діяльності			Ціноутворення щодо реалізації молока й молокопродуктів		
Державне, галузеве й регіональне регулювання ринку молока й молокопродуктів			Страховання ризиків діяльності підприємницьких структур		
Оцінка ефективності виробництва молока й молокопродуктів у підприємницьких структурах					
Нормативно-правове регулювання розвитку ринку молока і молокопродуктів					
Закони України	Міжнародні стандарти якості виробництва молока і молокопродуктів	Галузеві та відомчі нормативні акти	Постанови ВР України	Укази Президента України	Регіональні нормативні документи

Схема організаційно-економічного механізму активізації діяльності підприємницьких структур (ПС) ринку молока і молокопродуктів та його реалізації відображена на рис. 1.

Підприємницькі структури ринку молока і молокопродуктів тісно співробітничать з фінансово-кредитними, науковими установами, інвесторами, постачальниками та збутовими структурами. Важливо, що така форма взаємовідносин набуває форми підприємницького партнерства (співробітництва), під яким ми розуміємо активну спільну підприємницьку діяльність на партнерських засадах для здійснення суспільних потреб у забезпеченні молокопродуктами.

Держава, як головний суб'єкт підприємницької діяльності, визначає пріоритети у сфері агро-

промислового виробництва, створює умови для формування й реалізації наявного потенціалу підприємств, підтримує їхній розвиток через систему фінансово-кредитних і податкових інструментів, а також формує організаційні механізми інформаційного і ресурсного забезпечення для ефективної діяльності підприємницьких структур агропромислового комплексу і зокрема ринку молока і молокопродуктів.

Одним із основних напрямів організаційно-економічного механізму активізації діяльності підприємницьких структур ринку молока і молокопродуктів є формування законодавчої і нормативно-правової бази, що встановлює правові, економічні й організаційні засади державного регулювання розвитку цього ринку.

Рис. 1. Схема організаційно-економічного механізму активізації діяльності підприємницьких структур ринку молока і молокопродуктів та його реалізації

Функціями організаційно-економічного механізму активізації діяльності підприємницьких структур ринку молока й молокопродуктів є організація, планування, стимулювання, моніторинг і оцінка результатів діяльності його підприємницьких структур. Організація являє собою процес формування діяльності, розподіл завдань, повноважень підприємницьких структур, що включає відповідальність за досягнення загальної мети всіма учасниками технологічного процесу виробництва молока і молокопродуктів.

Функція планування спрямована на розв'язання наступних завдань: виявлення потреби виробництва в техніко-технологічних і фінансових ресурсах, його ефективності; визначення цільових орієнтирів, досягнення яких слугує підтвердженням техніко-технологічної або організаційно-управлінської доцільності діяльності підприємницьких структур; відбір інноваційно-інвестиційних проектів, підготовка і реалізація яких забезпечує досягнення поставленої мети за умови загального підвищення ефективності виробництва з урахуванням здійснення процесів вибуття (заміщення); проведення аналізу ситуаційних змін, очікуваних після впровадження передбачених інноваційно-інвестиційних проектів і нововведень; оцінка відповідного науково-технічного і виробничого потенціалів (складу виконавців, ресурсної бази тощо); розподіл завдань між виконавцями техніко-технологічних і виробничих планів, застосування системи кількісних і якісних показників, що відображають стан і хід досягнення мети.

Важливішою функцією організаційно-економічного механізму активізації діяльності підприємницьких структур є стимулювання (моральне і матеріальне заохочення) усіх працівників, які беруть участь у процесі виробництва і збуту продукції, що потребує, у свою чергу, постійного контролю за перебігом робіт, обліку і оцінки, а також аналізу ефективності діяльності.

Страховання, як складова даного механізму — це формування, розподіл і використання спеціального страхового фонду для відшкодування втрат і збитків, пов'язаних з форс-мажорними умовами діяльності.

Ціноутворення на молоко і молокопродукти встановлюється залежно від характеру економічних відносин, сформованих у процесі їхнього виробництва.

Реалізація організаційно-економічного механізму активізації підприємницьких структур молокопродуктового підкомплексу здійснюється

через інструменти державного регулювання (акти нормативно-правового або директивного характеру, через надання пільгових кредитів підприємницьким структурам ринку молока і молокопродуктів тощо. При використанні цих інструментів можна значно прискорити темпи розвитку ринку молока і молокопродуктів, підвищити ефективність функціонування його підприємницьких структур.

На активізацію діяльності підприємницьких структур ринку молока і молокопродуктів значний вплив здійснюють також відповідні чинники (рис. 2).

До групи зовнішніх входять також кліматичні і природно-ресурсні чинники, від яких залежать види ринків, що створюються. Вони формують структуру і ємність споживчого ринку, засобів виробництва, схему руху товару. Демографічні чинники впливають переважно на розвиток споживчого ринку молока і молокопродуктів і на забезпеченість ринку праці ресурсами. Економічні чинники впливають на характер споживання і на виробництво. Зовнішні економічні чинники через виробничо-економічні зв'язки і можливих партнерів впливають на виробництво в регіоні.

До внутрішніх чинників формування молокопродуктового ринку відноситься ступінь монополізації регіональних ринків і розвиненість ринкової інфраструктури. Групу регулюючих чинників становить місцева законодавча база, пряме і непряме економічне регулювання та адміністративне регулювання в регіоні. Виробничі чинники включають економічний потенціал суб'єктів ринку і наявність матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Висновки. Розроблення й реалізація організаційно-економічного механізму ринку молока і молокопродуктів, активізація діяльності його підприємницьких формувань базується на налагодженні організаційно-економічних, в тому числі обмінних (купівлі—продажу), процесів між організаціями, установами та підприємствами, взаємозв'язку і взаємодії основних складових механізму, технологічного ланцюга виробництва молока і молокопродуктів, а також дієвому впливі відповідних інструментів, чинників, нових організаційних форм, інноваційних проектів, інших нововведень і їх практичної реалізації, що включають підтримку держави, відповідне фінансово-кредитне забезпечення, орієнтовані на досягнення кінцевих результатів діяльності.

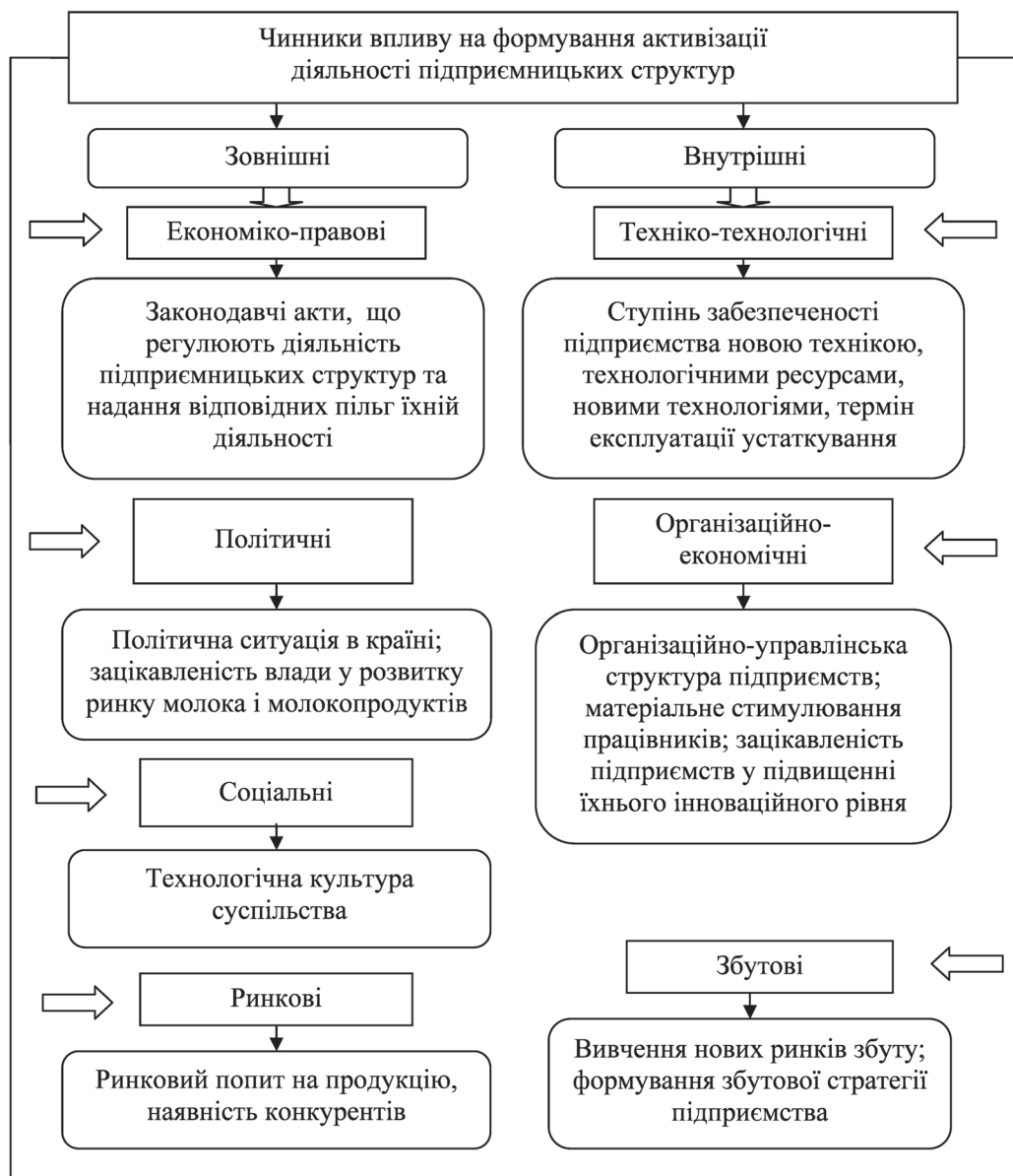

Рис. 2. Чинники впливу на активізацію діяльності підприємницьких структур ринку молока і молокопродуктів

Організаційно-економічний механізм формування й розвитку ринку молока і молокопродуктів, активізації діяльності його підприємницьких структур супроводжується дією об'єктивних економічних законів через систему ринкових відносин, що формуються між суб'єктами — виробниками і споживачами, підприємцями і державою, які діють на основі власних потреб та інтересів.

Використані джерела

1. Большой экономический словарь / [под ред. Азрилияна]. — [2-ое изд. доп. и пер.]. — М.: Ин-т экономики, 1997. — 864 с.
2. Гальчинський А.С. Основи економічних знань / Гальчинський А. С., Єщенко П. С., Палкін Ю. І. — К.: Вища школа, 1999. — 360 с.
3. Корпоративне управління: підруч. / [Мостенська Т. Л., Новак В. О., Луцький М. Г., Симоненко Ю. Г.]. — К.: Каравела, 2008. — 384 с.
4. Правовые основы деятельности менеджера [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.revolutionalbest.ru>
5. Рождественська Л.Г. Статистика ринку товарів і послуг / Л. Г. Рождественська [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nauchim.org.ua/uchenaia-literatura/Statistica/>
6. Тарасенко Г.Д. Змішана економіка: дещо новий підхід до визначення поняття / Г. Д. Тарасенко, О. М. Головінов. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.libarg.dgtu.donetsk.ua>
7. Тридел А.Н. Концепция построения организационно-экономического механизма формирования стратегии развития предприятия / А. Н. Тридел [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eprints.ksame.kharcov.ua>
8. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2007. — № 2. — С. 3—7.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВОЇ ТОРГІВЛІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЮ ПРОДУКЦІЄЮ

Розглянуто напрями розвитку, основні види внутрішньогалузевої торгівлі та фактори, які визначають її рівень. Проаналізовано інтенсивність внутрішньогалузевої торгівлі окремими видами продукції АПК.

Особливістю міжнародної торгівлі протягом останніх десятиліть є її стрімкий розвиток. Світовий експорт усіх товарів з 1970 по 2007 рік збільшився майже у 44 рази [1; 2]. При цьому спостерігається зростання внутрішньогалузевої торгівлі (ВГТ), що являє собою обмін товарами однієї товарної групи, зокрема переважно між розвиненими країнами.

Вагоме значення ВГТ підтверджується дослідженнями вітчизняних та закордонних вчених (Балаша Б., Грубель Г., Кулема К., Ліндберг Л., Бурковський І., Лука О., Саліхова О. та ін.). Враховуючи існуючі наукові напрацювання щодо внутрішньогалузевого обміну доцільно провести аналіз стосовно продукції АПК. Це особливо важливо для України як значного виробника та експортера окремих видів агропродовольчої продукції.

Вагоме значення аграрного сектору підтверджується питомою вагою у вітчизняному товарному експорті агропродовольчої продукції, яка постійно зростає. Так, у 2006 р. вона становила 12,3 %, а в 2009 р. — майже 24 %. Україна входить до числа потужних експортерів насіння соняшнику, пшениці, кукурудзи. У 2007 р. частка вітчизняного соняшникової олії на світовому ринку становила майже 30 %.

Варто зазначити, що внутрішньогалузева міжнародна торгівля починає розвиватися з другої половини ХХ ст. Одним з перших її моделей розробив Б. Балаша [3, с. 181]. Вчені виділяють кілька видів внутрішньогалузевого обміну:

торгівля диференційованими виробами, які задовольняють однакові або схожі потреби, але базуються на різних факторів виробництва (ФВ), або які задовольняють різні потреби але основні однакових ФВ, а також тими, що диференціюються за якістю, стилем та ін.;

торгівля функціонально однорідними виробами, що здійснюється у таких специфічних умовах, як реекспорт, обмін між країнами товарами-замінниками у різні сезони, який особливо характерний для сільськогосподарської продукції, а також прикордонна торгівля;

обмін деталями та напівфабрикатами, що використовуються для складання одного кінцевого виробу і належать до однієї галузі [4, с. 36–37]. Розвиток внутрішньогалузевої торгівлі переважно характерний для розвинених країн, де існує більший попит на модифікації товарів.

Поява та розвиток внутрішньогалузевої торгівлі пояснюється декількома причинами, зокрема:

— динамічним ефектом масштабу виробництва. Фірми різних країн спеціалізуються на виробництві модифікацій одного товару й між ними здійснюється торгівля. Через вдосконалення виробництва видатки на одиницю продукції знижуються, а обсяги виробництва і реалізації зростають;

— диференціацією продуктів, що зумовлюється відмінністю смаків споживачів та намаганням виробників виділити свій товар;

— рівнем агрегування товарної групи;

— розбіжністю в розподілі доходів у різних країнах. Якщо в країні переважає кількість споживачів з відносно низькими доходами, то виробники орієнтуються насамперед на задоволення їхнього попиту. Потреби заможніших покупців задовольнятимуть виробники країн, споживачі яких мають переважно вищий рівень доходу і навпаки [5, с. 135–137].

Слід відмітити, що рівень розвитку внутрішньогалузевої торгівлі визначають такі фактори:

рівень доходу на душу населення (чим він вищий, тим більший попит на різновиди товару);

величина розмежування між рівнями доходів на душу населення різних країн — менша різниця зумовлює більший обсяг внутрішньогалузевої торгівлі між двома країнами (таких позицій притримуються Б. Балаша, К. Кулема, Л.Ліндберг);

ступінь економічного розвитку країни — оскільки внутрішньогалузева торгівля характерніша для промислових товарів, то її рівень буде вищим у розвиненіших країнах;

рівень інтегрованості національних економічних комплексів — так як інтеграція підвищує дію зазначених чинників;

відмінності в рівнях економічного розвитку країн торгових-партнерів;

спільні кордони чи близькість розташування країн [5, с.138–140].

Е. Погулатос і Р. Соренстен визначають п'ять головних груп факторів, які впливають на розвиток двосторонньої внутрішньогалузевої торгівлі: 1) близькість величини тарифних і нетарифних бар'єрів; 2) близькість рівнів національного доходу на душу населення та ідентичність кривих попиту у двох країнах; 3) близькість цін факторів і витрат виробництва диференційованих продуктів; 4) порівняно однаковий ступінь диференціації конкуруючих товарів; 5) номінальна величина транспортних витрат [6, с. 36]. Тобто близькість країн в економічному розвитку, географічному розміщенні, міжнародна економічна інтеграція сприятимуть поглибленню внутрішньогалузевої торгівлі.

Враховуючи розвиток та зростання ВГТ, було визначено її інтенсивність для окремих видів продукції АПК та країн. Для цього використано індекс Грубеля-Ллойда, значення якого змінюється від 0 (ВГТ відсутня) до 1 (торгівля є виключно внутрішньогалузевою).

З метою більш повного відображення схильності країни до міжгалузевої чи внутрішньогалузевої торгівлі було використано класифікацію Б. Квосмі та І. Фаусті, наведену А.В. Молчановим [7], відповідно до якої при:

$0,00 < I \leq 0,25$ — сильна схильність до міжгалузевої торгівлі;

$0,25 < I \leq 0,50$ — слабка схильність до міжгалузевої торгівлі;

$0,50 < I \leq 0,75$ — слабка схильність до внутрішньогалузевої торгівлі;

$0,75 < I \leq 1,00$ — сильна схильність до внутрішньогалузевої торгівлі.

За нашими розрахунками, зробленими за даними ФАО 2007 року [8] високий рівень внутрішньогалузевої торгівлі по пшениці характерний для — Китаю, Угорщини; кукурудзі — Китаю; насінні сояшнику — Індії, винограду — Данії, США; вершковому маслу — Болгарії, Канади; сояшниковій олії — США, Франції, Мексики; рафінованому цукру — Данії, Фінляндії, Болгарії, Німеччини, Угорщини, США; курячому м'ясу — Канади, Фінляндії, Франції, Німеччини; сухому молоку — Канади, Великобританії та ін.

Слабку схильність до внутрішньогалузевої торгівлі мають Данія, Іспанія — по пшениці; Болгарія — кукурудзі; Росія, США — насінні сояшнику, Франція, Мексика — винограду; Данія, Франція, Німеччина, Іспанія, США — вершковому маслу; Болгарія — сояшниковій олії; Мексика, Росія — рафінованому цукру; Білорусь, Болгарія, Данія, Італія, Іспанія — курячому м'ясу; Німеччина — по сухому молоку.

При цьому більш схильними до міжгалузевої торгівлі по більшості з наведених продуктів є Аргенти-

на, Бразилія, Білорусь, Індія, хоча по окремих видах продукції ситуація протилежна, що видно з наведених даних.

Україна не сильно схильна до внутрішньогалузевої торгівлі по жодному з аналізованих видів продукції. Проте по пшениці, кукурудзі, насінню сояшнику, рафінованому цукру характерною є слабка схильність до міжгалузевої торгівлі, а по інших продуктах, за виключенням масла, — сильна схильність. Розрахунки показують, що порівняно найрозвиненіша ВГТ України з такими інтеграційними угрупованнями як ЄС та СНД, що є однією з передумов поглиблення інтеграції, хоча її рівень невисокий.

Висновок. Високий рівень внутрішньогалузевої торгівлі характерний переважно для розвинених країн, причому тих, що є членами інтеграційних угруповань; а також по готових харчових продуктах. Україна спеціалізується на експорті тієї продукції, у виробництві якої має порівняльні переваги. Превалювання міжгалузевого обміну зумовлене наявністю торговельних бар'єрів, нерозвиненістю інтеграційних процесів, недостатнім ступенем економічного розвитку тощо.

Оскільки внутрішньогалузева торгівля характерна переважно для продукції переробних галузей, а у товарній структурі вітчизняного експорту переважає сировина, то це теж пояснює її низький рівень. Так як спостерігається незначна інтенсивність ВГТ та ступінь інтегрованості України у світове господарство, то необхідно сприяти розвитку та використанню нових технологій виробництва продукції, поглибленню інтеграційних процесів та економічному розвитку країни в цілому.

Використані джерела

1. Commodity yearbook 2003. — New-York and Geneva, 2003. — 464 p.
2. UNCTAD: Handbook of Statistics, 2008. — New-York and Geneva, 2008. — 486 p.
3. Киреев А.П. Международная экономика: учеб. пос. / Киреев А. П. — М., 1999. — Ч. 1. — 416 с.
4. Циганкова Т.М. Міжнародна торгівля: навч.-метод. посіб. / Циганкова Т. М., Петрашко Л. П., Кальченко Т. В. — К.: КНЕУ, 2003. — 256 с.
5. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі / Ігор Бураковський. — К.: Основи, 1996. — 241 с.
6. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Пахомов Ю. М., Лук'яненко Д. Г., Гунський Б. В. — К.: Україна, 1997. — 237 с.
7. Молчанов А.В. Внутриотраслевая агропродовольственная торговля в ЕвразЭС: положение Беларуси / А. В. Молчанов // Проблемы современной экономики. — 2009. — № 1(29) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=25416>.
8. ФАО [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fao.org>.

УДК 330.341.1

М.М. Кулаєць,

канд. екон. наук, доцент,

М.Ф. Бабієнко,

канд. екон. наук, професор,

П.А. Лайко,

доктор екон. наук, професор, член-кор. НААН,

О.Д. Витвицька,

канд. екон. наук, доцент,

Є.А. Бузовський,

канд. екон. наук., професор,

В.А. Скрипниченко,

канд. екон. наук, доцент,

М.М. Лучник,

асистент,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ І СВІТІ

*Інновація — це історично безповоротна
зміна способу виробництва речей*

Й. Шумпетер

Висвітлено стан і перспективи формування продовольчих ресурсів в Україні. Розкрито біологічно-господарські характеристики озимої та ярої пшениці як основної продовольчої культури. Доведена нагальна необхідність інноваційного забезпечення аграрного сектору економіки для вирішення проблеми продовольчої незалежності країни.

Питання інноваційного забезпечення продовольчої безпеки в Україні і світі досліджуються багатьма вітчизняними і зарубіжними вченими, зокрема Й. Шумпетером, В. Сайком, О. Гойчук, В. Власовим, В. Гейцем, В. Бойком, М. Кисілем, П. Саблуком, М. Кулаєць, О. Витвицькою, М. Лобасом, П. Музиною, С. Квашою, П. Гайдучьким та ін. Водночас, ряд аспектів цієї актуальної проблеми у сучасних економічних умовах залишаються недостатньо вивченими і потребують поглиблених досліджень.

Метою статті є висвітлення теоретико-методологічних засад інноваційного забезпечення продо-

вольчої безпеки в Україні та практичних напрацювань і завдань у цій сфері.

Світовий досвід показує, що інноваційні зрушення в національних економіках (Фінляндія, Японія, Південна Корея та ін.) відзначилися не лише науковими та технічними досягненнями, але й загальним інтелектуальним проривом в цих країнах за рахунок створення відповідних інституцій соціального, освітнього, науково-технічного та маркетингового спрямування, які поєднали інтелект, виробництво, бізнес. Інноваційні спрямування важливе значення відіграють також у вирішенні продовольчої безпеки.

Україна має у своєму розпорядженні 41,8 млн га сільськогосподарських угідь, частка яких становить 69 % у загальному земельному фонді земель різного функціонального призначення. У структурі земельних угідь України переважають родючі чорноземи, що становлять 27,4 млн га, або 62,5 % загальної земельної площі (7 % світових запасів) і є її національ-

ним надбанням. Ступінь освоєння земельного фонду становить близько 60 %, порівняно з 12 % у США [1, с. 10–12]. Отже, аграрний сектор економіки країни має досить потужний природний потенціал – великі площі високопродуктивного покриття як незамінного основного засобу сільськогосподарського виробництва. До цього слід додати також людський фактор і потужний науково-освітній потенціал.

Для забезпечення продовольчої безпеки в нашій державі варто взяти на озброєння насамперед досвід Англії. Ця країна, з населенням 58,3 млн. чоловік має в обробітку 6,1 млн га землі, а виробляє більшу частину продовольства для власних потреб.

Успішно вирішується продовольча незалежність у Чехії, Угорщині і ряді інших країн, де приватизовано лише 12–15 % землі, що знаходиться в обробітку. У США останніми роками одержали 40 % землі, що знаходиться в обробітку.

Про потужний потенціал України свідчать дані таблиці 1, де наведено виробництво найважливіших видів сільськогосподарської продукції на душу населення в 90-і роки минулого століття в розвинених країнах Європи.

Нині на розв'язання проблем продовольчих ресурсів негативно впливає погіршення продуктивності наших ланів і техніко-технологічна відсталість галузі. Стає очевидним, що без розвитку інноваційної діяльності впровадження інновацій, раціональних науково обґрунтованих сівозмін, охорони ґрунтів та підвищення їх родючості, засобів захисту рослин, селекції у галузі рослинництва і тваринництва Україна не може стати світовою аграрною державою.

Крім чорноземів з високим рівнем родючості, майже 40 % земельної площі займають малородючі, бідні на поживні речовини ґрунти: дерново-підзолисті, підзолисті, солонцеві, болотні, гірські й великі площі еродованих земель. На цих ґрунтових різновидах можливо розв'язувати продовольчу проблему лише в комплексі багатьох складових. Підвищення родючості таких ґрунтів може бути реалізовано шляхом проведення меліоративних (корінне поліпшен-

ня природних властивостей ґрунтів), агрохімічних (поліпшення кругообігу речовин), фізичних (обробітку ґрунту, боротьби з ерозією) і біологічних (удосконалення сівозмін тощо) заходів.

На продовольчу безпеку та якість продуктів харчування великою мірою впливає культура пшениці – як озимої, так і ярої. Не випадково в структурі посівних площ цій культурі належить особливе місце. Її вирощують впродовж багатьох віків, оскільки цей злак є найважливішим серед злакових усього світу. Зокрема, озима пшениця – одна із найважливіших культур землеробства, завдяки якій харчується більша половина населення земної кулі. За рік у світі збирають понад 600 млн т пшениці з площі близько 150 млн га (на рівні валового збору рису).

Найпридатніші для пшениці різновиди чорноземів. Дані статистики і науки свідчать, що у Степу вона займає майже 60 % у зерновій групі, у Лісостепу – 45, а на Поліссі – 35 %. Результати наукових досліджень і практики свідчать, що розміщення посівів озимої пшениці та інших зернових культур великою мірою впливає на розв'язання проблеми продовольчої безпеки і якості харчування у нашій державі й світі [2].

Зернові культури мають особливе значення. З продовольчого зерна виготовляється безліч продуктів харчування, головним з яких є хліб. У зерні озимої пшениці знаходяться всі необхідні для людини поживні речовини – білки, жири, вуглеводи, й у такому кількісному співвідношенні, яке найбільшою мірою відповідає потребам людського організму. Важливою складовою частиною зерна пшениці є білок, який являє собою високомолекулярну органічну сполуку, що складається з амінокислот, до яких входять вуглець, азот, кисень, водень, сірка і фосфор. Важливе місце при визначенні якості зерна цієї культури належить склоподібності. Його включено в групу показників, що оцінюють продовольче зерно, яке використовують на внутрішні потреби й експорт.

Таблиця 1

Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції на душу населення, кг

Показник	Великобританія	Італія	Франція	ФРН	Україна	Місце
Зерно і зернобобові	405	295	1058	445	1033	2
Картопля	121	42	85	118	378	1
М'ясо	66	63	112	96	86	3
Молоко	262	204	519	450	469	2
Цукор	22	28	67	50	118,6	1
Масло	2,5	1,3	9,2	6,9	8,5	2

Динаміка виробництва озимої пшениці в Україні в усіх категоріях господарств*

Рік	Зібрана площа, тис. га	Валовий збір, тис. ц.	Урожайність, ц/га
1980	7999,8	212781	26,6
1981—85	5249,8	155365	29,6
1986—90	4977,0	144848,9	29,1
1990	7567,5	303479,6	40,1
1991—1995	4677,1	133863,5	28,6
1996—2000	5206,6	154904,0	29,8
2000	4888,1	97751,5	20,0
2001	6613,9	207945,1	31,4
2002	6476,9	199775,8	30,8
2003	2029,2	28661,3	14,1
2004	5024,6	163608,8	32,6
2005	6104,6	176833,7	29,0
2006	5028,9	128797,0	25,6
2007	5516,2	131728,2	23,9
2008	6728,4	250000	37,2

* Дані Держкомстату України.

Серед багатьох показників, що характеризують хлібопекарські якості, провідне місце належить клейковині. Високий вміст її в зерні пшениці та жита поліпшує харчову цінність хліба і є основною умовою високих хлібопекарських якостей борошна. Клейковина надає хлібу пористість, що поліпшує його травлення. Пшеничні висівки використовуються для годівлі сільськогосподарських тварин.

У світовому землеробстві пшениця (озима і яра) відіграє надзвичайну роль. Культивують її практично майже на всій планеті. У колишньому СРСР під пшеницею було зайнято понад 25 % посівної площі, домінуюче місце при цьому належало Україні (табл. 2).

Сучасне соціально-економічне й народногосподарське значення виробництва зерна озимої пшениці в зерновому господарстві України не має альтернативи, виходячи з внутрішніх чинників і кон'юнктури на світовому продовольчому ринку. Розглядаючи економічну сутність річних коливань окремих показників, у тому числі й суттєву розбіжність посівних і зібраних площ, слід звернути увагу на проблеми екстремальних умов, що пов'язані з зимовим періодом, в яких найбільше страждає озима пшениця. Вкрай негативною в цьому відношенні виявилася зима 2002—2003 року, що призвело до загибелі 70 % посівних площ озимини. Підвищення зимостійкості, врожайності та якості озимої пшени-

ці можна досягти лише за умови правильного живлення рослин основними поживними речовинами у необхідних співвідношеннях залежно від типу ґрунту та агротехнічних вимог сорту.

Збільшення вмісту білка та клейковини і поліпшення їх якісного складу в зерні є одним із найважливіших завдань рослинницької галузі. Накою доведено, а практикою підтверджено два основних шляхи поліпшення якості врожаю — селекційний і агротехнічний.

Озима пшениця займає вагоме місце в структурі реалізації сільськогосподарської продукції. Зокрема, продаж зерна є актом, який завершує процес виробництва і по суті на цій операції досягається поставлена мета безпосереднім товаровиробником [3, с. 189—200]. Рентабельність виробництва пшениці має також важливе значення для кожного сільськогосподарського підприємства (табл. 3).

Аналіз наведених у табл. 3 даних щодо рентабельності реалізованого зерна пшениці свідчить про невідповідність одержаного результату очікуваному. Зокрема у 2005 і 2006 роках рівень рентабельності культури не досяг навіть 10 %. До цього слід додати 6980 збиткових підприємств (понад 45 % їх загальної кількості), що вирощують цю культуру.

Надзвичайно важливого значення набуває нині співпраця науки з виробництвом, прикладом якої є господарство «Іванківське» Тербовлянського

Результати від реалізації пшениці сільськогосподарськими підприємствами*

Показник	Рік						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Реалізовано продукції, тис. т	10209,3	11394,1	1727,4	7356,3	9057,8	7473,4	6569,3
Собівартість продукції, млн грн	2512,9	2806,8	720,9	2776,8	3575,7	3618,7	3616,5
Дохід, млн грн	3842,0	3507,4	1087,0	3621,4	3738,5	3977,2	5234,5
Прибуток, млн грн	1329,0	700,6	365,9	844,4	163,2	358,5	1618,0
Собівартість 1 ц, грн	24,6	24,63	41,73	37,75	39,48	48,42	63,89
Ціна реалізації, грн	37,63	30,78	62,92	49,23	41,28	53,22	79,68
Рентабельність, %	52,9	25,0	50,8	30,4	4,6	9,9	24,72
Усього підприємств	11791	10850	7706	8408	7785	6845	6909
Із них одержали збитки	1572	2986	1994	2227	3935	3045	2121

*За даними ф. 50-ст.

району Тернопільської області. В цьому підприємстві, враховуючи складні кліматичні умови 2009–2010 рр., урожайність озимої пшениці становила 65 ц/га (у 2009 р. – 84 ц/га), кукурудзи у сухому зерні – 105 ц/га, цукрових буряків у заліковій вазі – 600 ц/га. Вагомих результатів підприємство досягло і в галузі тваринництва. Так, від кожної із 465 корів за рік отримано по 6,5 тис. кг молока.

Не відстає від виробничих показників і оплата праці. Якщо у 2009 р. в середньому по господарству вона становила 2016 грн на місяць, то в 2010 р. – 3000 грн. Небагато знайдеться прикладів, щоб коштом приватного сільгоспідприємства було газифіковано оселі мешканців усіх населених пунктів, землі яких воно орендує, заасфальтовано дороги, побудовано дитсадок, реконструйовано будинок культури, відремонтовано школу і церкву. Господарство кожного року вкладає у соціальну сферу «своїх» сіл до 800 тис. гривень [4].

Слід зазначити, що це господарство майже 40 років очолює талановитий керівник, заслужений працівник сільського господарства України, кавалер орденів: Леніна, Трудового Червоного Прапора, «Знак Пошани», орденів «За заслуги» третього і другого ступенів – Антон Іванович Білик.

За оперативними даними Міністерства аграрної політики України високі показники урожайності озимої пшениці останнім часом одержали в ПОСП «Розівське» (71 ц/га) Вінницької області, в Єрастівській дослідній станції (79,9 ц/га), ТОВ «АФ «Світанок» (79 ц/га), ТОВ АФ «Дружба», де на площі майже 3 тис. га урожайність пшениці становила 77,6 ц/га, ТОВ ім. Горького на площі понад 1 тис. га – 80 ц/га (Дніпропетровська обл.).

Заслугує на увагу практичний досвід фермерського господарства «Ладіс», що в селі Попудня Монастирського району на Черкащині. Його виконавчий директор Петро Орендарчук вважає, що в технології вирощування зернових немає другорядних елементів, усе важливе. Для високого врожаю все мусить бути найліпшим, найсприятливішим. Програмувати високі врожаї пшениці у цьому господарстві почали кілька років тому з вибору сортів. Нині їх в Україні надзвичайно багато (одеські, мironівські, київські, закордонні). Але в цьому господарстві впровадили вітчизняні сорти Інституту фізіології та генетики рослин НАН України «Фаворитка» і «Смуглянка», генетичний потенціал яких становить понад 100 ц/га. Виконання всіх науково обґрунтованих технологічних операцій для цих сортів дало змогу на площі 280 га отримати урожайність сорту «Фаворитка» 105 ц/га, а на площі 200 га, засіяних сортом пшениці «Смуглянка», – 103 ц/га. На окремих ділянках полів урожайність сягала навіть 131,8 ц/га. Такого високого врожаю в історії України ще не було. Таким чином, пшениця «Смуглянка» і «Фаворитка» стали провідними сортами вітчизняної генетико-селекційної науки.

Це не випадковість, не щасливий збіг обставин, а заслужена й закономірна перемога, до якої хлібороби йшли впродовж багатьох років, досягаючи в окремих господарствах України врожайності 80–100 ц/га. Директор Інституту фізіології та генетики рослин, академік НАН України Володимир Васильович Моргун завдячує, що хлібороби СФГ «Ладіс» зуміли розкрити потенціал цих сортів. Але й це ще не межа потенціалу цих сортів. При інших попередниках (горох або багаторічні трави), урожайність становила б 130 ц/га на всій площі.

Основа родючості землі — органічні добрива. З відродженням тваринництва і запровадженням сівозміни цю проблему можна розв'язати й урожайність пшениці 130 ц/га стане нормою, вважає Петро Орендарчук.

Гордістю України стали досягнення агрокорпорації «Зоря» на Рівненщині, яку 59 років очолюва двічі Герой Соціалістичної Праці Володимир Антонович Плотинський. Це багатогалузеве господарство з року в рік вирощує на дерново-підзолистих ґрунтах по 60 і більше центнерів на кожному гектарі озимої пшениці, майже по 100 ц/га кукурудзи на зерно. Без підвищення родючості ґрунтів і, насамперед, за рахунок виробництва і внесення органічних добрив про таку врожайність можна було б лише мріяти.

Про великі надбання національної науки і виробництва, їх тріумфальний хід по планеті свідчать миронівські сорти пшениці, які висівають у всіх країнах бывшего СРСР, Данії, Швеції, Польщі, Чехії, Словенії, Франції, Німеччині і навіть Чилі. Це є тріумфальний хід по планеті сортів озимої пшениці двічі Героя Соціалістичної Праці покійного академіка Василя Михайловича Ремесла.

В НААН України розроблено концепцію Національної програми, згідно з якою виробництво зерна у 2015 році досягне 80 млн т. Рекордний урожай зернових, зібраний хліборобами у 2009 році (53 млн т), дає впевненість у реальності цієї програми. Проте 50 % із 27 млн т вирощеної пшениці переведено в категорію фуражної, внаслідок чого

втрачено 8 млрд грн, що перевищує надходження грошових коштів з усіх програм державної підтримки аграрного сектору економіки.

Попит на хліб і хлібопродукти постійно зростає. Скільки б зерна не вироблялося в Україні — 50, 70, 80 млн т і більше, його все одно поглине світовий ринок, який, до речі, потребує не лише хліба, а й високоякісної тваринницької продукції та біопального. За нашими переконаннями, з реалізацією продовольства ніколи не буде проблем. Якщо Україна виробить 80 млн т зерна, одержимо продукт, еквівалентний понад 16 млрд дол. США, що становить більше 130 млрд грн.

Наука пропонує для кожної зони високопродуктивні сорти та гібриди зернових культур. Водночас не можна обійти й таку важливу культуру, як яра пшениця, оскільки їй також відводиться важливе місце у продовольчій незалежності країни, зважаючи на потребу у зерні вищої хлібопекарської якості вітчизняного виробництва. Сорти ярої пшениці використовують у макаронній, кондитерській промисловості та при виготовленні манної крупи. Все це зміцнює її позиції на внутрішньому українському ринку (табл. 4).

Яра пшениця поступається за врожайністю озимій, насамперед, з причин послаблення уваги до цієї культури. За останні 10 років обсяги виробництва зерна ярої пшениці значно зросли. Так, якщо у 1986—1990 рр. валовий збір не перевищував 326,6 тис. ц, то у 2005—2008 роках становив

Таблиця 4

Динаміка виробництва ярої пшениці в Україні у всіх категоріях господарств*

Рік	Зібрана площа, тис. га	Валовий збір, тис. ц	Урожайність, ц/га
1980	30,8	532	17,3
1981—85	20,7	412,2	19,9
1986—90	11,3	326,6	28,9
1990	8,7	256,9	29,7
1991—1995	56,1	1118	19,9
1996—2000	220,3	3610,9	16,4
2000	273,4	4218,4	15,4
2001	268,5	5539,4	20,6
2002	272,8	5780,2	21,2
2003	427,3	7331,9	17,2
2004	509	11593,2	22,8
2005	466,4	10158,1	21,8
2006	482,1	10676,3	22,1
2007	435,1	7649,3	17,6
2008	298,2	8584,3	28,8

* Дані Держкомстату України.

Споживання основних продуктів харчування з розрахунку на одну особу за рік, кг

Продукти	Мінімальні норми*	Раціональні норми**	Рік***						
			1990	1999	2000	2005	2006	2007	2008
М'ясо і м'ясопродукти	52	80	68	33,1	32,8	39,1	42	45,7	51
Молоко і молокопродукти	341	380	373	210,9	199,1	225,6	234,7	224,6	213
Яйця, штук	231	290	272	163	166	238	251	252	265
Хліб і хлібопродукти	94	101	141	122,4	124,9	123,5	124	115,9	114
Картопля	96	124	131	122,5	135,4	135,6	133,6	130,4	131
Овочі й баштанні	105	161	103	96,3	101,7	120,2	126,7	118,4	130
Плоди, ягоди, виноград	68	90	47	22,2	29,3	37,1	34,8	42,1	43
Риба і рибні продукти	12	20	18	7,3	8,4	14,4	14,1	15,3	17
Цукор	32	38	50	32,7	36,8	38,1	39,5	40,0	40,0
Олія	8	13	12	9,0	9,4	13,5	13,6	14,3	15,0
Середньодобова калорійність, ккал.		3360	3597	2505	2661	2916	2935	2940	2977

*Затверджені Постановою кабінету Міністрів України від 14.04.2000 р. № 656.

**За термінологією МОЗ України «Орієнтовний набір основ. продов. сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення на 2005—2015 роки»

***Баланс та споживання основних продуктів харчування населення України: стат. зб. — К., 2007.

8,5—10 млн ц. Лідируючі позиції з виробництва ярої пшениці посідають сільгосп підприємства Київської області, де за останні п'ять років вироблено 25 % усього обсягу зерна цієї культури в нашій державі. Зазначимо, що для збереження національної продовольчої незалежності без ярої пшениці не обійтися.

Нині гостро постало питання підвищення добробуту всіх верств населення, і особливо соціально незахищених. Це надзвичайно актуальна проблема, що потребує невідкладного вирішення, значною мірою через продовольче забезпечення. Будь-яку продукцію необхідно виробляти, виходячи з науково обґрунтованих норм її споживання населенням, з урахуванням того, що енергетична цінність і якість добового раціону харчування на одного жителя проти 1990 року значно погіршилися (табл. 5).

Наведені дані в таблиці 5 свідчать, що населення нашої країни споживає основних продуктів лише в межах 50—65 % фізіологічних норм харчування. Це, насамперед, стосується м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів, плодів, ягід та винограду.

Висновки. Для розв'язання зазначеної проблеми необхідно, щоб сільське господарство стало інвестиційним, інноваційним, кредитно привабливим. З огляду на це, в економічний оборот слід включити землю через визнання її складовою аграрного капіталу. Адже ринок землі в розумінні директора ННЦ «Інститут аграрної економіки» академіка П.Т. Саблука — це вартісне опосередкування цього ресурсу,

це ціна землі, це визнання землі як капіталу... Ця істина дуже повільно, з надзвичайними ускладненнями, але все таки починає сприйматися суспільством.

Насамкінець маємо усвідомити, що нам необхідно продавати не центнери, одержані з гектара, а, передусім, високоякісну продукцію. Зекономимо на добривах, засобах захисту рослин та хімічних меліорантах (вапнякових і гіпсових матеріалах), втратимо мільярди гривень. І найголовніше, підвищення життєвого рівня на селі можливо, насамперед, за рахунок виваженої аграрної політики держави.

Використані джерела

1. *Россоха В.В.* Методичні підходи оцінювання природно-біологічного потенціалу аграрної сфери економіки / Россоха В. В. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 96 с.
2. *Сайко В.Ф.* Раціональне землекористування — ключ до підвищення конкурентоспроможності продукції рослинництва / В. Ф. Сайко // АгроІнКом. — 1997. — № 6—7. — С. 5—9.
3. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва): монографія / [Бойко В. І., Лебідь Є. М., Рибка В. С. та ін.]; за ред. В. І. Бойка. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 400 с.
4. *Сайко В.Ф.* Проблеми землекористування в сільському господарстві / В. Ф. Сайко // Сільські вісті. — 2009. — 19 лют.
5. *Мельник Ю.Ф.* Агропромислове виробництво України: уроки 2008 р. і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю. Ф. Мельник, П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 3—9.
6. *Прянішніков Д.М.* Вибрані твори / Прянішніков Д. М. — М.: АН СРСР, 1952. — Т. 3. — 456 с.
7. *Музика П.М.* Управління конкурентоспроможністю підприємств аграрної сфери економіки / П. М. Музика // АгроІнКом — 2010. — № 7—9. — С. 110—111.
8. *Тарасова В.В.* Землемісткість продукції аграрного сектору України / В. В. Тарасова // АгроІнКом — 2010. — № 7—9. — С. 77—81.

СУЧАСНИЙ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

Висвітлено результати функціонування і проблеми розвитку сільськогосподарських підприємств зони Полісся в залежності від розмірів, концентрації та інтенсифікації виробництва.

Однією з головних причин незадовільного стану економіки сільгоспідприємств є те, що, на відміну від практики радянських часів, їх діяльність не стала предметом глибокого аналізу в районах, областях та й у державному масштабі. Нині утвердилась позиція відсторонення органів влади і суспільства від оцінки результатів роботи господарюючих суб'єктів, а на статистичну інформацію накладено обмеження до неї доступу.

Можливо, дійсно є підстави вважати, що введення секретності захищає інтереси підприємств певних галузей в умовах конкурентного середовища. Однак така версія не має виправдання стосовно управління сільськогосподарським виробництвом, де діють тисячі виробників одного й того ж продукту, а потреби людства в ньому залишаються незадоволеними.

Є й інший аргумент щодо доцільності широкого використання й аналізу інформації про сільськогосподарську діяльність. Він прямо пов'язаний із ситуацією на селі, де соціальні проблеми визначальною мірою зумовлюються обсягами, структурою, ефективністю місцевого аграрного підприємства. Від нього залежать зайнятість, доходи селян, розвиток соціальної інфраструктури, атмосфера сільського життя. Історично сформовані засади його організації передбачають відкритість, чесність, справедливість у виробничих, побутових, особистих відносинах на сільських територіях. То ж громадський інтерес до ситуації в аграрних підприємствах є закономірним.

Інформація про діяльність сільгоспвиробників останнім часом, на жаль, стала дуже обмеженою, але й вона мало використовується в практиці управління. Це стосується, зокрема, економічної сторони діяльності, яка тепер відображається у вкрай збідненій статистичній формі № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств». Все ж її використання дає можливість виконати певну сукупність аналізів, висновки з яких мають практичний інтерес. Спробуємо це показати

на аналізі даних з цієї форми за 2009 рік по сукупності підприємств Чернігівської області. Як відомо, цей регіон відноситься до найнесприятливіших для сільського розвитку, свідченням чого є прискорене скорочення чисельності населення.

Насамперед привертає увагу скорочення площ сільськогосподарського виробництва. Згідно даних форми, підзвітні підприємства на Чернігівщині господарювали на 766,1 тис. га сільгоспугідь. На такій же території Дніпропетровської області площа угідь підприємств становила 1209,9 тис. га. Ширший ареал діяльності мали господарства менших, порівняно з Чернігівською, Вінницькою, Київською, Полтавською, Черкаською та інших областей. Значно різняться площі угідь підприємств районів області. Особливо зменшилися вони в північних районах — у Щорському до 15,6, в Корюківському до 10,8, в Сосницькому до 7,6 тис. га (12 % усієї площі). В останньому середня площа угідь на підприємство становить всього 586 га.

Неувагою до форми № 50-сг з боку районних і вищестоящих органів можна пояснити те, що частина господарств надає викривлену інформацію, а в інших випадках звітні дані свідчать про безвідповідальність підприємств до використання сільгоспугідь. Так, господарство № 260, що мало 1003 га ріллі, 690 га якої засівалося зерновими та технічними культурами, де заготовлявся силос, утримувалося поголів'я свиней, не надало інформацію про поголів'я скотарства і виявляється, що в тваринництві працювали тільки 2 робітники. Підприємство № 69, не маючи сільгоспугідь, збирало високий урожай з 2032 га зернових, утримувало 937 голів худоби, свиней, налічувало 88 працівників, безпосередньо зайнятих сільськогосподарським виробництвом. Ще низка й інших господарств виробляли різну продукцію, не маючи власної землі. У ряді випадків посівна площа значно перевищує площу ріллі підприємства. Нерідко показана площа угідь надто мала для того, щоб утримувати заявлене поголів'я худоби. Спостерігаються випадки, коли вироблена продукція скотарства реалізується через інші підприємства. Наявність у звітності такої дезінформації змушує ставитись до використовуваних документів критично. Розміри підприємств області представлено в табл. 1.

Розміри сілгоспідприємств Чернігівської області, 2009 р.

Місто, район	Площа с.-г. угідь, га	Кількість працівників у с.-г. галузях	Виробництво продукції, тис. грн	Валовий дохід, тис. грн	Кількість підприємств	На підприємство				Угідь на умовну голову ВРХ, га
						Площа с.-г. угідь, га	Кількість працівників	Виробництво продукції, тис. грн	Валовий дохід, тис. грн	
Чернігів	4813	176	16645	9189	5	963	35,2	3329	1838	—
Ніжин	2650	88	4729	-2998	4	663	22	1182	-750	21,76
Прилуки	5230	153	9216	-5602	2	2615	76,5	4608	-2801	14,96
Бахмацький	65791	2385	159192	27835	22	2990	108,4	7236	1265	6,90
Бобровицький	79291	2633	268720	135423	16	4956	164,6	16795	8464	22,95
Борзнянський	42907	1490	75482	18364	22	1950	67,7	3431	835	7,69
Варвинський	27311	1051	105590	80245	10	2731	105,1	10559	8025	10,66
Городнянський	22777	1154	40235	4994	22	1035	52,5	1829	227	4,33
Ічнянський	77010	2600	224138	164128	26	2962	100,0	8621	6313	7,99
Козелецький	26657	720	27398	2213	16	1666	45,0	1712	138	8,42
Коропський	25914	942	65248	6853	21	1234	44,9	3107	326	5,34
Корюківський	10828	733	21566	2271	13	833	56,4	1659	175	3,06
Куликівський	23058	647	48257	-12769	10	2306	64,7	4826	-1277	5,36
Менський	54515	1791	143161	-13945	23	2370	77,9	6224	-606	10,59
Ніжинський	23627	944	55686	8603	12	1969	78,7	4640	717	10,97
Новгород-Сіверський	25750	879	27814	-1735	21	1226	41,9	1325	-83	7,03
Носівський	27476	595	67452	4850	16	1717	37,2	4216	303	24,03
Прилуцький	39727	1564	166422	-564	15	2649	104,3	11095	-38	14,75
Ріпкинський	20235	644	25724	-1248	12	1686	53,7	2144	-104	4,96
Семенівський	33570	778	29128	4106	26	1291	29,9	1120	158	9,44
Соєницький	7623	407	10180	1806	13	586	31,3	783	139	5,89
Срібнянський	28523	881	81662	44589	7	4075	125,9	11666	6370	10,40
Талалаївський	23915	686	52989	7916	11	2174	62,4	4817	720	7,96
Чернігівський	51239	1519	120715	17337	35	1464	43,4	3449	495	8,52
Щорський	15639	411	21606	3634	12	1303	34,3	1800	303	10,18
Чернігівська область	766076	25871	1868954	505495	392	1954	66,0	4768	1290	8,55

Відставання вітчизняного сільського господарства характеризується передусім надто низькою продуктивністю праці. Вилучення з форми № 50-сг, починаючи з 2007 року, показників прямих затрат праці на виробництво різних продуктів не дає змоги повноцінно аналізувати продуктивності праці. Однак за формами звітності частини господарств можна приблизно визначити ситуацію, використавши дані про кількість працівників у рослинництві та тваринництві.

Так, у підприємстві № 192 було зайнято 10 працівників у рослинництві і стільки ж у тваринництві. Вирощували ж усього 65 га зернових і 2 га картоплі, утримували 21 корову і 45 голів молодняка. Очевидно, що навантаження на працівника було надто низьким. У господарстві № 164, де було 390 га зернових і 150 га картоплі, тваринництвом не займалися, числилося 56 працівників, що вочевидь забагато. Якщо в підприємстві нема тваринництва, а також трудомістких рослинницьких виробництв, легко визначити, наскільки кількість зайнятих відповідає площі угідь. Якщо з розрахунку на одного працівника припадає менше 50 га, та є підстави діагностувати низьке навантаження.

По підприємству № 255, наприклад, виникає питання, навіщо мати 50 працівників, якщо все виробництво обмежувалося площею 492 га зернових культур. Для порівняння — в господарстві № 389, де також займалися тільки зерновиробництвом, на кожного із 35 працівників припадало по 123,5 га посівів. В деяких звітах на працівника припадає значно більша площа, що викликає підозру дезінформації.

Якщо в підприємстві один вид тваринництва, та за показником зайнятих можна визначити навантаження на працівника. Тут також спостерігається велика різниця між підприємствами, що свідчить про низьку продуктивність праці та значні резерви її підвищення.

У підприємстві № 190, зокрема, де 35 корів і 61 голову молодняка худоби обслуговували 36 тваринників, навантаження явно було малим. Виконуючи такі оцінки навантаження в рослинництві і тваринництві, маємо враховувати масове безробіття на селі, яке часто змушує утримувати значно більше працівників порівняно з потребою в них.

Без тваринництва не може бути раціонального використання землі, тим більше трудових ресурсів. Недарма раніш у колгоспах і радгоспах рільництво поєднувалося з розвинутим тваринницьким виробництвом. Нині в Україні близько половини сільгосп-підприємств займаються виключно виробництвом продукції рослинництва. На Чернігівщині таких господарств відносно менша кількість, але все ж багато.

Підприємстві № 328 за звітністю землі не має, але 44 працівники займалися вирощуванням зернових і ріпаку на площі 2320 га. Важко уявити, як вдавалося

зайняти 21 працівника в господарстві № 7, де обробляли тільки 198 га, зайнятих зерновими культурами.

Великі можливості зайнятості є в галузях овочівництва та плідівництва. Маючи всього 1 га під овочевими культурами, 2 га під садом, 6300 м² овочівництва закритого ґрунту, у підприємстві № 364 знайшли роботу 15 осіб. Однак частка таких інтенсивних виробництв у нинішньому офіційному аграрному секторі мізерна.

Чернігівщина відносно краще зберегла галузь тваринництва і це сприяє повнішій зайнятості. Якщо в аграрних підприємствах України кількість зайнятих у рослинництві вдвічі більша, ніж у тваринництві, то по області тільки на чверть. У семи ж районах тваринників більше, як працівників рослинництва. Встановлена закономірність: у підприємствах з низькою землемісткістю робочого місця вища насиченість поголів'ям великої рогатої худоби. Без скотарства висока зайнятість не досягається, за винятком підприємств, спеціалізованих в овочівництві, плідівництві, свинарстві, птахівництві.

Проаналізуємо показник насиченості поголів'ям галузі скотарства, що визначається діленням площі сільгоспугідь підприємства на умовне поголів'я великої рогатої худоби (корова — 1, голова молодняка — 0,4). По підприємствах України в 2009 р. умовна голова скотарства припадала на 18,86 га угідь, у Чернігівській області — на 8,55 га. За щільністю скотарства регіон на третьому місці, після Волинської та Житомирської областей.

Аналіз показав, що реально утримувати корову чи 2,5 голів молодняка на кожні 3 гектари. Такої насиченості досягала сукупність колгоспів і радгоспів України наприкінці восьмидесятих років минулого століття. Показник угідь на голову худоби не вищий за 3 га і тепер мають чимало підприємств, у тому числі й чернігівських. Якщо все виробництво господарства підпорядковане кінцевій скотарській продукції, можна мати корову і на кожний гектар — це підтверджено виробничою практикою в різних регіонах. Однак показник насиченості менший за 3 га на голову великої рогатої худоби досягається при обмеженні виробництва інших сільськогосподарських галузей.

Розвиток скотарства одночасно вирішує три проблеми: забезпечення населення найціннішою продукцією (молоко, яловичина, шкірсировина), удобрення полів і передумови для ведення органічного землеробства, зайнятості сільського населення. Запад скотарства пояснюється його значно меншою вигідністю порівняно з кон'юнктурно високоприбутковими зерновими та олійними культурами. Особливо маловигідне виробництво яловичини. Збиткове вирощування худоби і в усіх районах Чернігівщини. Про можливість успішно займатися виробництвом яловичини свідчить діяльність підприємства № 50. У 2009 році витрати виробництва тут відшкодува-

лись при реалізаційній ціні 969 грн за центнер живої маси. При площі угідь 3773 га утримувалося 650 корів і 1166 голів молодняка худоби. Під виробництво кормів відведено 61 % площі угідь. Запорукою успіху стала продуктивність худоби — 746 г середньодобового приросту. Тваринництво підприємства забезпечило 132 робочих місця, рослинництво — 75.

Вирішальний чинник ефективності тваринництва — кормозабезпечення. Дослідження показують, що для повноцінної годівлі потрібно мати на корову не менше гектара кормової площі сіяних культур і природних угідь. Тобто при щільності поголів'я 3 га на умовну голову худоби треба виділяти принаймні третину угідь для галузі скотарства. При вищій насиченості худобою в окремих господарствах області під кормами було зайнято половину і більше площі угідь. Розмір необхідної кормової площі, звичайно, залежить від урожайності. Форма № 50-сг тепер не показує виробництва кормових культур. Припускаємо, що для цілей кормовиробництва максимально можна відводити площу, яку визначаємо як різницю між величиною угідь підприємства і сумою площ представлених культур рослинництва. При аналізі оперуємо цим показником, зіставляючи його із поголів'ям худоби (незначне поголів'я коней, овець, кролів залишаємо поза увагою). У значній частині господарств виявлено явно недостатнє кормо забезпечення, або ж підприємство користується іншими площами, не врахованими в статистичному спостереженні.

Значна частина підприємств зберігає свинарство, але в таких дрібних розмірах, які виключають можливість ефективного виробництва. У господарстві № 369, яке землі не мало, три працівники обслуговували 523 голови свиней при зовсім малих приростах. У підприємстві № 275, крім галузі свинарства, в якому на 12 працівників припадало 136 свиней, ніякого іншого виробництва не залишилося.

Така ж низька продуктивність праці в дрібному птахівництві. У підприємстві № 29 з поголів'ям 16,0 тисяч голів птиці на працівника припадало 694 голови. Значно вище, але далеко неоднакове навантаження при значних розмірах виробництва. На зайнятого в господарстві № 162 з 55,1 тисячами поголів'я птиці воно становило 2505 голів, у № 206 було відповідно 157,2 тисячі і 2911 голів, у № 3 — 241,7 тисяч і 4315 голів, у № 265 — 254,5 тисяч і 2052 голови.

Практика засвідчує, що на більшій частині території при інтенсивній структурі виробництва можна мати робоче місце не більше, як на 15 га сільгоспугідь. На Чернігівщині природні вгіддя можуть прирівнюватися за кормовою продуктивністю до ріллі. У Коропському районі в середньому на зайнятого було 14,77 га, що вдвічі менше обласного показника. Вища забезпеченість робочими місцями досягається більшою щільністю поголів'я

скотарства. У названому районі умовна голова худоби припадала на 3,06 га. Зайнятих у тваринництві було в 1,85 раза більше, як у рослинництві. На гектар вироблено 0,513 ц яловичини (по області 0,197 ц), друге місце займав Коропський район по виробництву молока. Відносно кращі показники щодо робочих місць і поголів'ю худоби мали також Сосницький район — 18,73 га і 5,09 га та Городнянський — 19,74 га і 4,33 га.

У зв'язку з процесами латифундизації являє інтерес діяльність великих землекористувачів. В області нині 9 підприємств, які мають понад 10 тис. га угідь. Показники їхньої роботи представлено в табл. 2.

Підприємство № 41 найбільше за площею, персоналом, обсягом продукції, розвитком свинарства — 20785 голів. Дешево виробництво свинини — виробнича собівартість центнера 913 грн. Вигідна кон'юнктурна структура — скотарством не займалися, під зерновими було 94,5 % ріллі. Урожайність зернових — 53,4, сої — 20,4 ц/га. Виторг перевищив витрати на 47,3 відсотка. Оплата праці на 44 % вища за середньообласну. Однак навантаження і в рослинництві і в свинарстві виявляється занадто низьким.

Підприємство № 42 має більш інтенсивну структуру виробництва. Зокрема на площі 250 га вирощувало цукрові буряки, утримувало 420 корів і 1290 голів молодняка худоби. Успішне господарювання підтверджується високими показниками врожайності сільськогосподарських культур, продуктивності худоби, найвищим в області показником рентабельності. При цьому низькою залишалася продуктивність праці та насиченість господарства тваринництвом.

Підприємство № 75 використовує значно більше землі за звітністю площ посівів сільськогосподарських культур. Проте інтенсивних культур не в господарстві не вирощувалося. Урожайність і продуктивність худоби зовсім скромні, у зв'язку з чим тваринництво було збитковим.

Підприємство № 207 орієнтоване на вирощування зернових і олійних культур. При цьому навантаження площі виявилось для нього непосильним. Оплата послуг інших організацій в 2,28 раза перевищувала оплату праці свого персоналу. Четверта частина ріллі не використовувалася, інтенсивність виробництва низька, тваринництво не має, виробництво загалом збиткове.

Підприємство № 245, маючи особливо велику площу з розрахунку на працівника, інші організації не залучало, водночас майже 50 % землі в ньому не оброблялося. З огляду на це частка орендної плати у витратах становила 32,6 % (по області — 6,3 %). Результатом такої діяльності стало зовсім мале виробництво з розрахунку на одиницю площі та повна збитковість. При низь-

Показники підприємств з площею угідь понад 10 тис. га

Показник	Номер підприємства										Україна
	41	42	75	207	245	268	313	330	379	Чернігівська область	
Площа сільгоспугідь, га	29154	16973	16084	25821	11677	15099	11660	19170	15675	1954	1971
у т.ч. ріллі, га	29154	16973	15997	24908	11677	15099	11453	19170	13056	1773	1854
Зайняті в с.-г. виробництві	1051	725	565	323	58	417	26	455	393	66	58
у т.ч. в рослинництві	846	462	439	322	48	362	26	301	181	36,6	38,5
в тваринництві	205	263	126	1	10	55		154	212	29,4	19,5
Сільгоспугідь на зайнятого, га	27,74	23,41	28,47	79,94	201,3	36,21	448,5	42,13	39,89	29,61	34,06
Продукція с.-г. виробництва, тис. грн	120137	53551	65778	47753	6780	64576	301	57941	57770	4768	5524
на 1 га, грн	4121	3155	4090	1850	581	4277	25,8	3023	3686	2440	2804
на працівника, тис. грн	114,31	73,86	116,42	147,86	116,90	154,86	11,58	127,34	147,00	72,24	95,48
Оплата праці на середньорічного працівника, тис. грн	14,17	10,56	4,11	13,25	14,02	9,89	1,34	20,01	15,64	9,87	11,14
Покриття виграт виручкою, %	147,3	190,9	183,1	85,5	36,9	81,8	25,1	151,7	109,2	113,0	108,2
Валовий дохід, тис. грн	63288	46723	80329	-6040	-2849	-6987	-1188	41183	11262	1290	1125
Виробництво на 1 га угідь, ц, зерна	50,48	39,73	52,18	16,09	7,76	33,10	0,38	37,92	41,79	19,26	16,77
олійних культур	0,28	0,01	3,13	5,03		0,97				1,51	3,73
цукрових буряків		8,67				55,89				2,30	4,49
молока		1,04	0,94		0,19	0,61		2,78	2,88	2,27	1,16
вирощування ВРХ	0,001	0,113	0,091		0,015	0,047		0,141	0,210	0,197	0,092
Угідь на умовну голову ВРХ, га	10412	18,3	17,0		67,0	30,6		14,4	10,6	8,55	18,86

кій насиченості тваринництвом надій на корову становив всього 1807 кг.

Підприємство № 268 характеризується найбільшим в області виробництвом цукрових буряків, які займали 25,3 % ріллі. При низькій урожайності (221 ц/га) культура була все ж таки прибутковою, а її вирощування сприяло високому виробітку продукції в господарстві на працівника. Через те, що насиченість худобою була низькою, показник землемісткості робочого місця виявився меншим за обласний.

Підприємство № 313 представлено тільки вирощуванням зернових на площі 400 га з урожайністю 11,0 ц/га. Витрати виробництва становили на гектар 140 грн (по області 2859), Ступінь залучення інших організацій з-поміж аналізованих підприємств був найвищим.

Підприємство № 330 із товарних рослинницьких галузей займалося лише виробництвом зерна, під яким було зайнято три чверті ріллі. Недостатня інтенсивність структури виробництва спричинила низьку зайнятість. Рентабельність підприємства висока, але молочне виробництво при надолі 8709 кг виявилось збитковим. Дохідність дала змогу забезпечити високий рівень оплати праці при тому, що частка оплати у витратах була цілком помірною, лише 13,1 %.

Підприємство № 379 відзначається розвитком тваринництва. Молочне стадо – 902 корови одне з найбільших в області. Високий приріст худоби – 629 г за добу. Надій 4997 кг. Маловигідність тваринництва позначається на рентабельності. На відміну від інших багатоземельних підприємств, тут переважала зайнятість працівників у галузі тваринництва. Підприємство мало ефективне картоплярство. Реальна площа використовуваних угідь більша за звітну.

Отже, окремі великі виробники завдяки спроможності своїх власників досягали помітних успіхів на загальному фоні малоефективного господарювання. Однак жодне з досліджуваних господарств не можна вважати зразковим за сукупністю показників, особливо за розвитком тваринництва. З огляду на це, доцільно також детально проаналізувати діяльність менших, але також великих землекористувачів – з площею угідь від 5 до 10 тисяч гектарів. Це значно більше за площу угідь одного населеного пункту. Утворитися таке підприємство може шляхом орендування землі на територіях різних сільрад або навіть районів. Зосередження великих масивів посилено, як правило, капіталу, який йде в сільгоспвиробництво заради прибутку, не пов'язуючи себе соціальними зобов'язаннями щодо розвитку сіл, забезпечення селян робочими місцями. Із 16 підприємств з площею понад 5 тис. га тільки в одному землемісткість робочого місця була менша за

15 га і лише у двох насиченість худобою досягала прийняттого рівня.

У таблиці 3 порівнюється рівень господарювання великих і особливо великих підприємств з обласними. По обсягах продукції вони мають перевагу лише у виробництві зерна. Розвиток тваринництва у формуваннях з площею землекористування до 10 тис. га, приблизно такий, як і по всій сукупності господарств області, але значно кращий порівняно з найбільшими землекористувачами. Загалом висока концентрація угідь не може бути виправдана за соціальними критеріями, через відірваність від сільських громад.

З іншого боку, реформування виробничих відносин зумовили появу надто дрібних підприємств, розміри яких недостатні для сучасного виробництва. Менше 100 га угідь мали 27 господарств. У 51-му підприємстві було до десяти зайнятих у рослинництві та тваринництві працівників. Неперспективними слід визнати і виробників, у яких менше 500 га. Для нинішнього часу прийнятними будуть підприємства з площею від 500 до 5000 га. Таких у регіоні налічується 266 господарств або 68 % загальної кількості. У Бобровицькому районі ці площі мали 15 із загальної кількості 16 підприємств. Наведемо приклади правильної організації раціональних за розмірами землекористування підприємств.

У підприємстві № 357 із 1540 га ріллі відведено під зернові 1049 га і виробництво кормів 491 га. Цього цілком достатньо для 281,8 умовних голів великої рогатої худоби (121 корова і 402 гол. молодняку). Забезпечувався надій 4257 кг, добовий приріст худоби 523 г, свиней — 446 г. У рослинництві зайнято 20, а в тваринництві 43 працівники.

Підприємство № 198 мало 1638 га угідь, у т.ч. 1169 га ріллі, займало зерновими 890 га, картоплею 85 га. Для кормових потреб залишалося 663 га. Цьо-

го достатньо для 661,2 умовних голів великої рогатої худоби (380 корів, 703 молодняку). Господарство мало й невелике поголів'я свиней. При такій інтенсивності структури виробництва на робоче місце припадало 12,0 га угідь.

Підприємство № 76 більших розмірів — 4064 га ріллі, 304 зайнятих — мало різногалузеву інтенсивну структуру виробництва: 3108 га зернових (урожайність 47,1 ц/га), 340 га сої, 440 га цукрових буряків, 2 тис. кв. м овочів закритого ґрунту, 487 корів, 882 голови молодняку, 6,5 тис. голів свиней, пасіка на 100 бджолосімей. Невелика частка кормових площ компенсувалися задовільною врожайністю. Зайнято в основних галузях 304 працівники. Надалі буде потрібно зміцнити кормовиробництво за рахунок скорочення площ зернових.

При зональному поділі регіонів Чернігівщина повністю віднесена до зони Полісся. Між тим, ця велика за площею область включає райони з різними природними умовами. Про неоднорідність території з погляду цінності угідь свідчить урожайність. Якщо зернових з гектара у 2009 році у Варвинському районі зібрали по 47,1 ц, Бобровицькому — 45,5 ц, в Срібнянському — 42,9 ц, то в Ріпкинському — 15,8 ц. Корюківському 15,0 ц, Семенівському — 13,1 ц. При аналізі доцільно окремо розглядати три групи районів. Найкращі природні умови в лісостепових Варвинському, Прилуцькому, Срібнянському, Талалаївському районах, а також у перехідних Бобровицькому та Ічнянському. Найменш сприятливі 8 північних районів — Городнянський, Коропський, Корюківський, Новгород-сіверський, Ріпкинський, Семенівський, Сосницький, Щорський. Проміжною буде південнополіська група в складі 8 районів.

Занепокоєння викликає північний регіон області, який швидко знелюднюється. Частка підпри-

Таблиця 3

Рівень виробництва у великих за площею земельних угідь підприємствах

Показник	Підприємства з площею, га		Середньо-обласне
	понад 10000	5000–10000	
Кількість підприємств	9	16	392
Середня площа сільгоспугідь, га	17924	6697	1954
Середня кількість працівників с.-г. виробництва	446	180	66
Площа угідь на робоче місце, га	40,20	37,18	29,61
Виробництво на 1 га угідь, ц, зерна	33,34	21,33	19,26
олійних культур	1,26	3,14	1,51
картоплі	0,187	0,060	0,766
молока	0,991	2,207	2,266
виращування ВРХ	0,070	0,221	0,197
виращування свиней	0,197	0,146	0,099

**Інтенсивність структури виробництва у підприємствах північних районів
з низькою землемісткістю робочого місця**

№ п/ва	Площа угідь, га	Кількість працівників	Угідь на працівника, га	Під культурами, га		Можлива кормова площа, га	Умовне поголів'я ВРХ	Угідь на голову ВРХ, га	Голів ВРХ на працівника
				неінтенсивними	інтенсивними				
94	1186	93	12,8	925	—	261	292,8	4,05	5,23
101	533	49	10,9	361	—	172	211,8	2,52	6,83
146	662	79	8,4	678	—	—	1270,6	0,52	...
164	616	56	11,0	390	154	72	—	—	x
168	809	61	13,3	376	—	433	211,4	3,83	5,29
169	1485	128	11,6	620	67	798	551,6	2,69	8,76
171	1218	87	14,0	505	—	713	593,2	2,05	...
175	1959	137	14,3	710	10	1239	529,6	3,70	...
177	719	101	7,1	530	—	189	540,0	1,33	...
228	809	64	12,6	715	—	94	200,8	4,03	...
232	843	73	11,5	466	—	377	266,8	3,16	5,93
242	2092	152	13,8	1249	—	843	725,6	2,88	...
283	1429	124	11,5	949	—	480	689,8	2,07	7,26
294	805	54	14,9	755	—	50	304,8	2,64	...
306	564	69	8,2	439	—	125	518,0	1,09	...
316	505	50	10,1	105	—	400	136,4	3,70	3,69
318	544	46	12,5	440	—	134	200,4	2,86	6,68
321	1136	79	14,4	270	14	852	419,2	2,71	4,30
384	722	50	14,4	508	—	214	244,4	2,95	...
387	620	53	11,7	435	—	185	123,4	5,02	2,87

емств цієї групи районів за площею використовуваних угідь становить 21,2 %, кількістю працівників 23,0 %, а за вартістю валової продукції лише 12,9 %. Трудовими ресурсами тут забезпеченість не гірша, ніж в цілому по області. Високими можна вважати і можливості ефективного господарювання. У подібних за природними умовами країнах, зокрема в сусідній Беларусі, досягають результатів, з якими не можуть зрівнятися господарі на наших чорноземах. Безумовно, в усіх районах є перспектива для розвитку найважливішої галузі — скотарства.

В таблиці 4 представлено підприємства з північних районів, які мали раціональні розміри площ угідь і землезабезпеченість робочого місця (менше 15 га). До неінтенсивних культур віднесено зернові та олійні. Всі підприємства, крім одного, мали високу насиченість поголів'ям скотарства.

У підприємстві № 164 зайнятість підтримувало вирощування 150 га картоплі і 4 га овочів при високій урожайності цих культур. У частини господарств недостатньою була забезпеченість поголів'я кормовими площами, що спричинило низьку ефективність виробництва. Про те, що

можна одночасно досягати задовільних результатів по робочих місцях, насиченості тваринництвом, його кормозабезпеченості та продуктивності праці свідчать, зокрема, результати підприємства № 169. Інтенсивності тут сприяло вирощування 65 га картоплі та 2 га ягідників, використання для кормових цілей 363 га ріллі та 435 га природних угідь. Для інших підприємств актуально збільшення навантаження на працівника в тваринництві. Це зумовить скорочення чисельності працівників ферм, а для підтримання зайнятості потрібно буде вирощувати більше трудомістких культур.

Висновок. Аналіз інформації статистичної форми звітності № 50-сг дає змогу різнобічно характеризувати ефективність виробництва в кожному підприємстві. У самих же господарствах є можливість аналізувати ситуацію поглиблено, своєчасно й безперервно, із залученням широкого кола працівників. На жаль, такий вагомий чинник піднесення аграрної економіки ігнорується. Для приведення в дію організаційних резервів не потрібно значних коштів, насамперед необхідно звернути увагу на людський фактор.

ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРОФОРМУВАНЬ ЯК НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Проаналізовано результати реорганізації сільсько-господарських підприємств України. Виявлено її особливості на прикладі сукупності агроформувань Полтавської області.

Згідно з вітчизняною моделлю організаційного механізму земельної реформи [3, с. 19], одним із важливих її заходів стала реорганізація колективних та інших недержавних сільськогосподарських підприємств у формування ринкового типу, що базуються на приватній власності на землю з метою забезпечення її раціонального використання та охорони. Реорганізація являє собою зміну виробничих відносин та становлення нових форм власності. Вона передбачає створення на базі функціонуючих суб'єктів нових підприємств інших організаційно-правових форм господарювання [1, с. 13–14].

Трансформація господарств у структури ринкового спрямування стала предметом всебічних і глибоких досліджень вітчизняних вчених-аграрників В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Онищенко, П.Т. Саблука та багатьох інших. Проте наявність численних наукових досліджень даної проблеми не знижують її актуальності. Реорганізація являє собою динамічний процес, що потребує постійного моніторингу, виявлення стану та тенденцій, а також ключових чинників подальшого розвитку сільського господарства.

Метою статті є висвітлення особливостей реорганізації сільськогосподарських підприємств в контексті реалізації основних завдань земельної реформи у аграрній сфері економіки України.

Основним стратегічним напрямом реформування земельних відносин, як складової частини аграрної реформи, є формування ефективних приватних господарів. Практична реалізація власниками земельних ділянок своїх правомочностей, відповідно до своїх приватновласницьких інтересів, здійснювалася шляхом реорганізації сільськогосподарських підприємств в підприємства ринкового типу.

Утворення певних організаційно-правових форм господарювання визначається тим чи іншим варіантом поєднання основних факторів виробництва (землі, праці, капіталу, підприємництва та ін.) а також роллю, в якій виступає земля з точки зору відносин власності: об'єктом власності чи об'єктом господарювання.

Якщо земля одночасно виступає об'єктом власності та господарювання, то це означає, що власник

земельної ділянки володіє капіталом для початку власної справи, набуває підприємницьких здібностей і, самостійно займаючись господарською діяльністю, реалізує весь пучок правомочностей приватної власності, здійснює економічне управління своєю власністю, тобто одноосібно приймає рішення щодо розподілу отриманого продукту, звичайно, в своїх інтересах. В цьому випадку, при збереженні і неподільності правомочностей приватної власності, можуть бути створені різні організаційно-правові форми господарювання.

Однак не всі власники спроможні і мають бажання самостійно створювати приватну структуру внаслідок психологічних (наприклад, не здатність до ризику) або (та) економічних причин (відсутність необхідної суми капіталу для ведення бізнесу).

Якщо власник землі в силу різних причин не вважає за потрібне самостійно господарювати на землі, він може передати її в оренду, делегуючи при цьому орендарю правомочності володіння та користування земельною ділянкою на певний час. За власником зберігається право розпоряджання та економічного управління своєю власністю, тобто, при оренді відбувається розмежування правомочностей власності між двома особами, що мають різні інтереси.

Варіантом може бути участь власника земельної ділянки в інших формах бізнесу, яка базуються на приватній власності. При цьому кожен учасник зберігає право на свою частку землі та майна. Такі приватні організаційно-правові форми, що об'єднують від кількох до багатьох учасників-власників, характеризуються вже не одноосібним, а груповим чи колективним прийняттям управлінських рішень. В такому разі надзвичайно важливим є чітке розмежування функцій, прав та відповідальності всіх учасників і працівників такого підприємства та їх участі у розподілі виробленого продукту, адже чікість і прозорість механізму розподілу результатів від реалізації власності багато в чому визначають раціональне використання всіх факторів виробництва (в тому числі й землі), кількісні та якісні показники виробництва. Такі господарські утворення, як правило, потребують залучення додаткових працівників. Відповідно відбувається ускладнення процесу реалізації відносин власності. До приватних формувань такого типу відносяться акціонерні товариства, господарські товариства різних видів, кооперативи.

Всі названі організаційно-правові форми господарювання базуються на приватній власності учас-

ників, водночас вони суттєво відрізняються одне від одного. Особливістю господарських товариств є відокремленість трудових відносин від відносин власності, застосування найманої праці. У виробничих кооперативах виділяється повне і асоційоване членство: для повних учасників виробничих кооперативів відносини власності поєднані з трудовими відносинами, а для асоційованих — вони відокремлені.

Структурна перебудова колективного сектору (колгоспів та радгоспів) в сільському господарстві фактично була здійснена на виконання Указу Президента від 03.12.1999 р. 1529/99 «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки», оскільки до вказаного терміну темпи реорганізації сільськогосподарських підприємств здійснювалися повільно. Причинами такого стану був вплив лівих політичних партій, які протистояли утвердженню приватної форми власності на землю, а також неузгодженості в законодавстві, зокрема положення Закону України 06.10.1998 р. 161-XIV «Про оренду земель» не регламентували оренди земельних часток (паїв), що призвело до стримування процесу формування нових господарських структур ринкового спрямування [2, с. 5].

За період 2001–2008 рр. кількість реформованих сільськогосподарських підприємств збільшилася лише на 3,5 %, новостворених — більше, ніж удвічі (табл. 1), а в ряді регіонів відповідний показник був ще вищим: у Херсонській області — у 4,9 раза, в АР Крим — у 4,8 раза, у Миколаївській області — у 3,3 раза.

За досліджуваній період в сільському господарстві України в цілому відбулося збільшення кількості товариств з обмеженою відповідальністю та приватних (приватно-орендних) підприємств відповідно на 9,9 та 58,4 %. Прискореними темпами збільшувалася кількість фермерських господарств (у 6,1 раза) та підприємств по групі інших недержавних підприємств (у 8 разів). Зменшення кількості суб'єктів спостерігалось лише по сільськогосподарських кооперативах (у 2,1 раза).

Зміна кількості підприємств різних організаційно-правових форм супроводжувалася трансформацією їх структури. Так, в структурі реорганізованих сільськогосподарських підприємств України частка товариств з обмеженою відповідальністю зменшилася майже вдвічі, приватних — від 20,2 до 16,0 %. Найбільші відхилення спостерігаються по сільськогосподарських кооперативах, частка яких зменшилася від 17,6 до 4,1 %. Водночас зросла частка фермерських господарств (від 10,9 до 33,0 %) та господарських утворень, що входять до групи інших недержавних суб'єктів господарювання (від 5,6 до 22,3 %).

Слід зазначити, що в перші роки трансформації КСП у ринкові структури сільськогосподарські кооперативи давали можливість всім (або майже всім) членам КСП після реорганізації знову працювати в одному підприємстві з повним правом членства —

правом на трудову участь і управління. В подальшому впливовими виявилися вказівки аграрного блоку адміністрації Президента України щодо перетворення кооперативів у інші форми господарювання, оскільки вони «подібні до колгоспів» [4, с. 9]. Саме тому без належних на те підстав відбулося поступове зменшення кількості сільськогосподарських кооперативів та їх частки в структурі новостворених підприємств.

По регіонах впродовж досліджуваного періоду реорганізація підприємств здійснювалася під впливом багатьох суб'єктивних і об'єктивних чинників. Станом на 1 січня 2009 р. спостерігаються різні результати трансформаційних процесів. Наприклад, в Автономній Республіці Крим, Херсонській та Миколаївській областях перевагу надали іншим недержавним підприємствам, частка яких у структурі новостворених сільськогосподарських підприємств становить відповідно 71,2, 50,5 та 43,3 %, у Волинській області переважають кооперативи (39,8 %), а фермерські господарства найбільш поширені в Кіровоградській (53,9 %), Одеській (52,3 %) та інших областях України. У Полтавській області поширеними виявилися товариства з обмеженою відповідальністю, кількість яких зросла на 61,8 % при незначних змінах приватних формувань.

Впродовж 2001–2008 рр. реорганізація сільськогосподарських підприємств України здійснювалася неоднаковими темпами. Проте загальні показники не дають можливості дослідити переважаючі на місцях тенденції при реформуванні сільськогосподарських підприємств. З метою їх виявлення проаналізовано відповідні процеси по сукупності сільськогосподарських підприємств Полтавської області за період з 15.10.2000 р. по 01.01.2009 р. (табл. 2). В досліджувану сукупність не були включені фермерські господарства, за винятком великих.

Встановлено, що структура сільськогосподарських підприємств досліджуваної сукупності трансформувалася у напрямі зменшення частки акціонерних товариств, кооперативів та приватних підприємств і збільшення частки товариств з обмеженою відповідальністю та інших недержавних підприємств. Частка останніх зросла за період з 15.10.2000 р. по 01.01.2009 р. від 36 до 80 одиниць.

За вказаний період відбувалася трансформація підприємств з одних організаційно-правових форм в інші. У структурі новостворених підприємств різних організаційно-правових форм помітна тенденція зменшення частки приватних підприємств, товариств з обмеженою відповідальністю, кооперативів. Цей висновок підтверджують також результати аналізу структури підприємств, у які реорганізовано підприємства інших організаційно-правових форм. Натомість активізується створення нових сільськогосподарських підприємств та реорганізація існуючих у інші недержавні суб'єкти господарювання, зокрема, в обох випадках у 2008 р. частка останніх сягає майже 60 %. Серед 80 інших суб'єктів госпо-

Трансформація реорганізованих сільськогосподарських підприємств Полтавської області (досліджуваної сукупності), одиниць

Організаційно-правові форми підприємств	На початок періоду	Приднані до підприємств інших організаційно-правових форм або припинили діяльність	Ново-утворені	Кількість підприємств							На кінець періоду	
				всього	Реорганізовано у інші організаційно-правові форми			Реорганізовано з інших організаційно-правових форм				
					ТОВ	АТ	ПП	коопера- тиви	інші недержавні	інші недержавні		
<i>Станом на 15.10.2003 р.*</i>												
ТОВ	237	32	16	7	—	—	6	1	—	—	23	237
АТ	36	6	—	2	2	—	—	—	—	—	—	28
ПП	221	22	15	19	14	—	—	1	4	—	18	213
Кооперативи	85	8	—	17	5	—	12	—	—	—	3	63
Інші недержавні	36	7	3	5	2	—	—	1	2	—	6	33
Всього	615	75	34	50	23	—	18	3	6	—	50	574
<i>Станом на 01.01.2006 р.</i>												
ТОВ	237	46	35	9	—	—	5	1	3	—	27	244
АТ	28	3	—	4	1	—	—	—	3	—	—	21
ПП	213	70	14	15	14	—	—	1	—	—	9	151
Кооперативи	63	8	1	17	12	—	4	—	1	—	2	41
Інші недержавні	33	9	14	—	—	—	—	—	—	—	7	45
Всього	574	136	64	45	27	—	9	2	7	—	45	502
<i>Станом на 01.01.2007 р.</i>												
ТОВ	244	32	14	7	—	—	3	—	4	—	7	226
АТ	21	3	—	2	1	—	1	—	—	—	—	16
ПП	151	14	3	6	4	—	—	1	1	—	5	139
Кооперативи	41	1	—	2	2	—	—	—	—	—	1	39
Інші недержавні	45	5	9	1	—	—	1	—	—	—	5	53
Всього	502	55	26	18	7	—	5	1	5	—	18	473
<i>Станом на 01.01.2009 р.</i>												
ТОВ	226	27	12	13	—	—	2	—	11	—	6	204
АТ	16	3	—	1	1	—	—	—	—	—	—	12
ПП	139	33	4	3	2	—	—	—	1	—	3	110
Кооперативи	39	5	—	5	3	—	—	—	2	—	—	29
Інші недержавні	53	8	22	1	—	—	1	—	—	—	14	80
Всього	473	76	38	23	6	—	3	—	14	—	23	435

* за період з 15.10.2000 р.

Джерело: розраховано за даними районних управлінь сільського господарства

Результати реорганізації сільськогосподарських підприємств України

Показник	Станом на			
	01.04.2001 р.		01.01.2009 р.	
	кількість	%*	кількість	%*
Реформовано сільськогосподарських підприємств	11489	х	11892	х
Створено нових агроформувань, всього	16205	100	32521	100
в тому числі:				
товариства з обмеженою відповідальністю	6641	41,0	7300	22,4
приватні (приватно-орендні)	3277	20,2	5191	16,0
акціонерні товариства	770	4,7	726	2,2
сільськогосподарські кооперативи	2845	17,6	1323	4,1
фермерські господарства	1767	10,9	10741	33,0
інші недержавні підприємства	905	5,6	7240	22,3

* до загальної кількості сільськогосподарських підприємств.

Джерело: оперативна інформація Держкомзему.

дарювання у досліджуваній сукупності сільськогосподарських підприємств налічувалося 10 дочірніх підприємств, 2 спільних підприємства, 10 відокремлених підрозділів, 6 філій таких агропромислових компаній, як ЗАТ НВП «Райз Агро», ТОВ «Чиста криниця», ТОВ ІПК «Полтавазернопродукт» та інші. В Глобинському району Полтавської області з дев'яти інших економічних суб'єктів аграрної сфери вісім є філіями і одне — дочірнім підприємством.

Причиною поширення такої тенденції стала нестабільна державна підтримка товаровиробників у сільському господарстві. До цього часу в Україні не створено рівних умов функціонування для підприємств усіх галузей економіки. Нині для сільськогосподарських товаровиробників умови відтворення капіталу визначаються як найгірші. Специфічні особливості цієї галузі, що полягають передусім у тривалому періоді обороту капіталу, сезонності виробництва, значному впливові природно-кліматичних умов тощо, повинні компенсуватися через запровадження показника норми прибутку як критерію ефективності господарювання підприємств усіх галузей. При обчисленні норми прибутку стосовно сільського господарства до складу капіталу, крім вартості основних та оборотних засобів, необхідно включати вартість землі-капіталу. Якщо отриманий в результаті відповідного розрахунку показник норми прибутку нижчий ніж в інших галузях економіки, то саме його слід брати за точку відліку обсягів державної підтримки суб'єктів господарювання у сільському господарстві.

Висновки. У результаті реорганізації колективних та інших недержавних сільськогосподарських підприємств було створено структури ринкового типу, що засновані на приватній власності на землю та майно.

По регіонах трансформація реорганізованих підприємств здійснювалася під впливом багатьох суб'єктивних і об'єктивних чинників. Кількість підприємств різних організаційно-правових форм ви-

явилася залежною від зміни їх структури. Негативною тенденцією реорганізації агроформувань стало зменшення кількості сільськогосподарських кооперативів та їх частки у структурі сільськогосподарських підприємств.

Особливості реорганізації сільськогосподарських підприємств у Полтавській області базуються на зменшенні частки приватних підприємств та товариств з обмеженою відповідальністю у структурі новоутворених формувань та реорганізованих з інших організаційно-правових форм при збільшенні частки інших недержавних підприємств. Поширення такої тенденції спричинено нестабільністю державної підтримки товаровиробників галузі зі складними умовами відтворення капіталу.

Для удосконалення земельних відносин та підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств слід запровадити показник норми прибутку (з урахуванням вартості землі) як критерію ефективності функціонування та точки відліку обсягів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Використані джерела

1. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва: посіб. у питаннях і відповідях / [за ред. П.Т. Саблука]. — К.: ІАЕ, 1999. — 362 с.
2. Саблук П.Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. — 2009. — № 12. — С. 3—13.
3. Федоров М.М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов / М.М. Федоров // Трансформація земельних відносин до ринкових умов: матер. Других річних зборів Північно-Східного відділення Всеукраїнського Конгресу вчених економістів-аграрників (м. Харків, 5 лют. 2009 р.). — Х.: ХНТУСГ, 2009. — С. 18—25.
4. Юрчишин В.В. Перед ким і чим провинилися село і селяни? / Володимир Васильович Юрчишин. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 19 с.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА

Висвітлено основні шляхи розвитку птахівничих підприємств регіону Центрального Полісся. Здійснено прогноз рівня рентабельності їх діяльності на середньострокову перспективу

Зміна ринкового середовища зумовлює необхідність застосування стратегічного підходу до системи господарювання на підприємствах з виробництва продукції птахівництва. При визначенні місії та головної мети підприємства, розробленні комплексної програми дій щодо вирішення пріоритетних завдань, стратегія вказує напрями та способи досягнення цілі. З цього приводу вже виконано ряд важливих досліджень О.А. Біттером, Б.А. Мельником, І.Н. Топіхою, Ф.О. Ярошенком, які висвітлюють проблеми формування стратегії розвитку підприємств з виробництва продукції птахівництва в різних регіонах країни.

Метою статті є визначення основних шляхів розвитку птахопідприємств Центрального Полісся та прогноз рівня рентабельності на середньострокову перспективу.

Дослідження динаміки розвитку птахівничих підприємств показали, що регіону Центрального Полісся притаманні переважно високі показники виробництва продукції птахівництва. Це дало підстави визначити основні напрями підвищення ефективності функціонування цих підприємств,

серед яких вагоме місце займає взаємозв'язок внутрішніх та зовнішніх чинників виробничого процесу (рис.1).

В контексті спрямованості птахопідприємств за вказаними напрямками, можна припуститися прогнозу їх розвитку на середньострокову перспективу до 2011 р., використовуючи розрахунки і статистичні дані рівня рентабельності птахівничих підприємств Центрального Полісся [2–13].

Для цього, за допомогою статистичних методів екстраполяції та способом найменших квадратів, на першому етапі нами було визначено перспективні значення рівня рентабельності роботи птахівничих підприємств в Житомирській області, які займаються виробництвом продукції птахівництва. Щоб підібрати лінію, яка якомога точніше наближається до даного тренду у вигляді параболі другого порядку, нами було складено систему рівнянь:

де: y – середній рівень рентабельності;

a_0 – початок відліку;

t – час, тобто порядкові номери періодів часу.

Для дослідження та прогнозування показника

$$\begin{cases} -369,7 = 12a_0 + 78a_1 + 650a_2 + 6084a_3 + 60710a_4 + 630708a_5 \\ -2546 = 78a_0 + 650a_1 + 6084a_2 + 60710a_3 + 630708a_4 + 6735950a_5 \\ -22832,6 = 650a_0 + 6084a_1 + 60710a_2 + 630708a_3 + 6735950a_4 + 73399404a_5 \\ -224506 = 6084a_0 + 60710a_1 + 630708a_2 + 6735950a_3 + 733994044a_4 + 8,12 \cdot 10^8 a_5 \\ -2302663 = 60710a_0 + 630708a_1 + 6735950a_2 + 733994044a_3 + 8,12 \cdot 10^8 a_4 + 9,09 \cdot 10^9 a_5 \\ 2,4 \cdot 10^7 = 630708a_0 + 6735950a_1 + 733994044a_2 + 8,12 \cdot 10^8 a_3 + 9,09 \cdot 10^9 a_4 + 1,03 \cdot 10^{11} a_5 \end{cases}$$

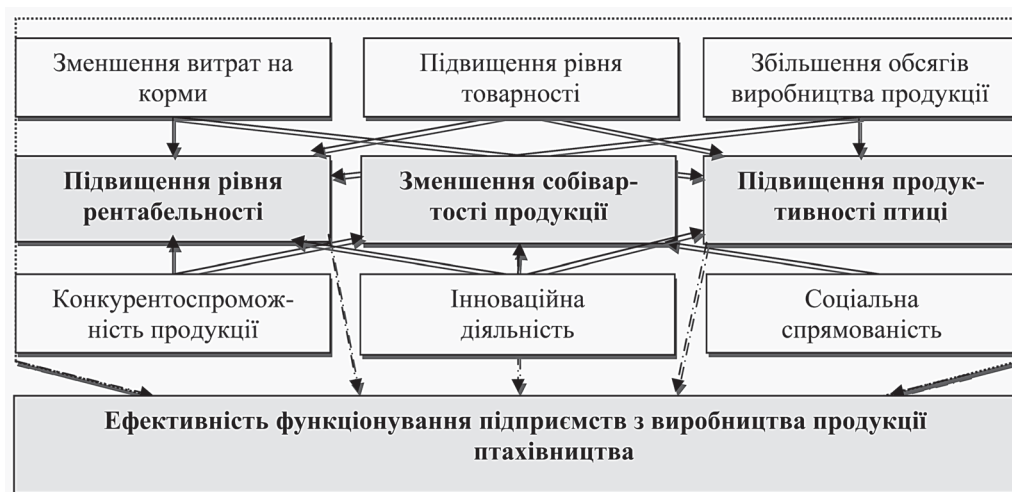

Рис. 1. Основні напрями підвищення ефективності функціонування підприємств з виробництва продукції птахівництва

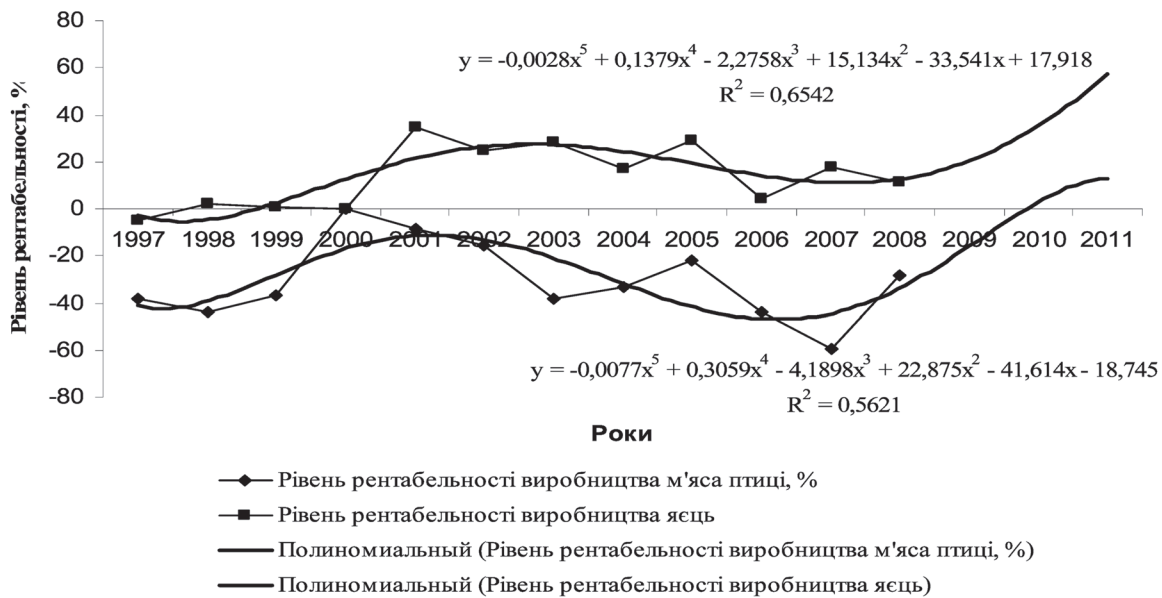

Рис. 2. Параболічний тренд та прогноз рівня рентабельності птахопідприємств Житомирської обл. на 2010–2011 рр.

Отримані розв'язки системи рівнянь наступні:

$$\begin{aligned}
 a_0 &= -18,75 \\
 a_1 &= -41,61 \\
 a_2 &= 22,88 \\
 a_3 &= -4,19 \\
 a_4 &= 0,31 \\
 a_5 &= -0,008
 \end{aligned}$$

Тоді лінія вирівнювання даного ряду динаміки за кривою 5-го порядку рентабельності виробництва м'яса птиці має вид:

$$\begin{aligned}
 \tilde{y}_i &= a_0 + a_1t + a_2t^2 + a_3t^3 + a_4t^4 + a_5t^5 \\
 \tilde{y}_i &= -18,75 - 41,61t + 22,88t^2 - 4,19t^3 + 0,31t^4 - 0,008t^5
 \end{aligned}$$

Для дослідження та прогнозування показника рівня рентабельності виробництва яєць в Житомирській обл. при застосуванні графічного методу нами також було обрано криву 5-го порядку, побудовано таблицю вихідних та розрахункових даних та отримано таку систему рівнянь:

$$\begin{cases}
 164,5 = 12a_0 + 78a_1 + 650a_2 + 6084a_3 + 60710a_4 + 630708a_5 \\
 1287,3 = 78a_0 + 650a_1 + 6084a_2 + 60710a_3 + 630708a_4 + 6735950a_5 \\
 19739,9 = 650a_0 + 6084a_1 + 60710a_2 + 630708a_3 + 6735950a_4 + 73399404a_5 \\
 96050,1 = 6084a_0 + 60710a_1 + 630708a_2 + 6735950a_3 + 733994044a_4 + 8,12 \cdot 10^8 a_5 \\
 911039,9 = 60710a_0 + 630708a_1 + 6735950a_2 + 733994044a_3 + 8,12 \cdot 10^8 a_4 + 9,09 \cdot 10^9 a_5 \\
 9054477,0 = 630708a_0 + 6735950a_1 + 733994044a_2 + 8,12 \cdot 10^8 a_3 + 9,09 \cdot 10^9 a_4 + 1,03 \cdot 10^{11} a_5
 \end{cases}$$

Отримані розв'язки системи рівнянь наступні:

$$\begin{aligned}
 a_0 &= 17,92 \\
 a_1 &= -33,54 \\
 a_2 &= 15,13 \\
 a_3 &= -2,28 \\
 a_4 &= 0,14 \\
 a_5 &= -0,003
 \end{aligned}$$

Тоді лінія вирівнювання даного ряду динаміки за кривою 5-го порядку рівня рентабельності виробництва яєць має вид:

$$\begin{aligned}
 \tilde{y}_i &= a_0 + a_1t + a_2t^2 + a_3t^3 + a_4t^4 + a_5t^5 \\
 \tilde{y}_i &= 17,92 - 33,54t + 15,13t^2 - 2,28t^3 + 0,14t^4 - 0,003t^5
 \end{aligned}$$

Як у першому, так і в другому випадку вирівняні рівні рентабельності дуже близькі до фактичних рівнів. Отже, парабола п'ятого порядку досить точно

відображає тенденцію зміни рівня рентабельності на досліджуваному відрізку часу (рис. 2).

Другий етап проведення прогнозування здійснювався в аналогічній послідовності, результат дослідження представлено на рис. 3.

Використовуючи графічний метод для дослідження рівня рентабельності виробництва м'яса птиці в Київській області нами було вибрано криву четвертого порядку.

Підставивши значення t в раніше визначені рівняння лінійного тренду, ми отримали прогноз рівня рентабельності на 2010–2011 рр. (табл.).

Висновки. З високою достовірністю можна очікувати, що в 2011 р. рівень рентабельності виробництва продукції птахівництва в Житомирській області підвищиться: м'яса птиці – до 10,4 %, яєць – 33,4 %; у Київській області, відповідно – 1,5 і 20,7 %. Такий підхід буде цілком обґрунтований, якщо розвиток підприємств галузі буде здійснюватися в напрямі інноваційних структурних змін та передбачати збільшення виробництва продукції за умови підвищення її конкурентоспроможності, зниження собівартості і, як наслідок, підвищення рівня рентабельності від результату діяльності господарств.

Використані джерела

1. *Клівець П.Г.* Стратегія підприємства: навч. посіб. / Клівець П. Г. — К.: Академвидав. — 2007. — 320 с.
2. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2006 рік: стат. бюлетень / [гол. ред. О.М. Прокopenко]. — К.: Департамент статистики сільського господарства та навколишнього середовища, 2007. — 137 с.
3. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2007 рік: стат. бюлетень / [гол. ред. О.М. Прокopenко]. — К.: Департамент статистики сільського господарства та навколишнього середовища, 2008. — 140 с.
4. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 рік: стат. бюлетень / [гол. ред. О.М. Прокopenко]. — К.: Департамент статистики сільського господарства та навколишнього середовища, 2009. — 140 с.

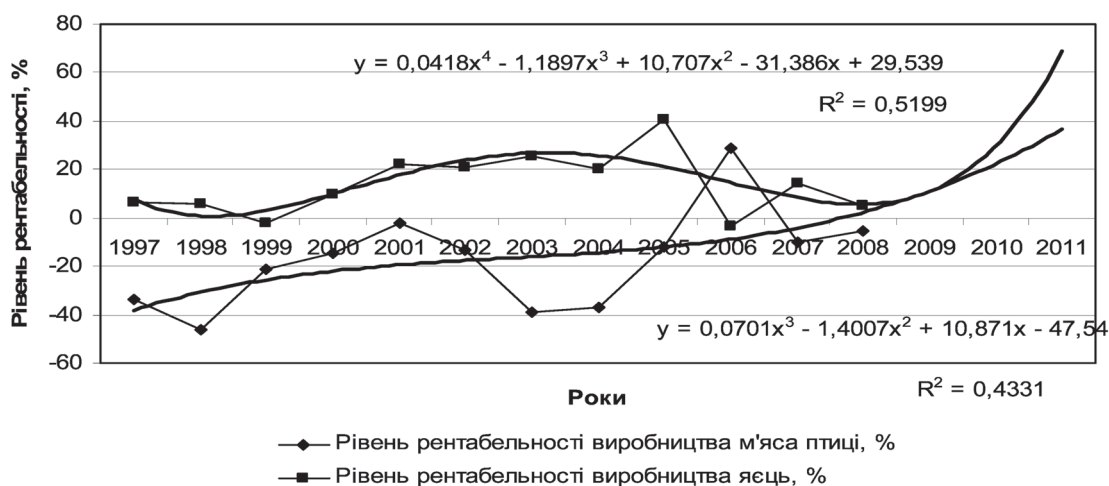

Рис. 3. Лінійний тренд та прогностні значення рівня рентабельності у птахопідприємствах Київської обл. на 2010–2011 рр.

Таблиця

Рівень рентабельності діяльності птахопідприємств Центрального Полісся, %*

Рік	Житомирська область		Київська область	
	Рівень рентабельності виробництва		Рівень рентабельності виробництва	
	м'яса птиці, %	яєць, %	м'яса птиці, %	яєць, %
<i>Фактично</i>				
1997	-38,5	-4,8	-33,7	6,1
1998	-44	1,9	-46,1	5,8
1999	-36,9	0,7	-21,5	-2
2000	0	0	-14,7	0
2001	-8,6	34,7	-2,4	21,9
2002	-15,7	24,7	-13,2	20,8
2003	-38,4	28,4	-39	25,6
2004	-33,4	16,9	-36,8	19,9
2005	-22,3	29,1	-12,2	40,8
2006	-44,2	4,4	28,5	-3,2
2007	-59,5	17,4	-30,1	14,1
2008	-28,2	11,1	-5,6	5,2
2009	-14,8	14,4	-3,3	18,9
<i>Прогноз</i>				
2010	-7,8	22,3	-0,9	19,8
2011	10,4	33,4	1,5	20,7

* Розробка автора

емствах за 2008 рік: стат. бюлетень / [гол. ред. О.М. Прокопенко]. — К.: Департамент статистики сільського господарства та навколишнього середовища, 2009. — 140 с.

- Основні показники розробки річних звітів колективних сільськогосподарських підприємств, радгоспів, міжгоспів по виробництву сільськогосподарської продукції по Україні за 1997 рік. — К.: Управління сільського господарства, 1998. — 128 с.
- Основні показники розробки річних звітів колективних сільськогосподарських підприємств, радгоспів, міжгоспів по виробництву сільськогосподарської продукції по Україні за 1998 рік. — К.: Управління сільського господарства, 1999. — 132 с.
- Основні показники розробки річних звітів колективних сільськогосподарських підприємств, радгоспів, міжгоспів по виробництву сільськогосподарської продукції по Україні за 1999 рік. — К.: Управління сільського господарства, 2000. — 132 с.
- Основні показники розробки річних звітів недержавних агроформувань та державних сільськогосподарських підприємств за 2000 рік. — К.: Держкомстат України, 2001. — 138 с.

емств за 2000 рік. — К.: Держкомстат України, 2001. — 138 с.

- Основні показники розробки річних звітів недержавних агроформувань та державних сільськогосподарських підприємств за 2001 рік. — К.: Держкомстат України, 2002. — 138 с.
- Основні показники розробки річних звітів недержавних агроформувань та державних сільськогосподарських підприємств за 2002 рік. — К.: Держкомстат України, 2003. — 136 с.
- Основні показники розробки річних звітів недержавних агроформувань та державних сільськогосподарських підприємств за 2003 рік. — К.: Держкомстат України, 2004. — 138 с.
- Основні показники розробки річних звітів недержавних агроформувань та державних сільськогосподарських підприємств за 2004 рік. — К.: Держкомстат України, 2005. — 136 с.
- Основні показники розробки річних звітів недержавних агроформувань та державних сільськогосподарських підприємств за 2005 рік / [гол. ред. О.М. Прокопенко]. — К.: Держкомстат України, 2006. — 138 с.
- Пабат В. Резерви нарощування виробництва продукції тваринництва у ринкових умовах / В. Пабат // Тваринництво України. — 2006. — № 1. — С. 2—4.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙ У ВИРОБНИЦТВО ПРОДУКЦІЇ СОЇ

Висвітлено господарське значення насіння сої, динаміку його виробництва в Україні, інвестування та ефективність переробки в корпорації «Укразротех».

Формування конкурентоспроможного аграрного виробництва в кожному регіоні України потребує достатнього інвестиційного забезпечення. В останні роки в економіці відбулися помітні позитивні зрушення в інвестуванні, у тому числі і в сільському господарстві (1, с. 3; 7, с. 56).

Здійснення аграрної реформи дещо активізувало інвестиційний процес в економіці, проте інвестицій нині явно недостатньо. За даними Держкомстату України освоєні інвестиції в основний капітал сільського господарства у 2009 р., порівняно з 2004 р. зросли майже в 1,5 раза (5162 млн грн у 2009 р. та 3278 млн грн у 2004 р.), але потреба у залучених інвестиціях була задоволена лише на 38 % (за даними Державного агентства України з інвестицій і розвитку). Тому проблема інвестування аграрного виробництва є актуальною та потребує вирішення на макро- і мікрорівнях.

Питанням інвестування в аграрному секторі економіки присвячені наукові праці С.О. Гуткевич, М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської, П.Т. Саблука, І.Л. Сазонця, С.Д. Марченка, А.А. Пересади, Ю.В. Полякова, І.Д. Бурковського, І.О. Іртищевої та ін. Так, І.О. Іртищева зазначає, що «... нині для економіки нашої країни важливе значення має підвищення конкурентоспроможності виробництва й на цій основі збільшення об-

сягу інвестицій» [2]. З іншого боку, інвестиції сприяють підвищенню ефективності виробництва продукції, а отже її конкурентоспроможності.

Важливою функцією інвестування є забезпечення матеріально-технічної бази й збільшення вартості капіталу. Це сприятиме, відповідно, нарощуванню прибутку, що стає реальним завдяки зростанню інвестиційної привабливості як галузі в цілому, так і сільськогосподарських підприємств зокрема. Щоб досягти найвищого ефекту окупності інвестицій, необхідно здійснювати інвестування у всі складові капіталу: виробничий, людський, фінансовий та капітал землі. Іншими словами, інвестування та ефективність виробництва тісно взаємопов'язані між собою. Чим вищий рівень ефективності, тим інвестиційно привабливішою стає галузь для інвесторів, і навпаки. Найбільш привабливими галузями поки що є виробництво та переробка насіння олійних культур – сої, соняшнику, ріпаку, посівні площі і обсяги виробництва яких в останні роки зростають, витісняючи більш трудо- і енерговитратні культури.

Соя є однією з важливих сільськогосподарських культур завдяки унікальному поєднанню в насінні високого вмісту білку – 38–45 %, який за своїм амінокислотним складом прирівнюється до «ідеального», жиру – 18–25 %, вуглеводів – 25–30 %, а також вітамінів, ферментів та мінеральних речовин, що є одним з аргументів збільшення посівних площ та нарощування обсягів виробництва сої в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Виробництво насіння сої в Україні

Рік	Площа посівів			Валовий збір		Урожайність	
	тис. га	у % до 1990 р.	частка зібраної площі, %	тис. т.	у % до 1990 р.	ц/га	у % до 1990 р.
1990	93	100	94,7	99	100	11,3	100
1995	25	26,9	92,0	22	22,3	9,7	85,9
2000	65	69,9	93,9	64	64,7	10,6	93,8
2005	438	471,0	96,4	613	619,2	14,5	128,4
2006	751	807,6	95,2	890	899,0	12,4	109,7
2007	671	721,5	86,9	723	730,3	12,4	109,7
2008	558	600,0	96,5	813	821,3	15,1	133,7
2009	644	692,5	96,8	1044	105,5	16,8	148,7

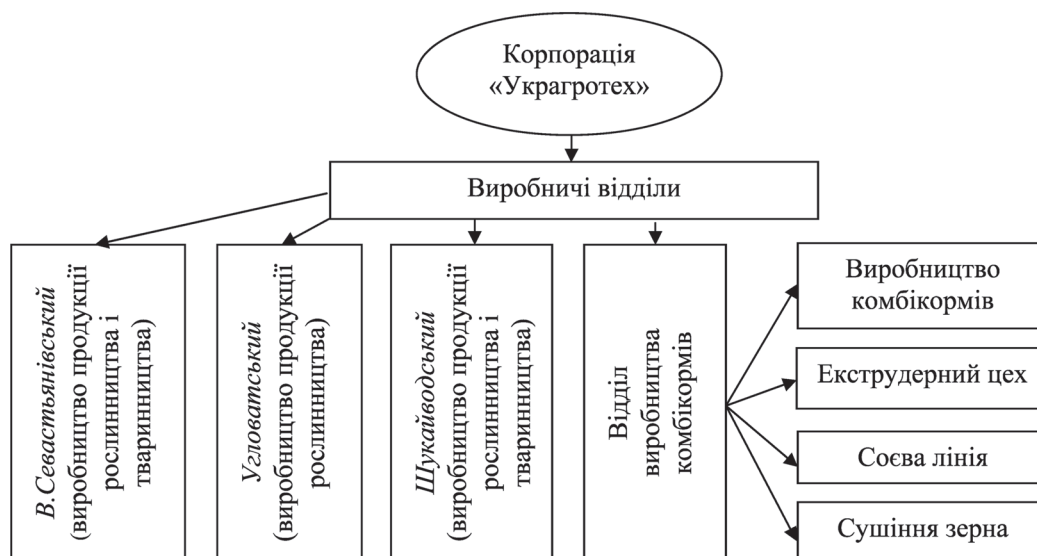

Рис. Виробничо-організаційна структура корпорації «Украгротех»

Рівень олійності насіння сої зумовлює використання її як ефективного джерела при виробництві пально-мастильних матеріалів.

Ефективність інвестицій у переробку насіння сої досліджувалась нами на прикладі сільськогосподарського підприємства Черкаської області корпорації «Украгротех», яке отримує зовнішні інвестиції від великих фірм і спрямовує їх в реальні активи господарства, зокрема у переробку насіння сої.

Головний офіс корпорації розташований в м. Христинівка, а виробничі відділи різних напрямів спеціалізації — в навколишніх селах Христинівського району. Так, В.Севастьянівський виробничий відділ спеціалізується на виробництві продукції зернових і технічних культур та вирощуванні племінних свиней; Угловатський — займається виробництвом продукції рослинництва; Шукайводський — має 2 напрями спеціалізації: рослинництво (зернові та технічні культури) і тваринництво (ВРХ та свині). Відділ виробництва комбікормів представлений комбікормовим заводом, в якому забезпечується виробничий процес завдяки наявності екструдерного цеху, лінії переробки сої, лінії сушіння зерна та власне виробництво комбікормів (рис.).

Екструзія — складний фізико-хімічний процес, при якому продукт, що переробляється, нагрівається за рахунок перетворення механічної енергії в тепло, що виділяється при подоланні внутрішнього тертя і пластичної деформації продукту або за рахунок зовнішнього нагрівання [5]. Після обробки насіння сої на екструдерах отримують його крупчасту структуру. Розмір частинок (менше 5 мм) характеризується як повністю технологічний продукт, що можна ви-

користувати у виробництві комбікормів та різних добавок.

В корпорації «Украгротех» в екструдерному цеху з насіння сої отримують:

екструдовану сою — продукт переробки бобів сої з метою знешкодження речовин, шкідливих для людей і тварин. Використовується як комбікорм або сировина для інших продуктів переробки насіння сої;

соеву олію — використовують як окремий продукт, розливають у пластикову тару, залишають для власних потреб підприємства та реалізують іншим господарствам. У соєвій олії міститься багато насичених і ненасичених жирних кислот, в тому числі лінолева кислота;

соевий шрот з вмістом жирів до 8 %, що використовується як добавка до комбікормів.

У корпорації «Украгротех» обсяги переробки насіння сої в динаміці, протягом досліджуваного періоду, зменшується (табл. 2).

Змінювалась також частка переробленого насіння в загальному обсязі його виробництва. При цьому вихід олії з сировини підвищився з 8 % у 2006р. до 16 % у 2009 р. Вихід шроту також зріс, при зменшенні виробничих відходів до 0,1 %. Відповідно за роками обсяги виробленої олії характеризувалися розбіжністю.

Собівартість реалізації 1 т олії та її ціна за роками підвищувались. Так, ціна реалізації 1 т олії у 2009 р. становила 7,2 тис. грн. або на 5,2 тис. грн перевищувала рівень 2006 р. Водночас собівартість за цей період зросла на 4,1 тис. грн. Показники чистого прибутку від реалізації та рівень рентабельності реалізованої олії

Ефективність переробки насіння сої в корпорації «Украгротех»*

Показник	Рік				Абсолютне відхилення 2009 р. до 2006 р.
	2006	2007	2008	2009	
Вироблено насіння сої, т	1239,1	555,3	603,8	212,8	-1026,3
Перероблено насіння сої, т	829,6	539,6	602,8	112,8	-716,8
Частка переробленого насіння сої, %	66,9	97,1	99,8	53	-13,9
Вихід олії, %	8	10	12	16	+8
шроту	80	89	87	83,9	+3,9
виробничих відходів (лушпиння)	2	1	1	0,1	-1,9
Вироблено олії, т	66,4	53,9	72,3	18	-48,4
шроту, т	663,6	480,2	524,4	94,6	-569
Реалізовано олії, т	66,4	53,9	72,3	18	-48,4
Собівартість реалізації 1 т олії, грн	1915	2045,1	5871	6023	+4108
Ціна реалізації 1 т. олії, грн	2025	3318,7	6333,4	7185	+5160
Прибуток від реалізації 1 т олії, грн	110	1273,6	462,4	1162	+1052
Рівень рентабельності реалізованої олії, %	5,7	62,3	7,9	19,3	+13,6

Таблиця 3

Джерела інвестицій у переробку насіння сої корпорації «Украгротех»*

Показник	Рік			
	2006	2007	2008	2009
Інвестовано у переробку насіння сої, тис. грн	116,9	321,6	392,8	570,1
Внутрішні джерела інвестицій всього, тис. грн	42,6	188,8	326,1	555,9
з них:				
чистий прибуток	7,5	136,5	236,3	458,9
амортизаційні відрахування	35,1	52,3	89,8	97
Зовнішні інвестори, тис. грн	74,3	132,8	66,7	14,2
з них:				
ТОВ «Промфарміпекс»	37,9	113,7	56,8	6,1
ТОВ «ТМК-Блок»	36,4	19,1	9,9	8,1
Частка інвестицій у переробку насіння сої в загальному обсязі інвестицій корпорації, %	22,3	30,8	26,6	36,8
Частка чистого прибутку, інвестованого у переробку насіння сої, %	30	25	24	43,7
Частка амортизаційних відрахувань, інвестованих у переробку насіння сої, %	37,8	35,6	35,8	22

* Сформовано за даними корпорації «Украгротех».

були найвищими у 2007 р. та становили 1,3 тис. грн і 62,3 % відповідно на 1 т.

Інвестиції в організацію переробки насіння сої за роками зростали і здійснювались за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування (табл. 3).

Внутрішніми джерелами інвестування є власні кошти корпорації. Протягом 2006–2009 рр. загальні внутрішні інвестиції зросли за рахунок чистого прибутку, одержаного в результаті фінансово-господарської діяльності, на 451,4 тис. грн та амортизаційних відрахувань – на 61,9 тис. грн та становили у 2009 р. 555,9 тис. грн.

Зовнішні інвестиції корпорація «Украгротех» отримує від ТОВ «Промфарміпекс», що займається фармацевтичною діяльністю, та ТОВ «ТМК-Блок» – підприємства з виробництва й реалізації алкогольних напоїв. Сфери діяльності обох інвесторів досить прибуткові, і тому є можливості вкла-

дення коштів у «нове» для підприємства-інвестора аграрно-промислове виробництво, яким є переробка насіння сої в корпорації «Украгротех».

У перший, 2006 рік діяльності корпорації «Украгротех», зовнішні інвестиції були найбільшими, і становили 37,9 тис. грн від ТОВ «Промфарміпекс» і 36,4 тис. грн від ТОВ «ТМК-Блок». Потім зменшувались протягом досліджуваних років. Зовнішні інвестиції в переробку сої склали 74,3 тис. грн або 22,3 % у загальному обсязі інвестицій корпорації. Це пояснюється тим, що, з одного боку, у перші роки діяльності корпорації «Украгротех» була життєво важлива підтримка зовнішніх інвесторів, без якої підприємство не змогло б розвиватися та розширювати виробництво. З іншого боку, підприємство, що є лідером Христинівського району за обсягами виробництва та рівнем розвитку, має бути більш інвестиційно привабливим для потенційних вкладників

Показники ефективності інвестицій у переробку насіння сої корпорації «Украгротех»

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Інвестиції у переробку насіння сої, тис. грн	116,9	321,6	392,8	570,1
Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у переробці насіння сої, осіб	54	75	42	23
Припадає інвестицій на 1 середньорічного працівника, грн	2200	4200	9300	24700
Припадає інвестицій на 1 т переробки насіння сої, грн	140	595	651,6	5054
Прибуток, отриманий від інвестицій у переробку насіння сої, тис. грн	253,6	486,1	505,2	600,5
Припадає прибутку на 1 середньорічного працівника, грн	4696,3	6481,3	12028,5	26108,7
Припадає прибутку на 1 т переробки насіння сої, грн	305,7	900	838	5323,5
Окупність інвестицій, грн	2,16	1,51	1,29	1,05

власного капіталу. Частка інвестицій у переробку насіння сої у загальному обсязі інвестицій корпорації у 2009 р. становила 36,8 % або на 14,5 % більше, ніж у 2006 р.

В результаті зростання обсягу інвестицій у переробку насіння сої і скорочення кількості зайнятих працівників на переробному виробництві з розрахунку на 1 середньорічного працівника інвестиції збільшувались протягом 4-х досліджуваних років і у 2009 р. становили 247 тис. грн. У зв'язку зі зменшення обсягів переробки розмір інвестицій на 1 т насіння сої також має тенденцію до зростання. Водночас прибуток на 1 працівника й на 1 т переробки сої зростає, а окупність інвестицій в динаміці знижується, що зумовлено зменшенням обсягів переробки насіння сої при зростанні інвестицій (табл. 4).

Висновок. В корпорації «Украгротех» інвестиційне забезпечення є основою ефективного розвитку соєвиробництва й розширення напрямів переробки продукції, що може бути використано як досвід для активізації інвестиційного процесу й залучення ін-

вестицій в організацію виробництва й переробки насіння сої іншими підприємствами.

Використані джерела

1. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / [Саблук П. Т., Кісіль М. І., Коденська М. Ю. та ін.]; за ред. М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 478 с.
2. Бурковський І.Д. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку аграрного виробництва / І. Д. Бурковський, І. О. Іртишева // Економіка АПК. — 2005. — № 12. — С. 71—73.
3. Заболотний О.Г. Проблеми підвищення ефективності виробництва сої і технології її переробки: моногр. — Вінниця: Книга-Вега, 2006. — 168 с.
4. Червен І.І. Про методику оцінки ефективності виробництва сільськогосподарської продукції / І. І. Червен, О. М. Гаркуша // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв: МДСГП, 1998. — Вип. 5. — С. 6—8.
5. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tpro.com.ua/index.html?go=25264>
6. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://a7d.com.ua/plants/page/4>
7. Коденська М.Ю. Інвестиційні пріоритети в аграрно-промислому виробництві / М. Ю. Коденська // Економіка АПК. — 2010. — № 5. — С. 49—63.

УВАГА!

ЖУРНАЛ «АГРОІНК» МОЖНА ПРИДБАТИ

через передоплатне агентство «ІДЕЯ».
адреса: ТОВ «НВП «Ідея»,
м. Донецьк, вул. Артема, 84, 83055
Тел./факс: (062) 381-09-32,
тел. (062) 304-20-22
e-mail: info@idea.donetsk.ua

або через київську філію:
м. Київ, вул. Борисоглібська, 16-В, офіс. № 2
тел. (044) 417-87-67
e-mail: irina@idea.kiev.ua

або через бібліотеку ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН
м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10, 03127,
тел. (044) 527-87-68, (044) 527-84-43

С.В. Кліщенко,канд. с-г. наук,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України**В.П. Марчук,**канд. екон. наук, доцент,
Севастопольський інститут банківської справи
Української академії банківської справи
Національного банку України

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ ДО ПРОМИСЛОВОГО ВИРОЩУВАННЯ ТА ПЕРЕРОБКИ ВОЛОСЬКОГО ГОРІХА

Досліджено стан і перспективи розвитку культури волоського горіха в Україні та світі. Висвітлено розроблену на підставі інноваційного підходу технологію промислового вирощування і переробки волоського горіха для саду площею 200 га. Запропоновано основні інноваційні напрями розвитку культури волоського горіха.

Волоські горіхи у світі цінуються за поживні і лікувальні властивості плодів, але тільки 7 % поверхні землі мають сприятливі умови для вирощування горіхоплідних насаджень. Україна має значні природні переваги перед державами сусідами для високоефективного вирощування волоського горіху. Водночас рівень внутрішнього виробництва не досягає 50 % фізіологічних потреб людини. Основною причиною такого стану є недостатній розвиток промислового вирощування та переробки горіха.

Питаннями економіки та організації розвитку промислової культури волоського горіха в Україні займалися такі науковці як М.Ю. Гуцин, Ф.Т. Затовковський, В.І. Канівець, Г.М. Сатіна, О.М. Шестопаль, А.І. Шумейко та ін. Проте питання, пов'язані з впровадження інноваційних переваг при вирощуванні та переробці волоського горіха досліджені недостатньо.

Метою статті є висвітлення інноваційних переваг розробленої нами промислової технології вирощування та переробки волоського горіха для досягнення максимального економічного ефекту.

Інноваційна стратегія передбачає використання конкретних переваг підприємства, що базується на принципово новій технології, товарі або їхній комбінації. Особливостями відтворення плодкових насаджень зумовлений і характер інноваційних процесів, до яких зокрема можна віднести: поетапність формування інноваційного потенціалу залежно від технології створення насаджень; вплив природних чинників на часові параметри реалізації інноваційних проектів; залежність від розвитку інфраструктури садівницького підприємства, територіальної організації, концентрації та науково-виробничої інтеграції, наявності спеціалізованих науково-дослідних установ, розвитку селекції, розсадництва тощо [8]. Тому для підвищення ефективності культури волоського горіха нагальним є формування інноваційного підходу до його вирощування та промислової переробки.

За даними ФАО [6] Україна є першою в Європі та п'ятою в світі країною за обсягами виробництва волоського горіха (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги виробництва волоського горіха в країнах світу, тис. т

Країни світу	У середньому за 1996—2005 рр.	2008 р.	Країни ЄС	У середньому за 1996—2005 рр.	2008 р.
Китай	322	503	Україна	68	79
США	252	290	Румунія	31	32
Іран	141	179	Франція	27	35
Туреччина	128	170	Угорщина	3	4
Україна	68	79	Німеччина	15	12
Румунія	31	32	Італія	14	17
Індія	30	37	Іспанія	14	19
Франція	27	37	Білорусія	11	12
Югославія	23	-	Молдова	12	14
Греція	21	15	Австрія	12	15

Відомо, що оптимальний фізіологічний стандарт споживання волоського горіха в рік становить 3,6 кг на одну людину [2]. В Україні тальки реальне виробництво волоського горіха у два рази нижче цього нормативу і за останні роки коливається в межах 1,48–1,96 кг на людину. Про недостатню насиченість внутрішнього ринку цим горіхом свідчать наші маркетингові дослідження на ринках м. Києва, де в значній кількості продається волоський горіх з Таджикистану. В умовах нестачі пропозиції горіха збільшення внутрішнього попиту на волоський горіх веде до підвищення ціни реалізації. Так, якщо в січні 2010 р. ціна лущеного горіха на ринках в середньому становила 40 грн/кг, то в січні 2011 р. вона зросла до 60 грн/кг.

Незважаючи на скорочення площ посадки горіха (з 1999 р. по 2008 р. на 1,3 тис. га), валовий збір його врожаю за останні десять років збільшився в 2,7 раза (рис.).

В Україні насадження волоського горіха зосереджені в основному в приватних господарствах населення і займають до 93 % від усіх площ, де формується до 99,8 % валового збору країни. Через це внутрішня пропозиція є нестабільною, характеризується надмірною різносортністю та складністю формування товарних партій, що стримує розвиток оптової торгівлі, звужує асортимент продукції і здеешевлює її на зовнішніх ринках. При цьому малорозвиненими залишаються напрями промислової переробки горіхів, що однозначно стримує експорт.

Поряд з цим, сільськогосподарські підприємства, маючи величезні організаційно-економічні переваги, не зуміли сформувати належний виробничий потенціал. Площі волоського горіха в аграрних підприємствах останнім часом зменшилися до 1,1 тис. га, а загальний обсяг виробництва становить лише 0,2 % валових зборів країни [5].

Ринок промислового виробництва волоського горіха в Україні стримується браком достатньої кількості сортових типів насаджень. Існуючі сади закладені посадковим матеріалом, вирощеним насіннєвим способом, а не щепленням. Це зумовлює низьку їх продуктивність і відповідно низьку ефективність.

Між тим, досвід США, Франції, Іспанії та деяких інших країн переконливо свідчить, що досягти вагатого збільшення обсягів виробництва можна шляхом інтенсивних промислових насаджень, основу яких становлять високоякісні сорти.

Розрахункові дані по сортах вітчизняної селекції волоського горіха свідчать, що вирощування цієї культури є високорентабельним. Так, згідно даних Придністровської дослідної станції садівництва впровадження сорту Недобоевський забезпечує чистий прибуток з 1 га товарного саду 19 тис. грн і рівень рентабельності 117 %. Сорт Грозинецький забезпечує 9,0 тис. грн чистого прибутку і рівень рентабельності 71 %. Ще не районовані форми 1020, 1132 забезпечують чистий прибуток з розрахунку на 1 га товарного виробництва 19 і 9 тис. грн при рівні рентабельності 87,6 і 71 % відповідно [1].

Зважаючи на те, що в країнах світу, де культура горіха волоського набула промислового значення, її використання зосереджується компактно в регіонах з найсприятливішими умовами. Наприклад, в США 95 % промислових насаджень зосереджено в штаті Каліфорнія, в Індії 98 % горіхів отримують в штатах Джаму і Кашмір, у Франції 65–70 % дає департамент Жиронда, в Італії 92 % зосереджено в області Кампанія.

Зареультатамидослідженьлабораторіїекономіки Інституту садівництва НААНУ найперспективнішими зонами для промислової культури горіха волоського в Україні є Придністровсько-Прикарпатський, Закарпаття та територія південного передгір'я Криму. Тут рентабельність виробництва горіха волоського при інтенсивній технології його вирощування і використання буковинських високопродуктивних сортів становить не менше 30 % [2].

Практика показує, що виробництво волоського горіха має великий експортний потенціал. Так, з усього зібраного в Україні волоського горіха близько 50 % його експортується. Тільки в країнах Європи споживання горіхоплідних становить понад 100 тис. т на рік, у т.ч. 30 % волоських горіхів. Італія, Німеччина, країни Скандинавії вже зараз готові закупити в Україні великі партії горіхоплідних [7].

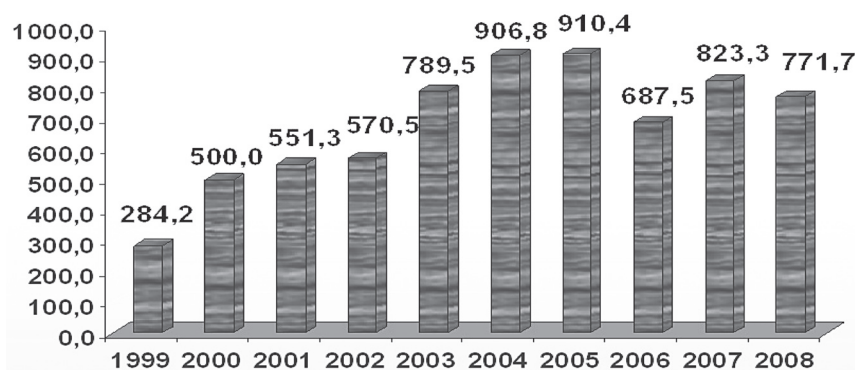

Рис. Динаміка валового збору грецького горіха в Україні за 1999–2008 рр.

Баланс експортно-імпортних операцій очищеного волоського горіха для України має позитивне сальдо. Його імпорт за останні роки зростає, але експорт, із-за збільшеного світового попиту, зростає більш високими темпами. В цілому обсяги експорту волоського горіха з 1996 р. по 2008 р. зросли в 44 рази (табл. 2).

Реалізація горіхів на зовнішніх ринках забезпечує Україні 80 % всіх грошових надходжень від експорту плодів, ягід і винограду. З метою підвищення рівня виробництва волоського горіха та ефективності його вирощування в Україні розроблена державна програма «Волоські горіхи України». Ключовим інноваційним положенням цієї програми є заснування в зоні Придністров'я Регіонального науково-виробничого центру волоського горіха. На нього покладаються обов'язки сприяння розвитку в Україні промислової культури — створення товарних сортів, технологій їх розмноження, вирощування якісного садивного матеріалу, моделювання та впровадження інтенсивних типів насаджень[5].

Державною програмою заплановано до 2025 р. створити в Україні 17,5 тис. га промислових горіхоплідних насаджень з використанням кращих сортів вітчизняної селекції. Це дасть можливість щорічно отримувати близько 60 тис. т високоякісних плодів і наблизитися до світових стандартів їх споживання [7].

Для забезпечення пріоритетного розвитку культури вирощування горіха в Україні, наказом Міністерства аграрної політики України від 09.10. 2009 року «Про внесення змін до нормативних витрат на проведення відповідних робіт, в межах яких проводиться компенсація суб'єктам господарювання у виноградарстві, садівництві і хмелярстві» внесено зміни до нормативних витрат по компенсації закладки горіхових насаджень, а саме: доповнені нормативи витрат на посадку горіха щепленими саджанцями в сумі 23,2 тис. грн/га, в тому числі на підготовку ґрунту і на посадку — 11,2 тис. грн/га, з яких вартість саджанців становить 6,9 тис. грн/га.

Сучасне підприємство, яке займається вирощуванням волоського горіха, повинно мати не менше 100 га саду з ретельно підібраним сортовим складом, адаптованим до місцевих умов, новітнім технічним обладнанням для догляду та збирання, а також сучасну технологію переробки продукції. При промисловому виробництві продуктивність не лущеного горіха повинна становити не менше 11 кг з дерева. При схемі посадки 9 х 6 м (185 дерев на га) з середньою

продуктивністю дерева 12 кг можна отримати валовий збір 22,2 ц/га, починаючи з 7—8 року вступу дерев в товарне виробництво. При виході в середньому 50 % чистого ядра горіха можна отримати з гектара не менше 11,1 ц очищеного горіха (половинки + дрібні залишки ядра). За нашими розрахунками, розмір інвестицій на створення 1 га промислового саду волоського горіха становитиме близько 100 тис. грн.

Зазначимо, що багато країн Європи мають багатий досвід ефективного ведення цієї галузі (Молдова, Польща, Франція, Іспанія, Італія, Туреччина, Угорщина). Більш детально досвід промислового виробництва волоського горіха в Угорщині висвітлений в працях Г.М. Сатіної [3].

Слід зазначити, що волоський горіх є традиційною плодовою культурою Угорщини. Хоча його частка в загальному виробництві плодів не висока (0,7 %), проте волоський горіх має високий експортний потенціал. Так, в Угорщині щорічно до 32—35 % горіхів експортується в Австрію, Францію, Німеччину та Швейцарію. Показовим є промислове вирощування волоського горіха в кооперативі «Lengyelotai», де площа насаджень становить 200 га. Останні восьмирічні насадження розміщені по схемі 9 х 6,5 м. У виробництві використовуються тільки 3 районованих сорти. Частка сортових насаджень становить 95 %. Розмір інвестицій на створення 1 га горішника складає 7200 євро. Продуктивність насаджень, за останні роки досягла майже 20 ц/га, а рівень рентабельності — 30 %. В цілому в Угорщині насадження волоського горіха по промисловій технології займають 3,2 тис. га.

В Україні вже тривалий час не вирішеною проблемою залишається вегетативне розмноження сортів. Успішно це питання вирішується в Угорщині. Основною технологією розмноження горіхів в країні є зимове щеплення. Ця технологія високоєфективна. Наприклад, в розпліднику ДГ «Ельвіре» вихід саджанців становить 70—80 %, при тому, що в Україні — близько 30 %. Ціна одного саджанця, вирощеного при зимовому щепленні складає 8 євро, прибуток від реалізації саджанця — 2 євро, рентабельність виробництва — 30 %. Використовуються переважно 3 сорти: Milotai—10, Alsoszentivani — 117, Tisazancsecsi 83.

В Угорщині функціонує державний механізм підтримки садівництва. Міністерство сільського господарства виділяє кошти на створення і догляд за товарними насадженнями до плодоносного віку. При закладці саду державні органи компенсують до 50 % витрат, а в роки по догляду за ним — близько 40 %.

Таблиця 2

Динаміка експорту-імпорту волоського горіха в Україні, т

Показник	1996 р.	1998 р.	2000 р.	2002 р.	2004 р.	2006 р.	2008 р.
Експорт волоських горіхів	710	978	2927	9393	14495	18447	31449
Імпорт волоських горіхів	0,3	25	40	40	16	14	101

Розрахунок витрат і доходів при промисловій технології вирощування волоського горіха на площі 200 га

Рік	Витрати, тис. грн				Компенсація МАПУ, тис. грн	Обсяг реалізованої продукції тис. грн		Реалізація шкарлупи, тис. грн	Дохід, всього, тис. грн
	Всього	у т.ч. основні витрати:				горіх не чищений	горіх чищений		
		матеріальні ресурси	паливно-мастильні матеріали	оплата праці робітників					
		штат	найм	всього					
2010	3165	2657	154	278	64	342	0	0	342
2011	1670	831	109	555	33	588	0	0	585
2012	1956	1045	137	587	18	605	0	0	620
2013	1029	251	82	568	0	568	3000 кг x 20 грн = 60	0	420
2014	1064	270	72	574	0	574	20 грн x 12000 = 240	0	600
2015	1058	299	70	559	10	569	20 грн x 25000 = 500	0	864
2016	821	16	73	560	52	612	(17500+5000) x 35 = 788	4	967
2017	972	72	69	571	81	652	(30000+7000) x 36 = 1332		1422
2018	1087	87	79	585	217	802	(50000+20000) x 37 = 2590		2590
2019	1064	52	82	593	217	810	(60000 + 25.000 + 10.000 = 95000) x 37 = 3515		3515
2020	1240	51	88	621	217	838	(85000+35000 = 120000) x 38 = 4560		4560

Для регіонів, недостатньо розвинених економічно, але перспективних в садівництві, частка компенсації може зростати до 70 %.

Таким чином, до основних елементів, що становлять основу промислової культури горіха волоського в Угорщині слід віднести наступні:

- висока концентрація насаджень горіха у юридичних осіб (в окремих господарствах до 200 га);
- вегетативне розмноження посадкового матеріалу;
- висока питома вага насаджень, закладених сортовим матеріалом;
- високотехнологічна система вирощування садів;
- механізоване збирання з використанням сучасних самохідних комбайнів;
- пакування продукції з врахуванням умов замовника;
- державна підтримка садівництва.

На підставі узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду товарного вирощування волоського горіха нами розроблена технологія та технологічні карти його промислового виробництва та переробки для України у спеціалізованих господарствах.

Технологічний процес включає: вибір сортів і місця посадки, підготовку ґрунту і внесення добрив, схему посадки, систему догляду за насадженнями, збір урожаю, зберігання та переробку горіха. Загальна площа насаджень волоського горіха повинна становити 200 га. Основна площа закладки насаджень планується в розмірі 100 га у 2010 р. з додатковими насадженнями у 2011–2012 рр. ще по 50 га. Для досягнення адекватності майбутніх витрат (заробітна плата, пальне та інші матеріали) нами був зроблений прогноз ціни шляхом екстраполяції вихідних даних.

Згідно промислової технології перша продукція надійде на 4-й рік вирощування (2013 р.). У зв'язку з недостатньо сформованим горіхом і його дрібними розмірами протягом перших трьох років отримання продукції (2013–2015 рр.) планується реалізацію здійснювати з шкарлупою, а в наступні роки, після придбання спеціальної луцильної установки, горіх буде відокремлюватися від шкарлупи та реалізуватися після ручного очищення, сортування та упаковки за вищою ціною. Розрахунок витрат і доходів при промисловій технології вирощування волоського горіха показує, що точка беззбитковості припаде на 2020 рік (табл. 3).

З метою прискорення повернення вкладень проведено розрахунок прибутку по роках з урахуванням повної промислової переробки продукції (виготовлення горіхової олії та борошна). У результаті аналізу отриманих даних встановлено, що при реалізації розфасованої готової продукції (олія та борошно горіхове) з урахуванням компенсації Міністерством аграрної політики України точка беззбитковості настане вже у 2018 р., тобто на 7 рік сезонного збирання врожаю, а балансовий прибуток за всі роки складе 21393 тис. грн.

Розрахунок прибутковості інвестицій при повній промисловій переробці волоського горіха з площі 200 га і реалізації насіння міжрядних олійних культур і фацелії

Рік	Витрати, тис. грн	Виробництво продукції, т		Реалізація продукції, тис. грн			Компен-сація МАПУ, тис. грн	Всього доходів + вартість реалізації насіння олійних культур, тис. грн	Балансовий прибуток, тис. грн
		Олія	Борошно	Олія	Борошно	Всього			
2010	3165	0	0	0	0	0	720	720	-2445
2011	1670	0	0	0	0	0	540	694	-976
2012	1956	0	0	0	0	0	630	1071	-885
2013	1029 + (200 + прес машина + 20 проект + 10 встановлення електромережі + 10 оплата праці) = 1269	0,8	0,6	52	72	124	360	1049	-220
2014	1064	1,6	1,3	114	156	270	360	1000	-64
2015	1058	5,4	4,8	3766	576	1222	0	1729	+671
2016	822	15,6	9,5	1093	1140	2233	0	2680	+1859
2017	972	21,9	17,5	1531	2100	3631	0	4175	+3204 точка без збитковості
2018	1087	36,9	29,5	2581	3540	6121	0	6121	+5034
2019	1064	50,0	40,0	3500	4800	8300	0	8300	+7236
2020	1240	70,0	56,0	4900	6720	11620	0	11620	+10380

Для зменшення терміну окупності витрат нами запропоновано додаткове джерело отримання прибутку на підставі посіву в насадженнях грецького горіху таких міжрядних культур як рижій, льон олійний і фацелія з метою отримання від них насіння, що користується попитом як на внутрішньому так і зовнішньому ринках (табл. 4).

Таким чином, додаткова реалізація насіння олійних культур і фацелії дасть можливість вийти на точку беззбитковості вже на шостий рік сезонної вегетації (2017 р.). В цілому запропонована технологія промислового вирощування і переробки волоського горіха дасть можливість отримати загальний прибуток у 2020 р. у розмірі 23794 тис. грн.

Висновки. Україна має значні резерви росту виробничого та експортного потенціалу волоського горіха. Основним недоліком, що стримує цей розвиток є розпорошеність насаджень в дрібних господарствах населення. Досвід ряду країн світу свідчить, що досягти вагомого збільшення обсягів виробництва можна на підставі впровадження інноваційних промислових технологій вирощування і переробки горіха.

Оснovo таких технологій становить створення товарних сортів, насадження садів площею 100–200 га, що можливо в спеціалізованих господарствах, максимальне застосування технічних засобів, як при вирощуванні, так і при збиранні врожаю, промислова переробка та підготовка продукції до її реалізації, що відповідає європейським стандартам.

Розроблена для спеціалізованих господарств України промислова технологія вирощування волоського горіха на площі 200 га при його повній переробці на олію та борошно, а також посівах міжрядних олійних культур дасть можливість вийти на точку беззбитковості на шостий рік сезонної вегетації. При цьому балансовий прибуток за десять років складе 23794 тис. грн.

Використані джерела

1. *Затоковський Ф. Т.* Нові буковинські сорти і форми горіха / Ф. Т. Затоковський, Л. Ф. Сатіна // Садівництво. — 2008. — № 61. — С. 116–121.
2. *Затоковський Ф. Т.* Стан і перспективи розвитку горіха грецького в регіоні Карпат / Ф. Т. Затоковський, Л. Ф. Сатіна, Г. М. Сатіна // Проблеми агропромислового комплексу Карпат: міжвідомчий тематик. зб. — В. Бакта. — 2004–2005. — Вип. 13–14. — С. 119–123.
3. *Сатіна Г. М.* Врахування досвіду Угорщини у вирішенні проблеми промислового вирощування горіха грецького / Г. М. Сатіна // Вісник ХНТУСГ. — Х.: ХНТУСГ. — 2004. — Вип. 25. — С. 126–132.
4. *Сатіна Г. М.* Грецький горіх в Україні: економічний огляд і перспективи / Сатіна Г. М. — К.: НАУ. — 2006. — 24 с.
5. *Сатіна Г. М.* Потенціал промислового виробництва грецького горіха в Україні та шляхи його ефективного використання [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://disser.com.ua/content/241007.html/>
6. *Титаренко Л.* З мішком горіхів на світовий ринок ніхто не іде / Л. Титаренко // Голос України. — 2009. — № 232.
7. Статистичні дані ФАО [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://faostat.fao.org>.
8. *Чорнодон В. І.* Інноваційний характер відтворювальних процесів у садівництві України / В. І. Чорнодон // АгроІнКом. — 2010. — № 7–9. — С. 92–94.

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ НА ЕКОНОМІКУ ТА СОЦІАЛЬНУ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ

Проаналізовано головні аспекти формування та накопичення внутрішнього та зовнішнього державного боргу. Відзначено, що функціонування економік переважної більшості країн світу тісно пов'язане із запозиченням коштів. Особливо підкреслено, що запозичення коштів може стати потужним важелем макроекономічного зростання й сприяти соціальному розвитку.

Державний борг суттєво впливає на макроекономічний розвиток держави, зокрема на параметри монетарної і фінансової політики та ринкову кон'юнктуру. Теоретико-методологічне усвідомлення наслідків державної заборгованості є важливою передумовою зваженого управління борговими зобов'язаннями держави, що сприяє стабільності наповнення державного бюджету та стійкості внутрішнього фінансового ринку. Відсутність науково обгрунтованої довгострокової боргової стратегії, недосконале й нерациональне проведення політики формування державного боргу, може стати деструктивним фактором для економіки країни.

Наукові дослідження, присвячені проблемам впливу державного боргу на економічний розвиток, допоки є відносно новим напрямом у вітчизняній науці, тоді як зарубіжною економічною думкою проблеми наслідків державного боргу вивчаються вже більше двох століть. На вивченні окремих аспектів державного боргу акцентували увагу українські вчені: Т. Вахненко, А. Гальчиський, І. Заверуха, О. Царук, О. Шкарпова, О. Воронич, С. Юрій та ін [1–7]. Варто зауважити, що дотепер вченими не сформовано єдиного погляду щодо впливу державного боргу на економічний розвиток країни. Загалом економісти аналізують багатоаспектний вплив державного боргу на різні вектори економічної активності в державі, зокрема, на економічне зростання та рівень інвестиційної активності в країні, на проведення фінансової та монетарної політики, а також на стан платіжного балансу.

Вплив зовнішніх запозичень на економіку та соціальне забезпечення країни має ряд позитивних і негативних факторів, визначення впливу яких на соціально-економічну ситуацію дає можливість прогнозувати наслідки збільшення зовнішньої заборгованості.

Розглянемо загальні позитивні наслідки державної заборгованості.

1. Під час економічних спадів державне запозичення слугує цілям стабілізації економіки, оскільки перешкоджає різкому падінню сукупного попиту. Позитивний вплив дефіцитно-фінансованих видатків посилюється зростанням державних видатків та сукупних витрат, а отже й обсягу ВВП.

2. В економіці, що характеризується неповною зайнятістю виробничих факторів, додаткові державні видатки та фінансовані позиками дають поштовх внутрішньому виробництву, що сприяє повнішому завантаженню виробничих потужностей та підвищенню рівня зайнятості.

3. Зовнішня заборгованість дає змогу країні здійснювати більші сукупні витрати, ніж вироблений національний дохід. В державі з'являється можливість прискорити темпи зростання національного доходу країни за рахунок можливих додаткових зовнішніх інвестицій.

4. Державний борг може залучатися з метою регулювання податкового навантаження на суспільство. При проведенні політики економічного зростання шляхом зниження рівня оподаткування держава вимушена залучати позиками, щоб покрити свої видатки на початковому етапі її реалізації.

Водночас можна спостерігати й деякі негативні наслідки. Наприклад, іноземне запозичення веде до ревальвації обмінного курсу національної валюти і, таким чином, стає причиною поглиблення негативного сальдо торговельного балансу. З виплатою відсотків і основної суми боргу пов'язаний відплив іноземної валюти, що призводить до зменшення валютних резервів та скорочення імпорту. Надмірне запозичення за кордоном робить країну вразливою до коливань кон'юнктури на світових товарних і фондових ринках та періодично призводить до боргових криз. Нерациональна структура залучення іноземних позик також стає причиною валютних і біржових криз.

Значний державний борг загострює проблему його обслуговування. Держава вимушена збільшувати свої доходи шляхом посилення податкового навантаження, що підриває стимули до економічної

активності й сприяє розширенню тіньової економіки, або за рахунок залучення додаткових державних позик чи скорочення державних видатків, що підвищує соціальну напругу в суспільстві та загострює економічні проблеми [2].

Надмірний державний борг може опосередковано підірвати економічне зростання країни і перекладає тягар оподаткування на майбутні покоління. Особливо небезпечне явище, коли державний борг починає самовідтворюватись. За таких умов держава поступово втрачає контроль за розвитком боргу і економіка починає працювати на обслуговування боргу. Маневрування відсотковою ставкою за державними борговими зобов'язаннями значною мірою впливає на формування ринкових відсоткових ставок, що впливає на динаміку валютного курсу.

Найруйнівнішим наслідком державного запозичення є падіння виробничих інвестицій та зменшення на цій основі запасу капіталу і майбутніх доходів, так званий «ефект витіснення» [1]. Залучаючи вільні позичкові кошти на фінансування дефіциту державного бюджету, держава позбавляє підприємства ресурсів, які могли б бути інвестовані у виробництво. Розширення запозичень державою призводить до зростання відсоткових ставок на ринку державних цінних паперів. Це зумовлює підвищення ставок на інших сегментах фінансового ринку, в тому числі й кредитному. Кредитні ресурси стають менш доступними для позичальників і рівень інвестиційної активності знижується. Внаслідок падіння інвестицій в основні виробничі фонди, державне запозичення в довгостроковій перспективі неминуче призводить до зменшення рівня споживання.

Інший аспект боргової політики держави характеризується впливом заборгованості на соціальні виплати. Державний борг погіршує розподіл доходів населення. Внаслідок зростання відсоткової ставки й падіння ставки заробітної плати, частка оплати праці у національному доході зменшується, а частка відсотків на позичений капітал зростає. Падіння частки оплати праці в національному доході за умов незмінності ставок відрахувань передбачає зменшення відрахувань на соціальні заходи, що веде до погіршення добробуту населення, особливо тієї категорії, що одержує пенсії та соціальні допомоги. Внаслідок здійснення відсоткових виплат за державним боргом обмежуються можливості держави фінансувати соціально-економічні програми. Спостерігається ефект звуження бюджетних доходів.

Формування державного боргу може виявитись чинником розбалансованості зовнішнього сектору економіки. Так, через появу феномену «подвійних дефіцитів» фіскальний дефіцит позначається на дефіциті поточного рахунку платіжного балансу. При неможливості бюджету обслуговувати надмірно обтяжливий зовнішній борг виплати кредиторам здійснюються за рахунок валютних резервів, що може призвести до відпливу капіталу, спекулятивної атаки на національну валюту і таким чином до девальвації, або за рахунок валютності шляхом конвертації

боргових зобов'язань держави в акції та облігації компанії [1].

Залучення державних позик під час економічних спадів перешкоджає різкому падінню сукупного попиту, що має стабілізувати національну економіку. Залучення зовнішніх позик, крім того, означає надходження додаткових ресурсів, що можуть дати поштовх економічному зростанню. Зовнішня заборгованість дає змогу країні здійснювати більші сукупні витрати, ніж вироблений національний доход та фінансувати інвестиції, що не забезпечуються внутрішніми заощадженнями. Таким чином, зовнішні державні позики в поточному періоді пом'якшують вплив змін бюджетно-податкової політики на рівень споживчих витрат, заощадження та інвестиції, розширюючи цим самим фінансовий потенціал економічного зростання.

Водночас нераціональна структура залучення іноземних позик призводить до валютних, біржових і бюджетних криз у країнах, що є міжнародними позичальниками.

Висновки. Зростання державного боргу, поряд з позитивними, має й ряд негативних наслідків. Державне запозичення витісняє приватні інвестиції. З часом державний борг актуалізує проблему його обслуговування. Для здійснення відсоткових виплат держава змушена підвищувати рівень оподаткування або ж скорочувати державні видатки. Високе податкове навантаження знижує стимулювання економічної активності і сприяє розширенню сектору тіньової економіки. Скорочення державних видатків загострює соціальні та економічні проблеми суспільства.

Довгостроковими соціально-економічними наслідками функціонування системи накопичення боргу може стати суттєве зменшення інвестиційних можливостей економіки, а надмірний зовнішній державний борг стає перепоною для економічного зростання, унеможливаючи проведення виваженої економічної політики, яка б враховувала національні економічні інтереси, що в результаті виснажує бюджет та економіку держави здійсненням значних виплат іноземним кредиторам.

Використані джерела

1. Вахненко Т.П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи: / Т. П. Вахненко // *Фінанси України*. — 2009. — № 6. — С. 14—28.
2. Гальчинський А. Лібералізм — еволюційні трансформації / А. Гальчинський // *Економіка України*. — 2010. — № 6. — С. 23—34.
3. Заверуха І.Б. Проблеми правового регулювання державного боргу України: дис. д-ра юрид. наук: спеціальність 12.00.07 / І. Б. Заверуха. — Л., 2007. — 445 арк.
4. Царук О.В. Оцінка боргового фінансування дефіциту державного бюджету України / О. В. Царук // *Фінанси України*. — 2010. — № 4. — С. 98—102.
5. Шкарпова О. Час плати / О. Шкарпова // *Контракти*. — 2009. — № 6. — С. 12—13.
6. Воронич О.В. Борг недоречний / О. В. Воронич // *Український тиждень*. — 2010. — № 41. — С. 28—31.
7. Юрій С.І. Бюджетна система України: навч. посіб. / С. І. Юрій, Й. М. Бескид. — К.: НІОС, 2000 — 400 с.

Р.П. Саблук,
канд. екон. наук, ст. наук. сп.,

О.В. Коваленко,
канд. екон. наук,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

МАЛІ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНИХ ФІНАНСІВ

Розкрито сутність поняття «корпоративні фінанси» у контексті еволюції теорії об'єднаного капіталу, виявлено чинники розвитку малих підприємств в системі корпоративних фінансів.

Теорія і практика вітчизняних корпоративних фінансів — один із самостійних наукових напрямів, який починає свій відлік лише з кінця 50-х років ХХ століття. Спираючись на найхарактерніші для розвиненої ринкової економіки класичні концепції й підходи в Україні тільки починає створюватися основа власних знань щодо корпоративних фінансів. Перш ніж використовувати, там де це можливо, загальноприйняті в міжнародній практиці концепції корпоративних фінансів, необхідно спочатку визначити інформаційну базу і дослідити генезис, на яких має ґрунтуватися відповідний аналіз і формуватися фінансові показники.

«Корпоративні фінанси» є найближчим перекладом англійського терміну «*corporate finance*», який у вітчизняних перекладах розглядається переважно як фінанси корпорацій або фінанси акціонерних компаній, тобто вибір терміну відображає лише особисті змістовні переваги авторів. Проте у західній літературі поняття «корпоративні фінанси» вважається синонімом фінансового менеджменту і одне з його визначень формулюється як «мистецтво і наука ухвалення правильних інвестиційних рішень та рішень щодо вибору джерел їх фінансування» [1]. Разом з тим, на нашу думку, питання теорії корпоративних фінансів відносяться не лише до корпорацій, а й до державних фінансів, фінансів фізичних осіб, фінансів підприємств різних організаційно-правових форм діяльності та власності: від малих підприємств до великих. Переклади іншомовних взаємопов'язаних з корпоративними фінансами понять, що вже перейшли у вітчизняну фінансово-економічну літературу із західних джерел, часто не відображають дійсної їх суті, не узгоджуються з стандартами обліку і звітності у відповідних українських джерелах, і тому

можуть вводити непоінформованого читача в оману. Дослідження свідчать, що у багатьох випадках необхідний не звичайний переклад, а створення нового понятійного апарату, який би не лише найточніше відображав сутність відповідних термінів, а й узгоджувався з мікроекономікою і бухгалтерським обліком, термінологія яких тісно переплітається.

Дослідження теоретичних і практичних аспектів проблеми управління корпоративними фінансами знайшли своє відображення у працях зарубіжних вчених І. Балабанова, В. Бочарова, Р. Брейлі, Є. Бріггема, а також у працях вітчизняних вчених Т. Андріяко, К. Ляпіної, В. Парсяка, П. Саблука та ін. Зокрема, О. Мороз, Н. Карачина, Т. Халімон схиляються до думки, що «фінансова система визначає корпоративне управління як певні інституціональні угоди, що забезпечують трансформацію заощаджень в інвестиції і розподіляють ресурси серед альтернативних користувачів в корпоративному секторі. Ефективне перетікання капіталу між галузями й сферами суспільства здійснюється в межах корпорацій, побудованих на основі об'єднання банківського та промислового капіталу» [2].

Водночас, недослідженим залишається питання щодо місця малих підприємств в системі корпоративних фінансів. Для поглибленого вивчення цього питання доцільно звернутись до теорії об'єднаного капіталу і з'ясувати сутність корпоративних фінансів враховуючи, що весь процес еволюції корпоративної форми господарювання необхідно розглядати у відповідності з основними етапами розвитку ринкової економіки, протягом яких змінювались теоретичні підходи до тлумачення поняття «корпорація» і, як наслідок, — корпоративних фінансів.

Мета статті — дослідити сутність поняття «корпоративні фінанси» у контексті еволюції теорії об'єднаного капіталу, виявити чинники розвитку малих підприємств у системі корпоративних фінансів.

Відправним пунктом дослідження є аналіз базових термінів як теоретичного підґрунтя, що відо-

бражає причинно-наслідкові зв'язки між науковими категоріями і поняттями. Походження терміну «корпоративні фінанси» зумовлене трансформацією економічного змісту його складників — «корпорація» і «фінанси». Тому, насамперед, слід докладніше зупинитися на особливостях еволюції першого складника цього поняття — «корпорація».

Поняття «*corporatio*», має латинське коріння і в економічній практиці трактується досить широко і різнобічно. Радянські енциклопедичні словники [3] визначали його як «об'єднання, союз, суспільство, сукупність осіб, що об'єдналися для досягнення певної мети». Схожі трактування зустрічаємо й у сучасних економічних словниках: «корпорацією є форма, за якої сукупність осіб об'єднується для досягнення загальних цілей, здійснення спільної діяльності та утворюють самостійний об'єкт права — юридичну особу» [4]. Вітчизняні економісти В. Россоха і О. Осетрова вважають, що «слово «корпорація» походить від латинського «*corpus* — тіло». «Корпорацію можна розцінювати як один із найвагоміших винаходів людства, подібно до важеля, колеса і друкарського станка...» [5].

Слід відмітити, що у вітчизняній і зарубіжній літературі дослідження стосовно корпорацій здійснюються у різних наукових напрямках: *економічному, правовому, соціальному*. Існує також безліч трактувань корпоративних відносин щодо суб'єктів малого, середнього і великого бізнесу (підприємництва). Одна група вчених, позиції яких ми розділяємо, до числа корпоративних організацій відносить всі юридичні організації, що об'єднуються у своїй діяльності, інша — лише акціонерні товариства.

В *економічних дослідженнях* ряд авторів [6–8] у теоретичному аспекті розглядає корпорацію як фірму, що являє собою інститут економічної системи, первинну одиницю бізнесу, яка має ознаки юридичної, фінансової та організаційної самостійності. В Україні, як зазначалося нами, у більшості випадків термін «корпорація» розглядається обмежено, як синонім дефініції «акціонерне товариство», яка є «однією з трьох основних форм організації бізнесу, поряд з власною справою і товариством. Корпорація домінує за обсягами продажу товарів та послуг. Її може організувати одна або група осіб. Власники корпорації — це акціонери, які придбали акції і не повинні сплачувати борги в разі банкрутства корпорації, тобто несуть обмежену відповідальність. Завдання корпорації — примножувати добробут своїх акціонерів» [9]. За визначенням М. Гольцберга [10] «корпорація, компанія — це юридична особа, яка представляє об'єднання власників капіталу

(акціонерів) для здійснення певної діяльності. Корпорації мобілізують інвестиційний капітал шляхом розміщення (емісії) і розповсюдження (продажу) цінних паперів. У своїх статутах корпорації можуть передбачати різні умови їх придбання першими власниками, а також наступної купівлі-продажу. Залежно від цих умов корпорації поділяються на приватні (закриті) та публічні (відкриті) з обмеженою відповідальністю». Як зазначає Б. Стеценко, «вперше з'явившись у період 1600–1602 рр., корпорації перетворилися у провідну форму організації підприємництва. Розвиток корпорацій, підвищення їх ролі в трансформаційних економічних процесах, підтримка з боку держави, дають можливість характеризувати сучасний стан економічного розвитку як «корпоративну економіку» — явище, за якого основні виробничі потужності належать корпоративним об'єднанням» [11].

Як окрема гілка досліджень, наступні визначення терміну «корпорація» ставлять акцент на *правових* цілях її формування, підкреслюючи саме правову відмінність корпорацій від інших суб'єктів господарювання. До таких варіантів можна віднести наступні визначення корпорації: 1) Корпорація — юридичний суб'єкт (юридична особа), що одержав чартер (статут) місцевих органів влади або центрального уряду і є відособленим від індивідів, чияю власністю він є [12]; 2) це юридична особа, окрема і відмінна від своїх власників, яка має права, обов'язки і привілеї фактичної особи [13; 14].

Цікавим, на нашу думку, є сегмент визначень, які відрізняються від усіх інших тим, що відзначають *соціальні аспекти* поняття «корпорація». У цьому розумінні Н. Хвесюк корпорацію уявляє як спільність людей, побудовану на асоційованій формі власності, принципах взаємозв'язку і взаємовідповідальності членів об'єднання, викликаних до життя загальним інтересом (одержання прибутку, доходу) і зумовлених правом, традиціями, глибиною психології, економічною культурою і моральністю [15]. У європейському праві ця економічна категорія трактується як «колективне утворення, організація, що визнана юридичною особою, заснована на об'єднаних капіталах (добровільних внесках) і здійснює будь-яку соціально корисну діяльність» [16].

Отже, корпорація — явище багатоаспектне. Визначення цього терміну знаходимо у Господарському кодексі України (ГКУ, ст. 120, п. 3), де виділено організаційно-правові форми об'єднань підприємств: «Корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися,

з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації». Водночас існує певна неузгодженість із ст. 63, п. 5 ГКУ, де одним з видів та організаційних форм підприємств виділено «корпоративне підприємство», яке «утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб» [17]. Незважаючи на те, що у Господарському кодексі існують відособлені поняття «корпоративне підприємство», «корпорація», «акціонерне товариство» та ін., а також виходячи з їх трактувань, впливає, що договірну форму об'єднання бізнесу, можна вважати корпорацією. Це підтверджує ст. 120, п. 1 ГКУ, яка декларує: «Господарські об'єднання утворюються як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом».

Складова ознака «*фінанси*» у дефініції «корпоративні фінанси» вказує на сферу докладання зусиль у процесі управління об'єднаними формуваннями, включаючи управління суб'єктами господарської діяльності та фінансовими операціями з метою досягнення певних результатів.

Об'єднання й спільне використання обмежених фінансових ресурсів зумовили виникнення специфічного виду діяльності — *корпоративних фінансів*, управління якими передусім має враховувати інтереси всіх учасників об'єданого капіталу з метою просування його на ринку. Це збірне поняття, головний зміст якого — необхідність забезпечення інтересів суб'єктів господарювання щодо безперервності їх виробничої й комерційної діяльності та виконання усіх зобов'язань перед державою й контрагентами.

Нині економічна категорія «корпоративні фінанси» активно використовується на практиці, однак, ми вважаємо, що невиправдано з точки зору економічної теорії у більшості випадків ототожнюється з поняттям «фінанси корпорацій».

На нашу думку, корпоративні фінанси — це будь-яке об'єднання, інтеграція фінансових активів з метою їх збільшення для одержання більшого прибутку чи іншого передбачуваного ефекту. Кор-

поративні фінанси є складовою корпоративних відносин [18].

Дослідження розвитку корпоративних фінансів у вітчизняній економіці та їх значення для малих підприємств показали, що в Україні формується модель корпоративних відносин не схожа на жодну з нині існуючих у світі. Це твердження впливає з наступного:

— втручання влади у діяльність корпорацій обмежена, як обмежене й розкриття фінансової інформації про їх діяльність;

— зародження корпорацій відбувалося не поступово — від перетворення малих підприємств у великі корпоративні, а відразу корпоратизацією великих державних підприємств у великі акціонерні товариства, минаючи малий бізнес. І до цього часу малий бізнес залишається в тіні великого бізнесу.

За результатами досліджень нами визначені основні етапи корпоратизації в агропромисловому комплексі України:

Перший етап. Початок перебудови власності, перетворення колишніх державних господарських об'єднань обласного рівня у формування ринкового типу (1987—1991 рр.). На цьому етапі кожне підприємство здійснювало диверсифікацію капіталу та виробничо-фінансової діяльності. Такий шлях типовий для більшості державних підприємств, наприклад, «Київмлин», «Луганськмлин» та ін.

Другий етап. Період масової приватизації спонукає еволюційний розвиток фірм, що виникли як підприємницькі структури і трансформувалися у межах становлення ринкових відносин (1992—1997 рр.). На цьому етапі тривало розгортання й удосконалення торгівельно-збутових мереж, відпрацювання нових маркетингових програм, каналів збуту продукції, інфраструктури фінансового ринку (компанії «Миронівський хлібопродукт», «Кернелл Груп»).

Третій етап. Постприватизаційний перерозподіл власності (концентрація і перерозподіл розпорощених між дрібними акціонерами акцій приватизованих акціонерних товариств). Утворення формувань, що виникли внаслідок переливання капіталу колишніх державних підприємств (1992—2004 рр.). Класичний приклад виробничо-комерційна діяльність ВАТ «Металургійний комбінат імені Ілліча» (м. Маріуполь).

Четвертий етап. Перехід від стихійних до легальних процедурних технологій корпоративного контролю і перерозподілу акціонерного капіталу (з 2005 р.). Становлення корпоративних структур, джерелами фінансування яких є зовнішні надходження — ресурси міжнародних фінансових організацій і окремих іноземних компаній. Типовим

представником такого корпоративного об'єднання є сільськогосподарське підприємство «Нібулон» та його спільна діяльність з Міжнародною фінансовою корпорацією.

Отже, корпорація — це відкрита система, що постійно змінюється і де одночасно відбуваються процеси функціонування й розвитку. Спираючись на сучасне правове поле України під корпорацію слід розуміти спільноту, що базується на об'єднанні осіб та їх капіталів.

Якщо уявити економічну історію та економічну теорію у результаті розвитку суспільства, впровадження товарних, паперових, а потім і банківських грошей все більше ускладнювалися й розгалужувалися зв'язки між окремими суб'єктами господарювання та їх інте-

грованими групами. Ці зв'язки віддзеркалювалися у русі товарів та грошей. Постійний обіг товарів та доходів ускладнював відносини між підприємствами та суб'єктами господарювання за рахунок підвищення ролі держави, застосування засобів державного регулювання ринку товарів і ринку ресурсів, появи фінансового ринку з його інфраструктурою, розвитком міжнародних зв'язків, тобто виходом суб'єктів господарювання на зовнішні ринки та доступом іноземних суб'єктів до вітчизняних ринків (товарного, фінансового, ресурсного). При цьому усі ці взаємозв'язки відбиваються на обсягах та структурі товарних та фінансових потоків як у межах кожного з суб'єктів господарювання, так і економіки в цілому. З огляду на це, ефективність діяльності самостійних

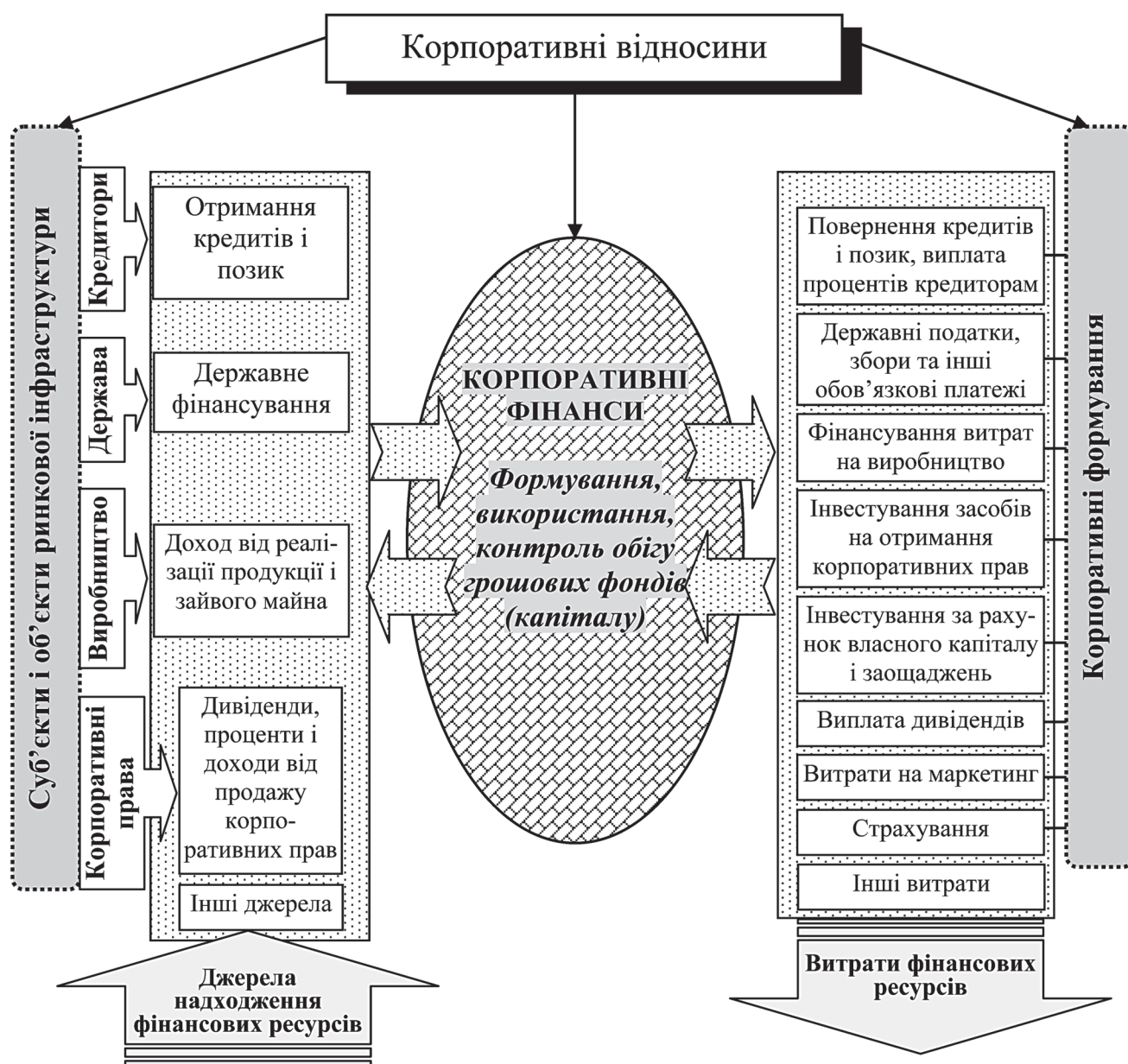

Рис. Система фінансових потоків корпоративного формування (розробка авторів)

суб'єктів господарювання, корпоративних структур і економіки в цілому залежить від того, на скільки ефективно здійснюється управління фінансовими потоками. Для цього, насамперед, необхідне розуміння сутності, складу та напрямів руху цих потоків, починаючи від підприємства як первинної ланки економічної системи держави.

Для чіткого розуміння сутності корпоративних фінансів, природи їх виникнення, особливостей формування, руху, розподілу та використання, нами запропоновано систему фінансових потоків, які проводжують корпоративні відносини (рис.).

Система фінансових потоків (рис.) наочно відображає грошовий характер корпоративних фінансів як складової корпоративних відносин. Очевидно, що будь-яке господарське формування у своїй виробничій діяльності використовує ресурси, які видозмінюються і, в решті решт, надходять до підприємства здебільшого у грошовій формі. Тобто діє формула «гроші-товар-гроші», що відображає рух фінансових ресурсів господарського формування, які водночас підлягають розподілу за відповідними напрямками, видами діяльності, структурними підрозділами тощо. Тобто фінансові відносини виконують розподільчу функцію, а фінансові потоки — віддзеркалюють цей рух. Отже, корпоративні відносини малого бізнесу з іншими суб'єктами ринкового середовища в процесі руху та перерозподілу фінансових потоків носять грошовий характер і підпорядковані основним законам грошового обігу.

Висновки. Викладене дає підстави розуміти «корпоративні фінанси» не лише як потоки платежів, а й як систему економічних відносин, що виникають між власниками інтегрованих юридичних структур, державою та іншими зацікавленими особами з приводу залучення, формування, розподілу і використання фондів грошових засобів.

Корпоративні формування великого бізнесу отримали домінуючі позиції в агропромисловому комплексі України. Проте головним і досі не регульованим чинником, що стримує розвиток всього сільського господарства, залишається обмежений доступ до фінансових ресурсів малих та середніх аграрних формувань. Зокрема програми здешевлення кредитних відсоткових ставок лишаються недоступними для малого агробізнесу; високе імпортне мито на ввезення сучасної сільськогосподарської техніки і устаткування стримує надходження інвестицій в сільське господарство; лізингові схеми, що діють в аграрному секторі малоефективні і не користуються особливою популярністю у дрібного товаровиробника тощо.

В умовах ринку корпоративні фінанси є тією ланкою фінансових відносин, у яку постійно вбудовуються нові елементи, що потребують розширення наукових розробок. Розглянуті методологічні аспекти даної наукової проблеми створюють підґрунтя для подальшого продовження досліджень у цій сфері діяльності.

Використані джерела

1. *Брейли Р.* Принципи корпоративних фінансов / Р. Брейли, С. Майерс.; пер. с англ. — М.: Олимп-Бизнес, 1997. — 1120 с.
2. *Мороз О.В.* Корпоративне управління на підприємствах України: постприватизаційний етап еволюції: моногр. / Мороз О. В., Карачина Н. П., Халімон Т. М. — Вінниця: Універсал, 2008. — 180 с.
3. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Прохоров]. — М.: Сов. энциклопедия, 1988. — 1600 с.
4. Словарь современной экономической теории Макмиллана. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 608 с.
5. *Росоха В.В.* Світові тенденції корпоративного злиття і поглинання / В. В. Росоха, О. П. Осетрова // АгроІнКом. — 2010. — № 4—6. — С. 50—55.
6. *Баяра Д.О.* Система корпоративного управління в Україні: стан та перспективи розвитку / Баяра Д. О. — К.: ВПЦ Київський ун-т, 2009. — 288 с.
7. *Булев И.П.* Промышленные корпорации: особенности развития и принятия решений: моногр. / Булев И. П., Богачев С. В., Мельникова М. В. — Донецк: ИСН НАН Украины. — 2003. — 116 с.
8. Вехи экономической мысли. Теория фирмы / [под ред. В. М. Гальперина]. — М.: С.Пб.: Экономическая школа. — 2000. — Т. 2. — 534 с.
9. *Нікбахт Е.* Фінанси / Е. Нікбахт, А. Гропеллі; пер. з англ. — К.: Вік, Глобус. — 1992. — 486 с.
10. *Гольцберг М.А.* Акционерные товарищества. Фондовая биржа. Операции с ценными бумагами / Гольцберг М. А. — К.: Ділова наука. — 1992. — 343 с.
11. *Стеценко Б.С.* Акціонерні товариства на ринку капіталів України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 / Б. С. Стеценко. — К., — 2007. — 20 с.
12. *Вечканов Г.С.* Краткая экономическая энциклопедия / Вечканов Г. С., Вечканова Г. Р., Пуляев В. Т. — С.Пб.: Петрополис, 1998. — 509 с.
13. Корпоративное управление. Владельцы, директора и наемные работники акционерного общества; пер. с англ. — М.: Джон Уайли энд Санз, 1996. — 240 с.
14. *Сігер Ч.* Загальний стан та передумови розвитку фінансового ринку в Україні / Ч. Сігер, Х. Паттон // Financial Markets International, Inc. — 2000. — 191 с.
15. *Хвесюк Н.Г.* Роль психологического фактора в развитии корпоративного управления: моногр. / Хвесюк Н. Г. — Челябинск: ЮурГУ, 2000. — 46 с.
16. Корпоративный менеджмент: опыт России и США. — М.: Новости. — 2000. — 406 с.
17. Господарський кодекс України: за станом на 24.02.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=4&nreg=436-15>.
18. *Саблук Р.П.* Фінансовий стан формувань малого агробізнесу як основа розвитку корпоративних фінансів / Р. П. Саблук // Економіка АПК. — 2010. — № 6. — С. 76—81.

ФОРМУВАННЯ ЕМІСІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ АКЦІОНЕРНИХ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовано залучення капіталу молокопереробними акціонерними підприємствами за допомогою проведення емісії акцій та облігацій. Запропоновано модель формування та управління емісійною політикою в системі управління капіталом акціонерного підприємства.

Управління формуванням капіталу акціонерних товариств передбачає застосування особливого фінансового інструменту — емісії цінних паперів та розміщення їх серед інвесторів та кредиторів.

На сучасному етапі акціонерні формування в агропромисловому виробництві недостатньо використовують механізм додаткового залучення капіталу за допомогою вторинної емісії цінних паперів, чому перешкоджає низький інвестиційний рейтинг нестабільно працюючих суб'єктів господарювання, а також можливість втратити контроль за підприємством.

Додатковий випуск цінних паперів пов'язаний з понесенням емісійних витрат економічним суб'єктом, впливає на зміну структури власників, може призвести до втрати впливу стратегічного інвестора. На збільшення акціонерного капіталу впливає також дивідендна політика за умов виплати дивідендів у формі акцій (реінвестиції прибутку) та податкова політика, що стимулює інвестування прибутку шляхом випуску нових акцій. Тому перш ніж проводити додаткову емісію цінних паперів підприємство має розробити та обґрунтувати емісійну політику.

Проблеми, пов'язані з емісійною діяльністю підприємств, формуванням емісійної стратегії і політики знайшли своє відображення в наукових працях вітчизняних вчених, серед яких заслуговують на увагу публікації В. Євтушевського, Г. Куліша, Л. Кривцуна, Л. Пташенка, О. Білоуса та ін. Проте в них не розглядаються проблеми з точки зору системи управління капіталом акціонерних підприємств.

Метою статті є розробка алгоритму формування та реалізації емісійної політики підприємства в системі корпоративного управління капіталом агропромислових організаційно-правових формувань.

Емісійна політика є особливим інструментом управління капіталом. Вона підпорядковується цілям і завданням фінансового менеджменту як складової корпоративного та стратегічного управління.

Емісійна політика підприємства базується на оцінці економічної ситуації, кон'юнктури фондового ринку, інвестиційної привабливості цінних паперів, що визначається перспективами галузевого розвитку, конкурентоздатністю виробництва продукції, станом фінансової рівноваги та стабільності суб'єкта господарювання, стадією його життєвого циклу, рівнем рентабельності поточної діяльності та капіталу, менталітетом та професіоналізмом менеджерів і власників, ціною залученого капіталу та її впливом на середньозважену вартість капіталу (рис. 1).

Планування розміщення цінних паперів здійснюється шляхом відкритої або закритої підписки та конвертації. Важливим є обґрунтування цілей емісії: для залучення реальних інвестицій; для зміни структури акціонерів; для поліпшення структури капіталу за рахунок збільшення коефіцієнта фінансової незалежності; з метою поглинання інших підприємств.

Остаточне рішення щодо проведення випуску акцій приймається після порівняння ціни акцій нової емісії із середньозваженою вартістю капіталу. Основним критерієм доцільності вибору зовнішніх джерел фінансування виступає мінімальна ціна обраного джерела, яка дає змогу максимізувати позитивний ефект фінансового важеля та збільшити ринкову вартість підприємства.

При додатковій емісії акцій з метою збереження власниками їх частки в статутному капіталі, акціо-

нери мають переважне право на придбання акцій нової емісії пропорційно частці належних їм акцій. При цьому ціна попередніх акцій автоматично зменшується на вартість переважного права. В країнах з розвиненим фондовим ринком ці права продаються та купуються на біржі. Грошова оцінка переважного права дорівнює різниці ринкового курсу акцій до емісії та середнього курсу після емісії і фактично виступає компенсацією власникам зменшення відносної частки номінального капіталу, яка їм належала до проведення емісії. Якщо курс акцій нової емісії встановлюється на рівні ринкового курсу, то частка власників в статутному капіталі не змінюється [7].

В Україні практичний механізм реалізації переважних прав неврегульований, в результаті чого відбувається порушення інтересів дрібних власників. Здебільшого додаткова емісія акцій використовується вітчизняними акціонерними підприємствами з метою зміни власника контрольного пакета. Сти-

мулювання попиту на акції нової емісії відбувається за допомогою ціни, яка встановлюється меншою за ринковий курс. Більший ринковий курс забезпечує більший емісійний дохід, що збільшує величину власного капіталу за рахунок додатково оплаченого капіталу.

Низький курс акцій нової емісії більш вигідний для дрібних акціонерів, великим акціонерам, навпаки, більш вигідний високий курс, при якому вони скуповують переважні права дрібних акціонерів, збільшуючи частку своєї власності в статутному фонді з метою розширення впливу на діяльність підприємства.

Курс емісії не повинен перевищувати номінальну вартість акцій разом з витратами на емісію, до складу яких входять оплата послуг аудиторів, експертів, юристів, фінансових посередників та незалежних реєстраторів, друкування бланків цінних паперів, державного мита в розмірі 0,1 % від номінальної вартос-

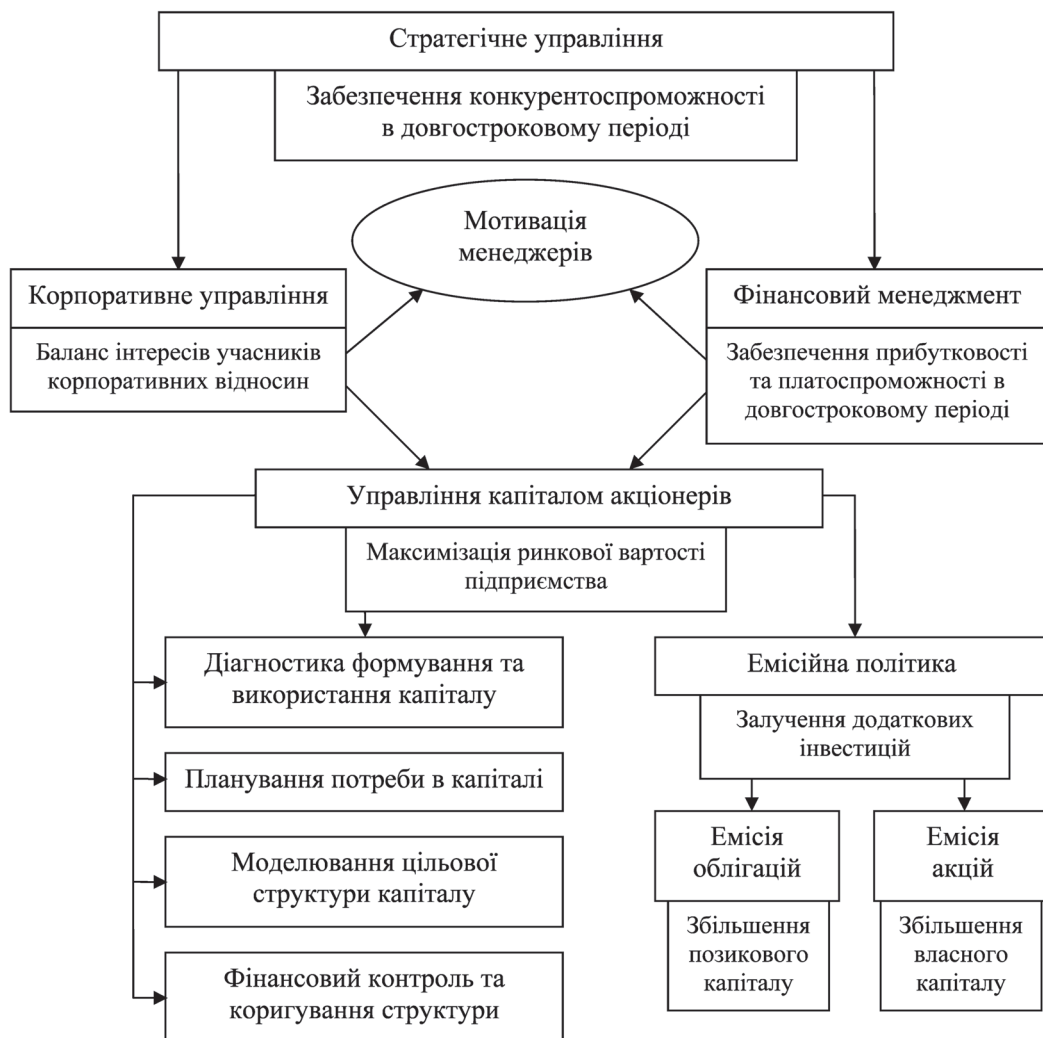

Рис.1. Структурно-функціональна модель формування емісійної політики в системі управління капіталом акціонерного підприємства

ті запланованого обсягу емісії, витрати на рекламу та друкування інформації тощо. Вони включаються до складу валових витрат підприємства-емітента, зменшуючи обсяг оподаткованого прибутку [6].

За останні 7 років склалася тенденція, яка свідчить про уповільнення емісійної діяльності по випуску акцій молокопереробними акціонерними підприємствами. Серед 36 досліджуваних молокопереробних підприємств з моменту перетворення їх в акціонерні товариства по 5 емісій провели 5 молокозаводів; по 4 емісії — 5 молокозаводів; по 3 емісії — 9 молокопереробних підприємств, по 2 емісії — 15 і лише 1 емісію — 7 молокозаводів. Причому 6 молокопереробних підприємств останню емісію здійснили у 1998 р., 9 — у 1999 р., 8 — у 2000 р., 3 молокозаводи провели останні емісії у 2001—2002 рр., у 2003 р. емісії не проводились, 5 молокозаводів випустили акції у 2004 та 2005 роках і лише 2 підприємства — у 2006 та 2007 роках.

Більшість повторних емісій акцій розповсюджуються шляхом приватної підписки серед заздальгідь визначеного кола осіб. Це позбавляє власників акцій можливості оцінити їх за ринковим курсом, а значить і отримати додатковий дохід від курсової різниці, та не сприяє підвищенню ліквідності раніше емітованих акцій.

Пожвавленню емісійної діяльності сприятиме стимулювання ефективного розвитку вітчизняного ринку цінних паперів, яке передбачає законодавче врегулювання та приведення його у відповідність з міжнародними стандартами, вдосконалення корпоративного управління в частині стимулювання

ефективного власника, забезпечення захисту прав всіх груп акціонерів і формування досконалої системи розкриття інформації про фінансовий стан та діяльність емітентів цінних паперів шляхом створення спеціальних організацій, метою діяльності яких є надання інформаційно-консультаційних послуг із забезпечення захисту прав інвесторів.

Якщо емісія акцій виступає зовнішнім джерелом збільшення власного капіталу, то емісія облігацій — зовнішнім джерелом зростання позикового капіталу. Причому, згідно теорії субординації джерел американського економіста Г. Дональдсона при залученні зовнішніх джерел перевага надається борговим інструментам, і в останню чергу — випуску акцій.

Перевага облігацій як джерела залучення капіталу полягає також в тому, що ставку доходу за облігаціями визначає сам емітент, причому вона має бути не менша ставки за депозитними операціями банків в національній валюті, і, як правило, не перевищувати ставки за кредитними операціями, наданими банками суб'єктам господарювання в національній валюті. При цьому не вимагається застава і є можливість конвертації їх в акції.

Загальні тенденції, що склалися на цьому сегменті фондового ринку України, в цілому є позитивними. Вони характеризуються збільшенням загальних обсягів випуску облігацій і торгів, зростанням загальної кількості інвесторів та емітентів, активізацією підприємств харчової промисловості з переробки молока на ринку облігаційних позик. Підприємства молокопереробної галузі одними з перших в агропромисловому виробництві розпочали випуск і розміщення облігацій (табл.).

Таблиця

Емісія облігацій молокозаводами України в 2002—2007 роках

Молокозаводи емітенти облігацій	Дата випуску, рік	Термін, днів	Номинал, грн	Сума емісії, тис. грн	Доходність облігацій, % річних	Андеррайтер
«Галактис» ДП ВАТ «Галактон»	2002	728	100	10000	17	«Укрсоц-банк»
«ОЛКОМ» Запорізька обл.	2003	728	1000	3000	17,5	КБ «Металург»
«Корпорація Фанні»	2003	365 545	1000	6500 3500	18 20	«Приват-банк»
ЗАТ «Тернопільський молокозавод»	2003	270	5000	525	19	—//—
ВАТ «Молочник» Житомирська обл.	2004	1095	1000	10000	18	«Альфа-банк»
ВАТ «Яготинський маслозавод»	2007	396	1000	3500	15	—
ЗАТ «Пирятинський сирзавод»	2007	1095	1000	3000	15	—
ЗАТ «Золотоніський маслоробний комбінат»	2007	1095	1000	4000	15	—

Джерело: складено за даними //www.smida.gov.ua.

*Інформація відсутня.

Перспективні в плані залучення капіталу шляхом облігаційних позик великі молокозаводи з відомими торговими марками та високими кредитними рейтингами. Лідерами українського ринку молока продукції є «Лакталіс Україна» в Південному регіоні, «Ковель-молоко» в Західному, ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат», ЗАТ «Золотоніський сироробний комбінат» в Центральному регіоні та ВАТ «Яготинський маслозавод», АТЗТ «Обухівський молочний завод «Лукавиця», ВАТ «Галактон», ВАТ «Київський ММЗ № 3» в м. Києві та приміському регіоні.

Інвестиційну привабливість облігацій можна підвищити шляхом досягнення економічної та політичної стабільності, створення ефективного фондового ринку, підвищення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств.

Обґрунтування емісійної політики має стати невід'ємною складовою управління формуванням капіталу акціонерного підприємства і передбачати

задоволення його потреб в додатковому фінансуванні в прогностичному періоді за рахунок залучення капіталу інвесторів. Управління емісією цінних паперів являє собою послідовність взаємопов'язаних етапів і підпорядковується основній меті – максимізації доходів власників (рис. 2).

На першому етапі здійснюється моделювання емісії, що передбачає оцінку інвестиційної привабливості емітента, яка розпочинається з попередньої оцінки вартості підприємства і здійснюється, як правило, за декількома загальноприйнятими методами (витратний, дохідний або порівняльний). Проте ця оцінка не дає можливості визначити нематеріальні переваги емітента: ефективної системи управління, корпоративної прозорості, професійності менеджменту, наявності відомих торгових марок.

З метою формування позитивного іміджу підприємства перед проведенням емісії необхідно розкривати інформацію про ефективність управління капіталом і тенденції щодо зростання ринкової

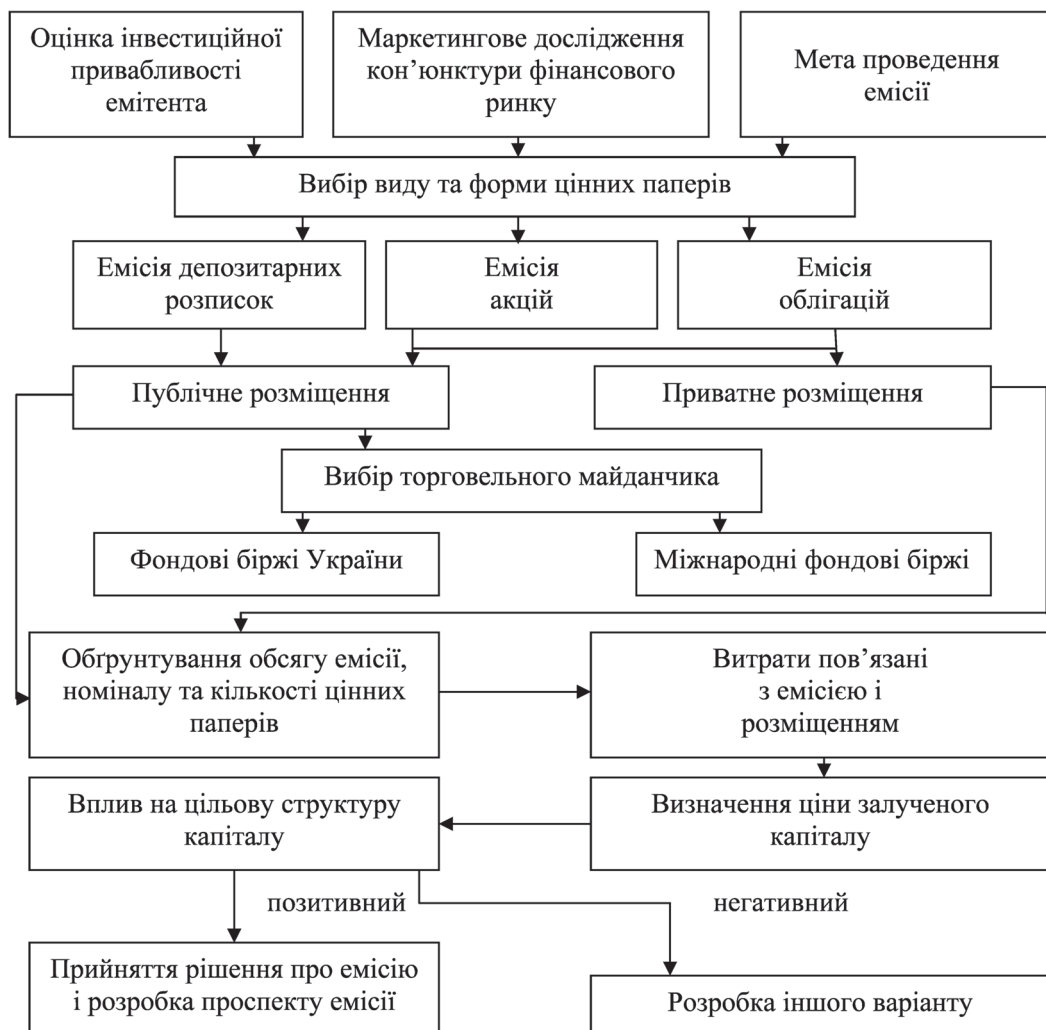

Рис. 2. Логіко-структурна модель управління емісійною політикою підприємства

вартості підприємства, використовуючи показники економічної доданої вартості підприємства та ефективності управління капіталом, які, на наш погляд, мають першочергове значення для інвесторів.

Мета емісії акцій може передбачати залучення реальних інвестицій, перерозподіл структури акціонерного капіталу, підвищення фінансової стійкості, визначення стратегічного інвестора. Визначення мети проведення емісії впливає на вибір форми та виду фінансового інструменту (облігації, акції звичайні або привілейовані, депозитарні розписки) та форм їх розміщення — приватна (*private placement*) або публічна (*public offering*).

Зовнішнє фінансування шляхом приватного розміщення має ряд переваг. Зокрема, дає змогу залучити капітал шляхом продажу пакета акцій одному або декільком інвесторам, зберігаючи контроль над бізнесом, створює сприятливі умови для наступного публічного розміщення.

В практиці вітчизняних емісій останніх років здебільшого формально оголошується публічне розміщення, а фактично розміщення здійснюється серед обмеженого кола наперед визначених інвесторів. На публічне розміщення можуть претендувати здебільшого великі підприємства з відомими брендами по типу агрохолдингів. Основна вимога до відкритого розміщення акцій — це корпоративна прозорість, яка передбачає з точки зору інвесторів, особливо міжнародних, наявність зрозумілої та логічної структури акціонерного капіталу, відповідність розкриття інформації у звітності міжнародним стандартам (*IAS/IFRS* або *US GAAP*), ефективний внутрішній контроль та аудит, регулярне проведення зовнішнього аудиту, дотримання правил та принципів корпоративного управління. Дотримання жорстких стандартів корпоративної прозорості робить публічне підприємство привабливим для ділових партнерів та інвесторів, відомим серед споживачів його продукції.

Підприємство-емітент здійснює маркетингове дослідження ринку цінних паперів, метою якого є вибір біржі або торгового майданчика, де буде проводитися розміщення, та аналізує попит і пропозицію на цінні папери галузевих підприємств-конкурентів, динаміку цін, можливі наслідки розміщення.

Розробляється декілька варіантів можливих емісій, в яких обґрунтовується обсяг емісії, номінал та кількість цінних паперів, виходячи з потреб підприємства в додатковому капіталі. Обґрунтовуються витрати, пов'язані з емісією і розміщенням акцій

або облігацій, визначається ціна залученого капіталу та її вплив на цільову структуру капіталу. Ціна капіталу, залученого шляхом емісії акцій, нерозривно пов'язана з формуванням дивідендної політики. Обирається найоптимальніший варіант проведення емісії за критерієм мінімізації ціни залучених фінансових ресурсів. Лише після цього приймається рішення щодо проведення додаткового випуску цінних паперів, здійснюється розробка проспекту емісії та приймається рішення про підбір фінансового посередника з метою їх розміщення.

Висновки. На сучасному етапі агропромислові акціонерні підприємства недостатньо використовують емісію цінних паперів для фінансового забезпечення своєї діяльності. Причинами низької емісійної активності молокопереробних підприємств є передусім невисокий інвестиційний рейтинг, високі накладні витрати, пов'язані з їх емісією і розміщенням, складнощі із розміщенням додаткових емісій цінних паперів.

Залучення зовнішнього фінансування за рахунок випуску облігацій більш привабливе для агропромислових підприємств, ніж емісія акцій або залучення банківський позик.

Емісійна політика та прийняття рішення про випуск цінних паперів акціонерним товариством має формуватися в системі управління капіталом і орієнтуватися на ціну його залучення. Прийнятний варіант має обиратися за критерієм мінімізації середньозваженої вартості капіталу підприємства та збільшення його ринкової вартості.

Використані джерела

1. Білоус О.А. Ринок облігацій як сегмент фондового ринку / О. А. Білоус // Фінанси України. — 2005. — № 2. — С. 123—128.
2. Борщ О.Г. Використання облігаційних позик при формуванні структури капіталу акціонерних підприємств молочної галузі / О. Г. Борщ // Зб. наук. праць Луганського НАУ; за ред. В.Г. Ткаченко. — Луганськ: ЛНАУ, 2006. — № 62(85). — С. 270—275.
3. Євтушевський В.А. Стратегія корпоративного управління / Євтушевський В. А., Ковальська К. В., Бутенко Н. В.. — К.: Знання, 2007. — 287 с.
4. Кривцун Л.А. Корпорації на фондовому ринку України / Лариса Анатоліївна Кривцун. — Х.: НТУ «ХПІ», 2003. — 431 с.
5. Куліш Г. Емісійна політика акціонерного товариства / Г. Куліш // Ринок цінних паперів України. — 2002. — № 1—2. — С. 19—28.
6. Пташенко Л.О. Управління корпоративними фінансами: навч. посіб. / Пташенко Л. О. — К.: ЦУЛ, 2008. — 296 с.
7. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. / Олег Олександрович Терещенко. — К.: КНЕУ, 2003. — 554 с.

В.В. Россоха,канд. екон. наук, ст. наук. сп.,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»**О.П. Осетрова,**старший викладач,
Київський інститут бізнесу і технологій

УПРАВЛІННЯ ВАРТІСТЮ БІЗНЕСУ В ПРОЦЕСІ ФІНАНСОВОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Висвітлено актуальні питання управління вартістю підприємств у процесі фінансової санації. Згідно з нормативними документами визначено зміст понять «банкрутство», «реструктуризація», «санація». Розглянуто проблемні аспекти фінансової неспроможності підприємств і запропоновано можливі варіанти їх виходу з «фінансового колапсу». Проаналізовано стратегії управління фінансовим станом для реабілітації й відновлення платоспроможності суб'єктів господарювання.

Процес переходу до ринкових відносин потребує нової фінансової і управлінської філософії: нових принципів, підходів і механізмів управління фінансами підприємств, побудови гнучкої економічної системи.

Водночас із ринковою економікою в управлінні фінансами підприємства з'являється нове поняття — фінансова нестійкість, що останнім часом в Україні стає досить поширеним явищем. Спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості фінансово неспроможних підприємств.

Актуальність і практична значущість цього питання зумовлена кількома причинами. *По-перше*, ключовою проблемою в економіці є криза неплатежів. Значна кількість підприємств перебуває на межі банкрутства і потребує фінансового оздоровлення, яке б не лише сприяло виходу з кризи, а й збільшенню їхньої вартості. *По-друге*, проблема банкрутства підприємств ускладнюється браком ринкового курсу акцій, а відповідно і складністю проведення наукових досліджень з цієї проблеми. *По-третьє*, нині відчувається гострий дефіцит кваліфікованих фахівців з питань санації та фінансового управління.

Питання аналізу фінансового стану підприємства і механізмів його оздоровлення відображено в наукових працях М.І. Баканова, А.П. Градової, М.Я. Дем'яненка С.М. Родіонової, П.Т. Саблука, П.А. Стецюка, В.А. Щербакова, І.А. Бланка та ін. Публікації, присвячені цій проблемі набули широкої популярності, оскільки їхні результати необхідні для господарської практики. Проте в 90-ті роки ХХ століття це питання, як правило, не пов'язувалося із завданням інноваційного розвитку підприємств.

У період з 1999 по 2007 рр. в багатьох наукових працях обґрунтовується доцільність інноваційної трансформації національної економіки. Проблеми інноваційної діяльності економічних суб'єктів набули розвитку і висвітлені у працях О.Д. Витвицької, О.І. Волкова, В.М. Геєця, Ж.А. Говорухи, М.П. Денисенка, В.Л. Іноземцева, О.А. Мазура, Л.І. Федулової, П.М. Цибульова, А.А. Чухна та ін.

Матеріально-правовим та процесуальним аспектам банкрутства присвячено монографічне дослідження М.І. Титова. Актуальність окреслених проблем підсилюється прийняттям Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», що врегулює питання фінансової санації та банкрутства підприємств [1]. Проте, водночас із моделями фінансового оздоровлення організаційно-правових формувань повинні розглядатися також інвестиційна, інноваційна, дивідендна та інші моделі. При комплексному підході до вдосконалення управління фінансовим оздоровленням підприємства постає питання інформаційного ув'язування всіх зазначених моделей. Крім того, слід зауважити, що моделювання завдань управління фінансовим оздоровленням підприємства має базуватися на великому обсязі початкової інформації, врахуванні особливостей його виробничо-господарської діяльності, невизначеності умов функціонування, різноманітних збурень зовнішнього середовища, складнощів фінансових зв'язків, великої розмірності вирішуваних фінансових завдань.

Комплексний підхід до управління фінансовим оздоровленням підприємства дає можливість розробити науковий інструментарій прискорення виходу українських підприємств з рецесії, активізації ними інноваційної діяльності в післякризовий період та управління його вартістю.

Метою статті є розгляд питань фінансової санації підприємств, управління відновленням їхньої фінансової стійкості, довгострокової фінансової стабільності та забезпечення цим самим зростання його вартості.

Банкрутство підприємства і його ліквідація означає не лише збитки для акціонерів, кредиторів, парт-

нерів, споживачів продукції, а також зменшення розмірів податкових надходжень до бюджету, зростання безробіття, що водночас може слугувати одним із чинників макроекономічної нестабільності. Істотним є те, що серед підприємств, справи про банкрутство яких перебуває у розгляді, як правило, існує значна частка таких, що тимчасово зазнають скрутного становища й за умови проведення їх фінансової санації можуть розрахуватися з боргами і продовжити свою фінансово-господарську діяльність. Проте внаслідок недосконалого законодавства, нестачі необхідного техніко-методичного забезпечення процесів санації, дефіциту кваліфікованого в цих питаннях фінансового менеджменту, інших суб'єктивних і об'єктивних причин, значна кількість потенційно життєздатних підприємств, у тому числі й тих, що належать до пріоритетних галузей національного господарства України, стають потенційними банкрутами.

У будь-якій цивілізованій країні з розвинутою економікою одним із основних елементів механізму правового регулювання ринкових відносин є законодавство про неспроможність (банкрутство) [1–9]. У світовій практиці законодавство про банкрутство формувалося за двома принципово різними напрямками. Один із них базувався на принципах британської моделі. При цьому банкрутство розглядалося як спосіб повернення боргів кредиторам, що супроводжувалося ліквідацією боржника-банкрота. Принципово інший напрям був закладений в американській моделі, основна мета законодавства якої полягає в реабілітації підприємства, відновленні її платоспроможності. Нині в законодавстві розвинутих країн відчутне зближення та поєднання наведених напрямків.

Нині ринкова економіка перебуває в кризовому стані, якому властиві такі явища як спад виробництва, призупинення інвестиційних процесів, посилення грошово-кредитних відносин, що, поза сумнівом, призводить до фінансової неспроможності господарюючих суб'єктів і потребує формування відповідного фінансового механізму — фінансового оздоровлення або реструктуризації.

Проблеми реструктуризації і банкрутства в кризовій економічній ситуації, що склалася на Україні, набувають особливого значення. Це пов'язано з тим, нині вони є єдино реальними і законними інструментами виведення суб'єктів підприємницької діяльності з хронічного стану неплатоспроможності, нерентабельності, збитковості. Ґрунтуючись на знанні й правильному розумінні суті реструктуризації та банкрутства як однієї із можливих форм здійснення реструктуризації, можна використовувати існуючі правові механізми для подолання фінансово-економічної кризи на кожному конкретному підприємстві.

Відповідно до нормативних документів реструктуризація визначається таким чином: «Реструктуризація підприємств — це здійснення

організаційно-економічних, правових, технічних заходів, направлених на зміну структури підприємства, його управління, форм власності, організаційно-правових форм, здатних привести підприємство до фінансового оздоровлення, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва» [1;7;8].

Проведенню реструктуризації обов'язково передує аналіз економічного стану підприємств, що дає можливість визначити причини і джерела його фінансово-економічних проблем, збитковості, нерентабельності.

Взагалі ж процес реструктуризації підприємств чинним законодавством України регулюється лише тою мірою, в якій він пов'язаний з реорганізацією підприємств і господарських товариств в інші організаційно-правові формування. Проте більшість заходів, комплексно спрямованих на фінансово-економічне оздоровлення підприємства шляхом реструктуризації, мають правовий характер.

Серед правових заходів проведення реструктуризації підприємства є також проведення процедури банкрутства [1]. Варто підкреслити, що грамотне застосування й проведення цієї процедури зазвичай сприяє досягненню цілей, на розв'язання яких спрямована взагалі реструктуризація в тому сенсі, в якому про неї ведеться мова, а саме — забезпечити «очищення» підприємства від боргів, повернення його дебіторської заборгованості, реструктуризацію кредиторської заборгованості, залучення інвестора, і як наслідок — фінансове оздоровлення підприємства, поява реальної можливості адаптуватися до нових умов господарювання і не лише вижити в них, але й досягти істотних фінансово-економічних успіхів.

Найбільшою мірою цілі реструктуризації досягаються в результаті санації підприємства-боржника у процесі банкрутства.

Термін «санація» походить від латинського «*sanare*» — оздоровлення, одужання. Відповідно до економічного словника, це поняття інтерпретується як система заходів, здійснюваних для запобігання банкрутству промислових, торгівельних, банківських монополій, визначаючи, що санація може здійснюватися злиттям підприємства, яке знаходиться на межі банкрутства, з потужною компанією; випуском нових акцій або облігацій для мобілізації грошового капіталу; збільшенням банківських кредитів і наданням урядових субсидій; перетворенням короткострокової заборгованості в довгострокову; повною або частковою купівлею державою акцій підприємства, яке знаходиться на межі банкрутства [11].

І.О. Бланк, наприклад, із санацією ототожнює лише заходи щодо фінансового оздоровлення підприємства, які реалізуються за допомогою сторонніх юридичних або фізичних осіб і направлені на попередження оголошення підприємства-боржника банкрутом і його ліквідації [13]. З цим не можна погодитися, оскільки мобілізація внутрішніх фінан-

сових резервів є невід'ємним складником процесу оздоровлення будь-якого підприємства.

Згідно із законом України «Про банкрутство», під санацією варто розуміти задоволення вимог кредиторів і виконання зобов'язань перед бюджетом та іншими державними цільовими фондами, у тому числі кредитором, який добровільно бере на себе задоволення вказаних вимог і виконання належних зобов'язань. Відповідно до такого підходу санація, згідно зі своєю правовою основою, є лише інститутом переведення боргу. Такий підхід видається су-перечливим.

Своє тлумачення поняття санації пропонує і Національний банк України [10]. Режим фінансової санації, в цьому розумінні, це система не примусових заходів, спрямованих на збільшення обсягів капіталу до необхідного рівня впродовж певного періоду з метою відновлення ліквідності і платоспроможності, а також усунення порушень, які призвели комерційний банк до збиткової діяльності або скрутного фінансового стану унаслідок таких порушень.

З приведеного спектру думок щодо сутності поняття санації синтезуємо визначення, яке може увібрати в себе раціональне зерно кожного з приведених варіантів. Таким вважаємо визначення, дане відомими економістами (Здравомислов Н., Бекенферде Б., Гелінг М.), провідними фахівцями в питанні виведення підприємств з фінансової кризи, згідно з якою санація — це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових і соціальних заходів, спрямованих на досягнення або відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості і конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді. Тобто санація — це сукупність усіх можливих заходів, здатних фінансово оздоровити підприємство. Певною мірою санацію можна розглядати і як інвестування підприємства-боржника.

Санація, як відомо, складається з трьох основних елементів: угоди між боржником та санатором про перекладення боргу з відома кредиторів; узгодження умов реструктуризації статутного капіталу; узгодження умов виплати боргів підприємства-боржника між санатором і кредиторами.

Реструктуризація може бути також інструментом приватизації цілісного майнового комплексу або державної частки в статутному фонді господарського товариства. Продаж пакетів акцій, що належать державі, можливий на аукціоні або за конкурсом під конкретні зобов'язання санатора з розвитку підприємства-боржника, збереження чисельності персоналу й профілю виробничої діяльності підприємства.

Джерелами фінансування санації можуть бути засоби, залучені на умовах позики або на умовах власності, а також на зворотній або незворотній основі.

Метою фінансової санації є відшкодування поточних збитків і усунення причин їх виникнення,

відновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу і формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру.

Актуальність теорії управління вартістю бізнесу, відсутність єдиного підходу до цієї проблеми, а також недостатнє її розроблення на рівні фінансового оздоровлення визначають можливість аналізу й застосування теорії управління вартістю бізнесу до підприємств, з вираженими проблемами платоспроможності або фінансової нестійкості, яка зазвичай розгортається за таким сценарієм:

приховані фінансові проблеми — протягом цього етапу знижується рівень ефективності виробництва, знижуються фінансові показники;

проблема фінансових результатів — з'являються збитки, скорочуються власні джерела, а фінансування виробництва здійснюється за рахунок зростання позикового капіталу;

проблема платоспроможності, пов'язана з високою часткою позикових засобів, низькою платоспроможністю, загрозою зупинки виробництва;

банкрутство — виникає після прийняття арбітражним судом рішення про визнання боржника банкрутом.

Управління вартістю бізнесу являє собою комплекс управлінських рішень і заходів, здатних змінити його поточну вартість. У разі фінансової неспроможності підприємства необхідна певна модель зростання вартості бізнесу, яка розглядається як механізм, що описує формування і зростання вартості.

У процесі розв'язання проблеми фінансового управління підприємством варто приділити вагу питанням об'єктивної оцінки вартості бізнесу й аналізу її зростання, оскільки поточна ринкова вартість є відправним етапом і водночас контрольним пунктом цього процесу. Сучасний інструментарій оцінки вартості бізнесу оперує трьома підходами: витратним, прибутковим і порівняльним [12]. В основі кожного підходу закладено свої засадничі ознаки, які можуть бути розглянуті крізь призму моделей зростання вартості бізнесу.

Поліпшення фінансового стану може забезпечити зростання власного капіталу, а отже, і вартості підприємства. Водночас його погіршення значною мірою впливатиме на чинники моделі економічного зростання, що спричинить зміну величин грошових потоків і ставки дисконтування (вартості капіталу, що залучається), тривалість періоду прогнозування (як вираз періоду існування фірми та її економічного життя). Так, втрата фінансової стійкості зумовлює зростання фінансових ризиків і витрат на залучення капіталу, що водночас позначається на збільшенні ставки дисконтування (вартості залученого капіталу), а в кінцевому підсумку і на вартості підприємства.

Перспектива припинення діяльності підприємства унаслідок можливого банкрутства позначається на тривалості досягнення показників (здійсненності) прогнозу (економічному житті бізнесу), що також впливає на зниження його вартості. Поліпшення фінансового стану супроводжуватиметься позитивними змінами всіх чинників при формуванні моделі зростання вартості бізнесу.

Стає очевидним твердження про існування тісного взаємозв'язку між вартістю бізнесу, її чинниками і фінансовим станом підприємства. При цьому вартість являє собою інструмент управління фінансовим станом господарюючого суб'єкта.

Можливість зростання вартості підприємства характеризується такими показниками як:

коєфіцієнт капіталізації прибутку, що визначає політику менеджменту у сфері використання отриманих фінансових результатів та інвестицій;

коєфіцієнт рентабельності продажів, що характеризує ефективність менеджменту у сфері просування продукції підприємства на ринок і її реалізації;

коєфіцієнт оборотності, що відображає політику менеджменту у сфері формування складу майна підприємства і ефективність його використання;

коєфіцієнт фінансового лівериджу, що характеризує політику підприємства у сфері формування структури капіталу.

Інакше кажучи, період безкризисного розвитку при досягнутому рівні фінансової рівноваги визначатиметься темпами приросту обсягів власного капіталу підприємства, а отже, і його вартості.

Таким чином, з позиції вартості процес фінансового оздоровлення полягає у забезпеченні такого способу господарювання, при якому позитивні грошові потоки, що генеруються, забезпечують покриття негативних в короткостроковому, середньостроковому і довгостроковому періодах.

Висновки. Насамкінець слід зазначити, що не існує єдиних рецептів організації менеджменту санації підприємства. Кожен випадок фінансової кризи потребує індивідуального підходу до управління процесом її подолання і лише за умови досягнення консенсусу відносно тактичних цілей між сторонами, відповідальними за ухвалення рішень, можна досягти головної стратегічної мети санації.

Розвиток підприємства пов'язаний з кризисними процесами на всіх етапах його життєвого циклу. Наявність проблем платоспроможності й фінансової стійкості як нормального явища ринкових відносин передбачає розвиток механізму рефлексії протидії — фінансового оздоровлення, яке можна визначити як комплекс заходів, спрямованих на ліквідацію неплатоспроможності, відновлення фінансової стійкості і довгострокової фінансової стабільності підприємства і, тим самим, забезпечення зростання вартості підприємства. Такий широкий погляд на визначення фінансового оздоровлення пов'язаний із необхідністю системного і стратегічного підходу до проблеми.

Специфіка й місце фінансового оздоровлення в системі фінансового менеджменту визначається двома істотними чинниками: чинником часу і чинником обмеженості доступних ресурсів. Водночас, вказана специфіка дає можливість використання вартісного підходу на етапі фінансового оздоровлення суб'єкта господарювання. У результаті розв'язання цієї сукупності завдань можна сформулювати сутність теорії управління вартістю бізнесу і виявити можливість її застосування до цілей фінансового оздоровлення підприємства.

Використані джерела

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343—12.
2. Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»: Закон України від 22.05.1997 р. № 283/97-ВР (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1997. — № 27. — Ст. 181.
3. Про податок на одану вартість: Закон України від 03.04.1997 р. № 168/97-ВР (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ligazakon.ua
4. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. № 1540-06 (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.nau.ua/doc/?code=1540-06
5. Про затвердження Порядку ведення обліку приросту (убутку) балансової вартості покупних товарів (крім активів, що підлягають амортизації, цінних паперів та деривативів), матеріалів, сировини (палива), комплектуючих виробів та напівфабрикатів на складах, у незавершеному виробництві і залишках готової продукції (у тому числі малоцінних предметів на складах): Наказ Міністерства фінансів України від 11.06.98 р. № 124 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.dtk.com.ua/documents/ukr/2001/16/16nov11.html
6. Про затвердження Положення про порядок проведення санації державних підприємств: Постанова Кабінету Міністрів України від 8.02.1994 р. № 67 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi...
7. Методичні вказівки щодо проведення реструктуризації державних підприємств: Наказ Міністерства економіки України від 23.01.1998 р. № 198 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.db.niss.gov.ua/docs/mil/04.pdf
8. Методика розробки планів реструктуризації державних підприємств та організацій: Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств і організацій від 02.06.1997 р. № 73 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: library.if.ua/book/6/705.html
9. Про деякі питання практики застосування Закону України «Про банкрутство»: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 18.11.1997 р. № 02-5/444 (із змінами і доповненнями п. 35 абзацом п'ятим згідно з Роз'ясненням Вищого арбітражного суду від 24.09.1999 р. № 02-5/195 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?...444800-97
10. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III (із змінами, внесеними згідно із Законами від 20.09.2001 р. № 2740-III (2740-14), від 28.11.2002 р. 249-IV (249-15) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
11. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский. — [2-е изд., испр.]. — М.: ИНФРА-М, 1999. — 479 с.
12. Грязнова А.Г. Оценка стоимости предприятия (бизнеса) / А. Г. Грязнова, М. А. Федотова. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 544 с.
13. Бланк И.А. Финансовый менеджмент . уч. курс / Бланк И. А. — [2-е изд., пер. и доп.]. — К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. — 656 с.

Т.А. Говорушко,
доктор екон. наук, доцент,

Ю.Ф. Гудзь,
аспірант,
Національного університету харчових технологій

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто сучасні проблеми розвитку кредитування суб'єктів підприємницької діяльності на Волині. Запропоновано шляхи щодо їх вирішення.

На сучасному етапі економічного розвитку України в умовах значного спаду промислового виробництва необхідно звернути увагу на аналіз стану і виявлення проблем кредитування суб'єктів підприємницької діяльності, оскільки рівень розвитку бізнесу значною мірою залежить від можливості одержання кредиту підприємствами.

В науковій літературі існує багато публікацій, у яких досліджуються проблеми кредитування суб'єктів підприємницької діяльності в регіонах. Доцільно згадати праці В. Алексійчука, З. Варналія [1], Т. Говорушко [2], О. Гудзь, В. Лагутіна, А. Поддерогіна [1]. Проте аналіз літературних джерел показує, що в більшості наукових праць з кредитування підприємств бракує системного підходу до багатьох теоретичних і практичних питань, пов'язаних з удосконалення кредитного забезпечення товаровиробників у регіонах, що потерпають від нерозвиненості реального сектору економіки.

З огляду на виявлені недоліки питання кредитування суб'єктів підприємництва стає особливо актуальним.

Метою статті є дослідження стану, виявлення проблем банківського сектору та аналіз напрямів кредитування підприємництва на Волині. На основі даного аналізу ставиться завдання розкрити причини сповільнення темпів кредитування господарської діяльності та запропонувати пріоритетні напрями їх усунення.

Кредит — це форма позичкового капіталу (в грошовій або товарній формі), який надається на умовах повернення і зумовлює виникнення кредитних відносин між тим, хто надає кредит, і тим, хто його отримує.

У сфері господарювання можуть використовуватись банківський, комерційний, лізинговий,

іпотечний та інші форми кредиту. Кредиторами підприємств можуть бути банки та спеціалізовані фінансово-кредитні інститути, підприємства; держава, міжнародні фінансово-кредитні установи.

Статистичні дані свідчать про нерівномірність концентрації банківської діяльності по регіонах. Виявлено, що на території Волинської області з 2006 по 2008 рік спостерігалось зростання кількості банківських установ на 25, 43 і 25 одиниць відповідно. Проте, вже в 2009 рік 45 банків вийшло з фінансового ринку регіону.

Слід зазначити, що 2008 рік відзначився зростанням обсягів кредитування як у національній, так і в іноземних валютах. Причому приріст кредитів в іноземних валютах був у 5,9 разів більший, ніж у гривнях. Проте в 2009 році намітилась негативна тенденція. Обсяг наданих кредитів з початку року зменшився на 10,9 %.

Як відомо, основним джерелом формування банківських кредитних ресурсів є власні кошти банку, залучені кошти юридичних та фізичних осіб на депозитні рахунки, міжбанківські кредити, кошти отримані від випуску цінних паперів. За 2009 рік в банківських установах області зменшилися вклади населення і кошти суб'єктів господарювання.

Динаміку діяльності банківського сектору у Волинській області представлено у табл. 1.

Аналіз загальних активів банківської системи Волинської області за період 2008 року свідчить про їх зростання. Структура активів була такою: кредитні вкладення банківських установ — 42,1 % активів, розрахунки між філіями банків — 46,4, кошти в банках — 4,7, в Національному банку — 2,2, вкладення в основні засоби — 1,7, вкладення в цінні папери — 0,2, готівкові кошти — 1,5, дебіторська заборгованість — 0,1, інші активи — 1,1 %.

Що стосується 2009 року, то загальні активи банківської системи Волинської області зменшились і мали таку структуру: вкладення банківських установ — 39,1 %, розрахунки між філіями банків —

Динаміка основних показники діяльності банківського сектору економіки Волинської області, млн грн*

Основні показники діяльності банків	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2008/2007		2009/2008		2009/2007	
							%	сума	%	сума	%	сума
Активи	12018,5	21315,6	18681,0	9297,2	77,4	9297,2	-12,4	-2634,6	55,4	6662,6	55,4	6662,6
Кредитний портфель	5740,9	9549,9	8505,8	3809,0	66,3	3809,0	-10,9	-1044,1	48,2	2764,9	48,2	2764,9
Кредити в національній валюті	2304,9	2857,2	2550,3	552,3	24,0	552,3	-10,7	-306,9	10,6	245,4	10,6	245,4
Кредити в іноземній валюті	3436,0	6692,7	5955,5	3256,7	94,8	3256,7	-11,0	-737,2	73,3	2519,5	73,3	2519,5
Довгострокові кредити	4310,7	7007,9	6031,5	2697,2	62,6	2697,2	-13,9	-976,4	39,9	1720,8	39,9	1720,8
Короткострокові кредити овердрафт, репо, втраховані векселі, лізинг	1295,3	2222,5	1471,3	927,2	71,6	927,2	-33,8	-751,2	13,6	176,0	13,6	176,0
Прострочені кредити	80,5	235,4	1013,9	154,8	192,2	154,8	330,8	778,6	1159	933,4	1159	933,4
Сумнівні кредити	60,5	100,7	0,0	40,1	66,3	40,1	-100,0	-100,7	-100	-60,6	-100	-60,6
Кредити юридичних осіб	3645,6	5619,7	5114,8	1974,1	54,1	1974,1	-9,0	-505,0	40,3	1469,1	40,3	1469,1
Кредити фізичних осіб	2095,2	3930,1	3389,9	1834,9	87,6	1834,9	-13,7	-540,3	61,8	1294,6	61,8	1294,6
Вкладення в цінні папери	65,2	17,4	0,1	-47,8	-73,4	-47,8	-99,9	-17,3	-99,9	-65,1	-99,9	-65,1
Кошти бюджетів	56,5	24,0	10,9	-32,5	-57,6	-32,5	-54,5	-13,1	-80,7	-45,6	-80,7	-45,6
Кошти суб'єктів господарювання в т.ч. строкові	526,7	614,7	549,3	88,0	16,7	88,0	-10,6	-65,5	4,3	22,5	4,3	22,5
Кошти фізичних осіб без ошадних сертифікатів	148,6	222,0	172,1	73,4	49,4	73,4	-22,5	-49,9	15,8	23,5	15,8	23,5
Кошти фізичних осіб в національній валюті	1939,6	2553,7	2364,9	614,1	31,7	614,1	-7,4	-188,8	21,9	425,3	21,9	425,3
Кошти фізичних осіб в іноземній валюті	1295,7	1483,6	1283,7	187,9	14,5	187,9	-13,5	-199,9	-0,9	12,0	-0,9	12,0
Кошти фізичних осіб без сертифікатів	643,9	1070,2	1081,3	426,3	66,2	426,3	1,0	11,1	67,9	437,4	67,9	437,4
Строкові кошти фізичних осіб без сертифікатів	1662,4	2290,3	1969,8	628,0	37,8	628,0	-14,0	-320,5	18,5	307,5	18,5	307,5
Довгострокові кошти	1323,1	1644,7	704,4	321,5	24,3	321,5	-57,2	-940,2	-46,8	-618,7	-46,8	-618,7
Короткострокові кошти	339,2	645,7	1265,4	306,4	90,3	306,4	96,0	619,7	273,1	926,2	273,1	926,2
Ошадні депозитні сертифікати в т.ч. строкові	1,631	0,672	0,000	-0,959	-58,8	-0,959	-100,0	-0,672	-100	-1,631	-100	-1,631
Кошти клієнтів разом з нарахованими витратами та кредиторською заборгованістю	1,631	0,672	0,000	-0,959	-58,8	-0,959	-100,0	-0,672	-100	-1,631	-100	-1,631
Кошти клієнтів разом з нарахованими витратами та кредиторською заборгованістю	3255,4	3364,5	3061,5	109,1	3,4	109,1	-9,0	-303,0	-5,9	-193,9	-5,9	-193,9
Кредити разом з нарахованими доходами	5793,1	9694,1	9005,8	3901,0	67,3	3901,0	-7,1	-688,3	55,5	3212,7	55,5	3212,7
Кошти клієнтів всього (ЮО, ФО, ОС)	2467,9	3169,1	2914,2	701,2	28,4	701,2	-8,0	-254,9	18,1	446,3	18,1	446,3
Кредити на душу населення, грн.	5488,4	9129,9	8131,7	3641,5	66,3	3641,5	-10,9	-998,1	48,2	2643,3	48,2	2643,3
Кошти клієнтів (СГД, фізичних осіб) на душу населення, грн	2359,4	3029,8	2786,0	670,4	28,4	670,4	-8,0	-243,7	18,1	426,6	18,1	426,6

* Тут і далі систематизовано авторами на основі статистичних даних Управління Національного банку України у Волинській області

48,1, кошти в банках — 3,5, в Національному банку — 1,1, вкладення в основні засоби — 1,8, вкладення в цінні папери — 1,8, готівкові кошти — 1,2, дебіторська заборгованість — 0,6, інші активи — 2,8 %.

Станом на 01.01.2009 за даними щомісячних балансів банківських установ області кредитний портфель зріс порівняно з 01.01.2008 р. на 3809,0 млн грн. В 2009 році кредитний портфель зменшився на 1044,1 млн грн і на 01.01.2010 р. становив 8505,8 млн грн. Обсяги кредитування в національній валюті у Волинській області становили 2857,2 млн грн або 29,9 % кредитного портфелю (на 01.01.2008 р. частка кредитів у національній валюті становила 40,1 %).

Порівняно з 01.01.2008 р. кредитний портфель в національній валюті зріс на 552,3 млн грн або на 24,0 %, в іноземних валютах — зріс на 3256,7 млн грн або на 94,8 %. Кредити, надані клієнтам в іноземних валютах, на 01.01.2009 р. становили 6692,7 млн грн або 70,1 % всього кредитного портфелю банків області. Частка кредитів в іноземних валютах зросла з початку 2008 року від 59,9 до 70,1 %.

В 2009 році обсяги кредитування в національній валюті становили 2550,3 млн грн або 30,0 % кредитного портфелю (на 01.01.2009 р. питома вага кредитів в національній валюті становила 29,9 %). Порівняно з 01.01.2009 р. кредитний портфель в національній валюті зменшився на 306,9 млн грн або на 10,7 %, в іноземних валютах — зменшився на 737,2 млн грн або на 11,0 %. Кредити, надані клієнтам в іноземних валютах, на 01.01.2010 становили 5955,5 млн грн або 70,0 % всього кредитного портфелю банків області. Водночас частка кредитів в іноземних валютах знизилась з початку 2009 року від 70,1 до 70,0 %.

Об'єктами довгострокового та середньострокового кредитування є капітальні вкладення, пов'язані з реконструкцією підприємства, його технічним переозброєнням, упровадженням нової техніки, удосконаленням технології виробництва, та інші витрати, що приводять до збільшення вартості основних засобів. До таких кредитів підприємства вдаються, якщо відчувають брак власних коштів, призначених на ці цілі.

В розрізі термінів кредитування довгострокові кредити зросли за 2008 рік на 62,6 % або на 2697,2 млн. грн. і становили на 01.01.2009 — 7007,9 млн. грн. (73,4 % кредитного портфелю). Питома вага довгострокових кредитів знизилась з початку 2008 року з 75,1 % до 73,4 %. За 2009 рік у розрізі термінів кредитування об'єм довгострокових кредитів вказує на зниження на 13,9 % або на 976,4 млн. грн., який на 01.01.2010 — становив 6031,5 млн. грн.

(70,9 % кредитного портфелю). Питома вага довгострокових кредитів знизилась з початку 2009 року з 73,4 % до 70,9 %.

Короткострокові кредити, кредити овердрафт, враховані векселі, репо, факторинг, фінансовий лізинг за 2008 рік збільшились на 71,6 % або на 927,2 млн. грн..

Короткострокові кредити підприємства можуть отримувати у разі фінансових труднощів, які виникають у зв'язку з витратами виробництва та обороту. Термін короткострокового кредиту не перевищує одного року. Загалом зазначені види кредитів становили на 01.01.2009 — 2222,5 млн. грн. (23,3 % кредитного портфелю). Розмір короткострокових кредитів, кредитів овердрафт, врахованих векселів, репо, факторингу, фінансового лізингу за 2009 рік знизився на 33,8 % або на 751,2 млн. грн. Загалом зазначені види кредитів становили на 01.01.2010 — 1471,3 млн. грн. (17,3 % кредитного портфелю).

Якщо аналізувати стан фінансової системи області, то слід також звернути увагу на інші показники банківської системи. Так кошти клієнтів банків (юридичних та фізичних осіб) за 2008 рік зросли на 28,4 % або на 701,2 млн грн, в тому числі кошти на рахунках громадян — на 31,7 % або на 614,1 млн грн, а кошти на рахунках суб'єктів господарювання та небанківських фінансових установ — на 16,7 % або на 88,0 млн грн, кошти клієнтів залучені шляхом випуску ощадних сертифікатів зменшились на 1,0 млн грн. Загалом кошти суб'єктів господарювання та небанківських фінансових установ становили на 01.01.2009 р. — 614,7 млн грн, громадян — 2553,7 млн грн, ощадні сертифікати — 0,7 млн грн. Кошти бюджетів склали 24,0 млн грн.

Кошти юридичних та фізичних осіб на 01.01.2010 р. знизилась на 8,0 % або на 254,9 млн грн, що зумовлено зменшенням коштів на рахунках фізичних осіб на 7,4 % або на 188,8 млн грн, коштів на рахунках суб'єктів господарювання — на 10,6 % або на 65,5 млн грн, коштів клієнтів, залучених шляхом випуску ощадних сертифікатів — на 0,7 млн грн. Загалом кошти суб'єктів господарювання та небанківських фінансових установ становили на 01.01.2010 р. — 549,3 млн грн, громадян — 2364,9 млн грн. Кошти бюджетів склали 10,9 млн грн.

Строкові кошти юридичних осіб на 01.01.2009 р. становили 222,0 млн грн або 36,1 % всіх коштів юридичних осіб. На 01.01.2009 р. структура строкових коштів юридичних осіб була такою: 85,2 % — в національній валюті (189,3 млн грн); 14,7 % — в іноземних валютах (32,7 млн грн).

Динаміка кредитів за галузями економіки Волинської області за 2007–2009 рр., тис грн

Вид економічної діяльності	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2008/2007	2009/2008	2009/2007
Всього надано кредитів суб'єктам господарювання	3671032	5688357	5402766	+2017325	-285591	+1731734
A. Сільське господарство, мисливство та лісове господарство, в т.ч.	212874	293103	182261	+80229	-110842	+30613
01. Сільське господарство, мисливство	207326	286715	178693	+79389	-108022	-28633
В. Рибальство, рибництво	12365	15909	17287	+3544	+1378	+4922
С. Добувна промисловість	4927	4548	5550	-379	+1002	+623
D. Переробна промисловість, в т.ч.:	779733	1207690	1173445	+427957	-34245	+393712
DA. Виробництво харчових продуктів	412005	691581	736347	+279576	+44766	+324342
DB. Текстильне виробництво	16525	31502	29629	+14977	-1873	+13104
DD. Оброблення деревини	47801	69411	62459	+21610	-6952	+14658
DI. Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	115827	145979	84543	+30152	-61436	-31284
E. Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	10983	13772	16761	+2789	+2989	+2989
F. Будівництво	133646	256497	216652	+122851	-39845	+83006
G. Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2101727	3305281	3276818	+1203554	-28463	+1175091
51. Оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	1844862	2847566	2860208	+1002704	+12642	+1015346
H. Діяльність готелів та ресторанів	46971	52885	71731	+5914	+18846	+24760
I. Діяльність транспорту та зв'язку	79977	127863	80438	+47886	-47425	+461
J. Фінансова діяльність	4970	4308	28843	-662	+24535	+23873
K. Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг	222473	341602	272975	+119129	-68627	+50502
L. Державне управління	211	206	0	-5	-206	-211
M. Освіта	1165	1563	1339	+398	-224	+174
N. Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	25990	33151	37618	+7161	+4467	+11628
O. Надання комунальних послуг	33020	29980	21048	-3040	-8932	-11972

Як свідчить аналіз даних табл. 2 найбільше за 2008 рік зросли кредитні вкладення в оптову торгівлю і виробництво харчових продуктів. Значно меншим був ріст обсягів кредитних вкладень в операції з нерухомим майном і будівництво. За 2009 рік зменшилися кредитні вкладення в сільське господарство, переробну промисловість, будівництво, операції з нерухомим майном. Натомість намітився ріст кредитних вкладень у діяльність готелів та ресторанів, виробництво харчових продуктів, фінансову діяльність.

Основною сферою банківського кредитування за цільовим використанням кредитів була поточна діяльність клієнтів, на яку за станом на 01.01.2009 р. було спрямовано 6485,0 млн грн або 67,9 % від загального обсягу наданих кредитів. Обсяг кредитів, спрямованих в інвестиційну діяльність, станом на 01.01.2009 р. становив 1319,7 млн грн, або 13,8 % від суми наданих кредитів, на 01.01.2010 р. 1209,6 млн грн, або 14,2 % від суми наданих кредитів. З початку року обсяг іпотечних кредитів знизився на 14,9 % від кредитного портфеля (з 1422,4 по 1381,9 млн грн).

За браком власних оборотних коштів підприємства залучають банківські кредити, кошти інших кредиторів та комерційний (товарний) кредит, що дає змогу доцільніше організувати оборот коштів підприємств, не витрачати значних фінансових ресурсів на створення зайвих запасів сировини й матеріалів.

Прострочені кредити з початку 2008 року зросли на 154,8 млн грн. На 01.01.2009 р. обсяг прострочених кредитів склав в цілому по області 235,4 млн грн. Сумнівні кредити за цей же період зросли на 40,1 млн грн і становили на 01.01.2009 р. 100,7 млн грн. Частка проблемних кредитів в сукупному кредитному портфелі банків області зросла від 2,5 % на 01.01.2008 р. до 3,5 % на 01.01.2009 р. В розрізі банківських установ з початку 2008 року обсяги проблемних кредитів зросли по 38 банківських установах. На 01.01.2009 р. із 47 установ банків 38 обліковували прострочену кредитну заборгованість, 11 — сумнівну. Тринадцять установ мали частку проблемних кредитів вище середньої по області, максимальна питома вага таких кредитів серед банківських установ регіону становила 70,4 %.

Обсяг сформованих резервів під кредитні ризики склав 6,1 % від загального обсягу кредитів по області (максимальне співвідношення в розрізі банківських установ 70,4 %). Загалом по області резерв по кредитах в 1,7 раза перевищував обсяг проблемних кредитів, проте по 8 балансових банківських установах

резерви сформовані в меншому розмірі ніж наявні проблемні кредити.

В 2009 році проблемні кредити зросли на 677,9 млн грн. На 01.01.2010 р. обсяг прострочених кредитів в цілому по області склав 1013,9 млн грн. Частка проблемних кредитів в сукупному кредитному портфелі банків області зросла від 3,5 % на 01.01.2009 до 11,9 % на 01.01.2010. З 46 установ банків 38 обліковували прострочену кредитну заборгованість. 18 установ мали питому вагу проблемних кредитів вище середньої по області. Максимальна частка таких кредитів серед банківських установ області становила 89,9 %. Обсяг сформованих резервів під кредитні ризики становив 14,3 % від загального обсягу кредитів по регіону (максимальне співвідношення в розрізі банківських установ 49,3 %). Загалом по області в 2009 році резерв по кредитах в 1,2 раза перевищував обсяг проблемних кредитів. Проте по 7 балансових банківських установах резерви сформовані в меншому розмірі, ніж наявні проблемні кредити.

Висновки. У зв'язку з появою великої кількості проблемних кредитів виникла необхідність принципово нового підходу до визначення платоспроможності і кредитоспроможності підприємств. Кризові явища в банківській сфері України, які загострилися останній рік, значною мірою спричинені підвищенням ризику кредитних операцій. Виникнення проблемних кредитів зумовлено багатьма чинниками, які не можуть контролюватись банками, тому у відновленні рівня кредитування господарської діяльності підприємств необхідна допомога держави. Особливо гостро стоїть питання кредитування малого підприємництва. Для вирішення проблем кредитування в регіонах необхідно удосконалити державну політику, яка буде спрямована на підтримку короткострокового кредитування для підприємств і розвиток пільгового довгострокового кредитування.

Використані джерела

1. Варналій З.С. Мале підприємство: основи теорії і практики. / Варналій З. С. — К.: Знання, КОО, 2003. — 302 с.
2. Говорушко Т.А. Мале підприємство та ефективність його розвитку у харчовій промисловості України: моногр. / Говорушко Т. А. — К.: Нац. ун-т харчових технологій, 2007. — 391 с.
3. Сайт Державного управління статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov>.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ВИДАТКАМИ БЮДЖЕТУ НА ПІДТРИМКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Розкрито поняття управління видатками бюджету на підтримку сільського господарства. Відмічені науково обґрунтовані норми витрачання бюджетних коштів за статтями витрат. Визначено обсяги надання фінансової підтримки сільськогосподарським формуванням і їх вплив на рівень рентабельності підприємств регіону. Запропоновано нові підходи до управління видатками державного бюджету для галузі.

Процес удосконалення системи управління видатками з бюджету знаходиться у площині цільового спрямування бюджетних коштів, найважливішим принципом якого є дотримання принципу пропорційності на підтримку сільського господарства. З огляду на це важливого значення набуває розробка науково обґрунтованих норм витрачання бюджетних коштів по статтях видатків для галузі. Питання щодо управління видатками бюджету на аграрний сектор та визначення інструментарію для ефективного використання державних коштів є ключовим у формуванні концептуальної основи даної проблеми.

Хоча в умовах ринкової економіки всі бюджети самостійні – від державного до сільського, однак планування доходів і видатків різних ланок бюджетної системи зберігається для збалансування різних бюджетів. Це здійснюється за рахунок встановлення регулюючих джерел державних доходів бюджету (дотацій, субвенцій). Відповідно зберігається й залежність нижчих рівнів бюджетів від вищих, оскільки останні встановлюють нормативи відрахувань від загальнодержавних доходів.

Сільське господарство, як найважливіша галузь національної економіки, навіть з урахуванням широкого використання ринкових механізмів і забезпечення паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, що споживається у аграрному виробництві, потребує додаткових вкладень.

Основними принципами бюджетного фінансування сільського господарства є:

- безповоротність бюджетних асигнувань;
- цільове спрямування коштів;

фінансування, до переходу на ринкові умови господарювання по фактично виконаних планах закупках, а нині й у межах одержаних доходів;

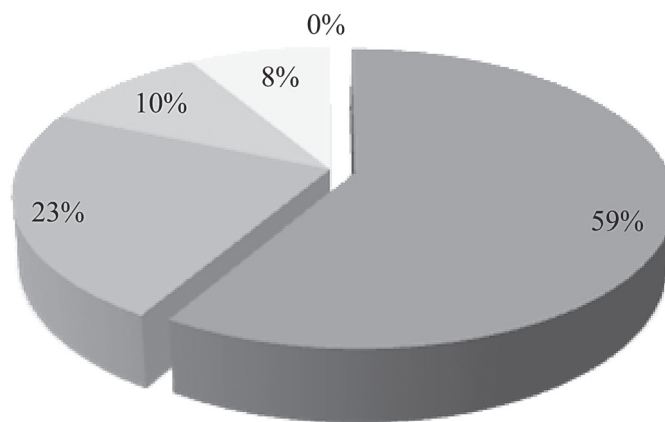
здійснення фінансового контролю за використанням бюджетних ресурсів з метою дотримання державної фінансової дисципліни [4].

У 2007 році в Дніпропетровській області виконувалося 7 регіональних та 17 державних програм, на реалізацію яких передбачалося використати кошти Державного та обласного бюджету в сумі не менше 70 млн грн. У 2008 році за рахунок коштів обласного бюджету планувалося фінансування 9 програм у сфері розвитку сільського господарства області в сумі 9150 тис. грн, хоча під час попереднього розгляду програм була визначена сума майже 15370 тис. грн [1].

Відповідно до цих програм, на одного сільського жителя цільове фінансування становить близько 7 грн на рік. Безумовно, що ця сума не може вирішити проблеми комплексного розвитку сільськогосподарського виробництва. Дискусійним також є ступінь охоплення агропромисловими програмами сільськогосподарських виробників, оскільки фінансуються не основні виробники продукції аграрного сектору – господарства населення, а лише сільськогосподарські підприємства, частка яких у валовому виробництві аграрної сфери області становить менше 15,0 % [3]. Незрозумілими є і критерії відбору підприємств для цільового фінансування.

Статистика сільського господарства Криворізького району за останні три роки свідчить про зростання валової продукції галузі в порівнянних цінах. Зокрема, в 2007 році очікувалося зростання до 2960 млн грн, в тому числі в господарствах населення близько 2527 млн грн. Проте сумнівним залишається визначення статистичними органами валового виробництва в господарствах населення, яке статистичної звітності та даних про майже стовідсоткове використання посівних площ не подає [3].

На додаток до цього, програмні документи розвитку агропромислового комплексу не враховують

Тут і далі розробки автора за даними статистичного відділу райдержадміністрації м. Кривий Ріг

Рис. 1. Державна підтримка господарств Криворізького району Дніпропетровської області, 2005–2009 рр.

подальших негативних змін у сільськогосподарському виробництві регіону, оскільки продуктивність праці в сільському господарстві області в 6–7 разів менша від показника країн СОТ, понад 85,5 % валового продукту аграрного сектору області виробляється в індивідуальних підсобних господарствах з переважно натуральним способом виробництва [1]. За браком програм розвитку заготівель сільськогосподарської продукції та сировини сільське населення не має можливості реалізувати продукцію власного виробництва. Тому, очевидно, й надалі буде стимулюватися ввіз в регіон низькоякісної ще й за високими цінами сільськогосподарської продукції з-за кордону.

Для прогресивного розвитку сільського господарства в Україні необхідно, насамперед, впорядкувати процес його державного фінансування, забезпечити збільшення та ефективність використання коштів, що відповідає принципам ринкової економіки і підходам до державного стимулювання сільськогосподарського виробництва в інших країнах.

При аналізі бюджетної підтримки аграрних формуваль Криворізького району встановлено, що фі-

нансову підтримку отримують переважно великі підприємства, які мають достатню матеріальну базу та технічні можливості для одержання кредитів під заставу майна, а також досвідчених та інформованих керівників (рис. 1).

На рис. 1 схематично зображена відсоткова участь сільськогосподарських підприємств виробників продукції тваринництва та рослинництва регіону, що отримали державну підтримку за програмою бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва. В загальній кількості державної підтримки 59 % отримали великі підприємства (ТОВ «Новоюльївське», ТОВ «Агрофірма «Колос»). Середні та малі підприємства (ЗАТ «Надія», ПП «Доли», ПП «Роса») відповідно отримали загалом 41 % державної бюджетної підтримки за програмою дотації.

Проаналізуємо обсяги прямої та непрямой підтримки підприємств Криворізького району (табл. 1).

Негативним явищем в системі управління видатками бюджету на підтримку сільського господарства Криворізького району за 2008–2009 рр.,

Таблиця 1

Обсяги державної підтримки галузі рослинництва підприємств Криворізького району, 2008–2009рр., тис. грн

Вид підтримки	Рік	ТОВ «Новоюльївське»	ПП «Роса»	ТОВ «Агрофірма Колос»	ПП «Доли»	ЗАТ «Надія»	Всього	У % до загальної суми за 2008 р.	У % до загальної суми за 2009 р.
	2009	54,3	7,9	48,1	14,3	34,3	158,9	—	34,2
Пряма підтримка	2008	8,3	3,6	12,1	5,7	—	29,7	28,0	—
	2009	3,8	1,7	5,6	2,6	—	13,7	—	27,7

**Рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств Криворізького району,
які отримали державну підтримку, 2008 р.**

Показник		ТОВ «Новоюльвівське»	ПП «Роса»	ТОВ «Агрофірма Колос»	ПП «Доли»	ЗАТ «Надія»
Загальна сума державної фінансової підтримки, тис. грн		126,3	120,81	116,8	36,85	74,51
Рівень рентабельності, %	з підтримкою	-4,2	23,1	45,2	-10,3	-27,6
	без підтримки	-5,4	8,6	42,3	17,1	8,8

на наш погляд, є суттєве зменшення рівня фінансування державних цільових програм розвитку сільського господарства як прямої, так і непрямої підтримки.

Аналіз даних табл. 1 показує, що пряма державна підтримка є меншою за обсягами від непрямої, як у 2008, так і у 2009 р., що пов'язано зі спеціалізацією господарств.

Більшу частину коштів отримують підприємства за програмами державної підтримки тваринництва і рослинництва. Загальний обсяг державної підтримки не істотно вплинув на результати діяльності аграрних підприємств, які її отримали у 2008 році (табл. 2).

Дані таблиці 2 свідчать, що незважаючи на підтримку, деякі підприємства є низькорентабельними і навіть збитковими. Наприклад, ТОВ «Новоюльвівське», отримавши пільги по ПДВ в сумі 126,3 тис. грн, завершило 2007 рік з рівнем збитковості $-4,2\%$. Якби воно не отримало підтримку, рівень рентабельності становив би $-5,4\%$.

Дослідженнями Ю. Лупенка, В. Малеса, М. Малика, О. Могильного, Л. Молдаван, О. Непочатенко, П. Саблука, П. Стецюка, Б. Пасхавера та багатьох інших економістів-аграрників України доведено, що проблема державної підтримки повинна розв'язуватися комплексно. Потрібен системний підхід, який би максимально враховував специфіку сільськогосподарського виробництва як суб'єкта національної економіки. Узагальнення досвіду державного регулювання та підтримки аграрного сектору, аналіз його результатів дають підстави для висновку, що їх ефективність може бути досягнута, коли:

1) забезпечується безумовне дотримання аграрними підприємствами обов'язкових вимог, що передбачаються даними програмами;

2) наперед точно визначається частка держави і частка підприємств у витратах при реалізації відповідних програм.

Висновки. Державні програми підтримки сільського господарства за умови їх ефективного функціонування створюють сприятливе середовище для діяльності аграрних підприємств. За рахунок пільг та спеціальних режимів оподаткування, сільське господарство займає першу позицію серед претендентів на отримання дотацій з бюджету.

Обсяги бюджетного субсидювання можна співставити з рівнем фінансової непрямої бюджетної підтримки, що виділяється сільському господарству. Результати діяльності підприємств галузі, порівняно з обсягами підтримки, в економічному сенсі незначні й нерівномірні.

Очевидно слід частково зменшити обсяги пільг для сільськогосподарських виробників та зробити акцент на бюджетному фінансуванні. Така позиція держави буде стимулювати ефективність сільськогосподарського виробництва та відповідатиме вимогам СОТ.

Використані джерела

1. *Непочатенко О.О.* Теоретичні та практичні аспекти державної підтримки аграрних підприємств / О. О. Непочатенко, Ю. О. Нестерчук // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць в 7 т. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. — Вип. 253. — Т. VI. — С. 224—231.
2. Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2007 році: Послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: kiev.rada.gov.ua.
3. Про врегулювання заборгованості за бюджетними позичками, наданими державним та іншим сільськогосподарським підприємствам усіх форм власності і господарювання через обслуговуючі, заготівельні і переробні підприємства, та реструктуризацію заборгованості зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) переробних підприємств АПК: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2237 // Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 11. — С. 51.
4. *Щекович О.С.* Формування пріоритетів та розвиток аграрної політики України: моногр. / Щекович О. С. — К.: ННЦ «ІАЕ», 2009. — 278 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

Статтю присвячено теоретичним аспектам особливостей фінансово-кредитного забезпечення підприємств споживчої кооперації. Узагальнено результати досліджень проблем фінансового забезпечення та розвитку кредитної кооперації в Україні. Запропоновано основні напрями стабілізації і подальшого розвитку цього механізму внутрішнього фінансування аграрних підприємств.

Термін «кооперація» (від лат. *cooperation*) означає співробітництво. Нині він відповідає кільком поняттям. Можна говорити, зокрема, про гуртування і співпрацю людей в будь-якій сфері суспільного життя. Під кооперацією розуміють також таку форму організації праці, за якої певна кількість людей спільно бере участь в одному й тому ж або в різних, пов'язаних між собою, виробничих процесах.

Слід, очевидно, розкрити й сутність поняття «кооператив». Згідно з визначенням XXXI конгресу Міжнародного Кооперативного Альянсу (МКА), кооператив — «... це група людей, які добровільно об'єдналися для того, щоб задовольнити свої спільні економічні, соціальні та культурні потреби і прагнення шляхом створення підприємства на правах спільного володіння та демократичного управління й контролю» [1].

Кооперативи виникли в багатьох країнах світу як специфічна форма господарської співпраці задля покращення економічного становища на засадах спеціальних кооперативних принципів. Основні з них: добровільність об'єднання в кооператив; об'єднання громадян, а не капіталу; демократичність управління (один член-один голос); солідарність і взаємодопомога.

Кооператив відрізняється від підприємницьких структур не лише різними цілями їхньої діяльності, а й тим, що учасники кооперативу є одночасно його членами і клієнтами. Їх діяльність спрямована на задоволення потреб своїх членів, а не сторонніх осіб. Оскільки кооперативи не можуть відгородитися від не членів кооперативу, то природно, що інші люди можуть користуватися послугами кооперативу, але така їхня участь в отриманні послуг від кооперативу завжди обмежена. В цілому ж кооперативи працюють на своїх членів.

Вирішенню проблеми формування кооперативного сектору у сільському господарстві приділяється велика увага в наукових працях В.М. Алексійчука, В.Я. Амбросова, П.І. Гайдучького, В.І. Грушка, М.Я. Дем'яненка, В.В. Зіновчука, П.А. Лайка, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, В.О. Цимбала, та ін. Проте недостатньо дослідженими залишаються питання удосконалення фінансового забезпечення та розвитку кредитної кооперації в Україні, які б враховували реальний стан аграрної економіки та перспективи її розвитку.

Метою статті є узагальнення теоретичних аспектів економічної сутності фінансово-кредитного забезпечення підприємств споживчої кооперації.

Господарську діяльність у споживчій кооперації здійснюють такі економічні суб'єкти, як споживчі товариства, споживчі товариства-підприємства; спілки споживчих товариств; підприємства, організації, установи, що мають статус юридичних осіб, засновані споживчими товариствами та спілками; спільні підприємства, створені групою спілок. Спілки споживчих товариств для виконання окремих господарських функцій можуть створювати відповідні внутрішні підрозділи без права юридичної особи [10].

Споживча кооперація України має потужну матеріально-технічну базу підприємств торгівлі, громадського харчування, заготівельної та виробничої діяльності, яка максимально наближена до власників підсобних, селянських і орендних господарств, підприємців малого та середнього бізнесу аграрного сектору економіки.

Первинною ланкою споживчої кооперації є споживче товариство, якому передані функції та права, які раніше були у віданні тільки споживспілок. Споживчі товариства отримали право самостійно планувати і здійснювати господарсько-фінансову діяльність, визначати структуру управління й чисельність працівників, форми і систему оплати праці. Вони безпосередньо володіють, користуються і розпоряджаються належним їм майном.

Фінанси споживчої кооперації як складова частина фінансів підприємств та організацій являють собою сукупність грошових економічних відносин, які складаються в процесі відтворення внутрішнього валового продукту та пов'язані з формуванням і використанням грошових доходів та фондів грошових ресурсів кооперативних організацій і підприємств у цілях економічного й соціального розвитку споживчої кооперації. Основною галузю діяльності підприємств системи споживчої кооперації є торгівля.

Багатогалузевий характер діяльності споживчої кооперації зумовлює певні особливості у формуванні й використанні грошових доходів і фондів грошових ресурсів, в організації кругообороту виробничих фондів, фінансуванні й кредитуванні господарської діяльності.

Діяльність торговельних організацій і підприємств пов'язана з доведенням товарів до споживача й отриманням у результаті їх реалізації доходу, який після відшкодування витрат і сплати податків та інших обов'язкових платежів дає можливість здійснювати процес відтворення. Ця діяльність пов'язана з низкою грошових відносин, складовою частиною яких є фінансові відносини. Фінансові відносини торговельних організацій і підприємств охоплює ті грошові відносини, які спрямовані на формування та використання грошових доходів і фондів грошових ресурсів торгівлі [6].

Джерелами власних грошових коштів кооперативних організацій і підприємств є вступні і пайові внески, доходи, інші грошові кошти, що надійшли у безповоротному порядку.

Ринкові умови створюють нові можливості для акумулювання коштів, необхідних для здійснення господарської діяльності. Процес формування фінансових ресурсів підприємств системи споживчої кооперації має велике значення. В одних випадках значне місце належить пайовим та іншим внескам. В інших — збільшується значення амортизаційних відрахувань, прибутку або позикових коштів. Суму фінансових ресурсів можна підрахувати за пасивом балансу підприємства. Актив балансу дає змогу визначити, як підприємство розмістило наявні фінансові ресурси, куди вони спрямовані на дату складання фінансової звітності [9].

Зазначимо, що для кооперативного господарства розподіл коштів на власні, позичені та залучені зумовлений двома чинниками: *по-перше*, природою кооперативної власності на засоби виробництва і майно; *по-друге*, госпрозрахунковою (комерційною) формою організації та ведення кооперативного господарства.

Порядок формування та використання грошових доходів і фондів грошових ресурсів у торговельних організаціях і на підприємствах суттєво відмінний від промислових підприємств. Це зумовлено:

відмінністю процесу кругообороту виробничих фондів (відсутність виробничого циклу, інший склад і структура основних фондів та оборотних засобів);

ширшим асортиментом товарів (більша матеріаломісткість, інша швидкість обороту оборотних засобів, висока витратомісткість процесу зберігання і реалізації товарів, більший ризик товарних втрат);

розосередженістю товарів у багаточисельних магазинах, кіосках, павільйонах (орендні відносини, контроль за збереження матеріальних цінностей, страхування, охорона, організація кругообороту оборотних засобів тощо);

порядком формування й використання валового доходу і прибутку;

станом фінансових взаємовідносин з державою тощо.

Можливості споживчої кооперації обмежуються складною соціально-економічною ситуацією в державі. Розкладність фінансово-кредитної системи, надмірно високі ставки за користування банківськими кредитами, бартеризація розрахунків та інфляційні процеси давно виснажили фінанси споживчої кооперації. Безсумнівно, це вплинуло на знецінення та втрату кооперативними організаціями власних оборотних коштів.

Основне завдання в діяльності споживчої кооперації полягає в забезпеченні членів споживчих товариств та сільського населення товарами першої необхідності. Враховуючи нестачу власних оборотних коштів підприємствам споживчої кооперації необхідно використовувати можливість отримання кредитів, налагодження прямих зв'язків з приватними сільгоспвиробниками.

Оскільки приватний сектор набирає все більшої значимості в аграрному секторі економіки, споживча кооперація, збільшуючи обсяги господарської діяльності, активно стимулює сільськогосподарське виробництво, одночасно розвиваючи свою діяльність та зміцнюючи фінансовий стан.

На нашу думку, активний розвиток сільських регіонів тісно пов'язаний із створенням умов доступу сільських підприємців до кредитних ресурсів. Схематично фінансово-кредитний механізм системи споживчої кооперації представлено на рис.

Усі ланки фінансових структур споживчої кооперації мають власну сферу функціонування, проте вони тісно пов'язані між собою спільною метою — ведення господарської діяльності з метою отримання прибутку. Тому, підприємствам споживчої кооперації

ції в умовах браку необхідного фінансового забезпечення не вигідно користуватися послугами інших фінансових структур, так як в цьому випадку вилучаються власні оборотні кошти, не забезпечується головна мета діяльності кооперативів, яка полягає в задоволенні потреб населення, що обслуговується.

Фінансово-кредитне забезпечення підприємств споживчої кооперації на сучасному етапі здійснюється власниками (пайовиками) у вигляді пайових внесків, страховими компаніями (в разі виникнення страхової події) та банківськими установами (в разі залучення банківського кредитування). Але залучення цих фінансових інструментів, особливо кредитування в умовах нинішнього стану сільськогосподарського виробництва значною мірою ускладнено.

Страховання можливе за наявності вільних оборотних коштів, але при цьому виводиться з обігу певна сума коштів на невизначений термін.

Залучення банківських кредитів потребує попереднього визначення їх економічної ефективності та окупності. Водночас, отриманню кредитних ресурсів перешкоджають високі відсоткові ставки за користування кредитом та великий обсяг його документального оформлення. Крім того, низька кредитоспроможність аграрних підприємств зводить нанівець можливість отримання банківських кредитів.

У процесі формування власного капіталу необхідно орієнтуватися на реальні господарські можливості у діяльності підприємства, економічно обґрунтовано визначити межі можливого, своєчасно реформувати традиційні організаційно-економічні підрозділи споживчої кооперації, оптимізувати структуру їхніх активів, чітко визначити їх місце на ринку товарів і послуг шляхом зіставлення, з одно-

го боку, прогнозованих обсягів діяльності із реально можливими потребами ринку, а з іншого — потреб у оборотних активах із наявними можливостями до залучення фінансових ресурсів.

Суб'єктам господарювання, в тому числі підприємствам системи споживчої кооперації необхідно зробити все можливе, щоб об'єкти інвестування мали «привабливий вигляд», тобто переконати в ефективному розпоряджанні наданими фінансово-кредитними ресурсами і цим самим зміцнити свої зв'язки з інвесторами.

Реформування аграрного сектору економіки України створює нові можливості для розвитку та становлення підприємництва в цій сфері. Під впливом економічної кон'юнктури ринкового середовища джерела відновлення власних коштів мають змінюватися. Для подальшого розвитку реформовані підприємства споживчої кооперації мають залучати кошти за допомогою нетрадиційних, нових для вітчизняної практики господарювання фінансово-кредитних інструментів.

Враховуючи норми Законів України «Про кооперацію» та «Про банки та банківську діяльність» виникає необхідність у з'ясуванні спільних та відмінних рис між кооперативною та банківською системами кредитування з метою визначення найбільш відповідного джерела фінансування підприємств споживчої кооперації на сучасному етапі розвитку економіки.

Спільність цих кредитних інструментів насамперед полягає у формі власності. Комерційний банк є акціонерним товариством. Тому як і кооператив, він базується на спільній формі власності. Кооператив та банківська установа мають єдині принципи управління.

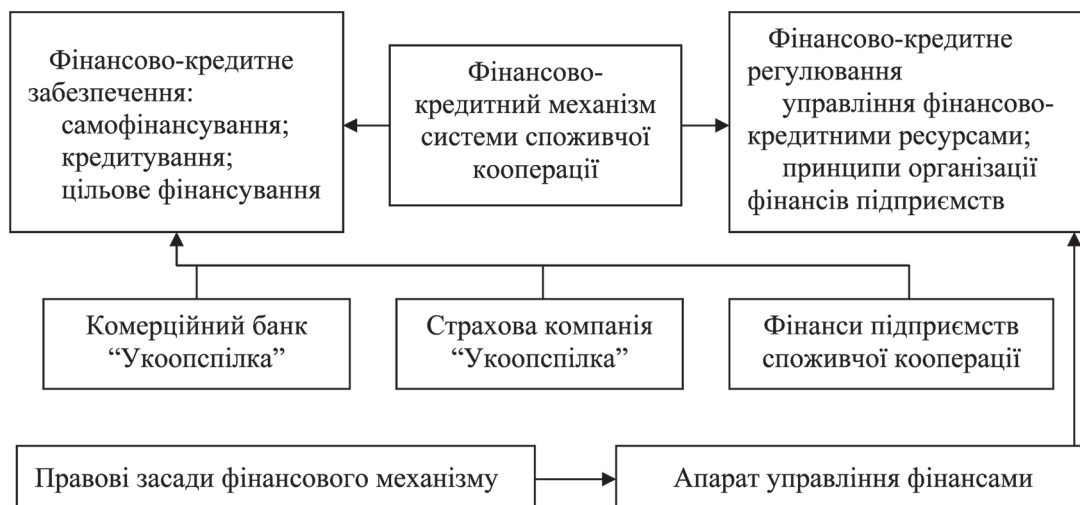

Рис. Структура фінансово-кредитного механізму системи споживчої кооперації

Відмінності між цими кредитними установами полягають у наступному. *По-перше*, вони відрізняються організаційно-правовою формою. Кредитний кооператив відноситься до споживчих кооперативів та є некомерційною організацією. У відповідності з цим мета його діяльності полягає в забезпеченні потреб членів кооперативу у виробничому кредиті на відміну від комерційного банку, діяльності якого спрямовується, насамперед, на отримання прибутку.

Комерційний банк надає кредити всіх видів, веде рахунки юридичних і фізичних осіб та надає інші види послуг, визначені Законом України «Про банки та банківську діяльність». Кооператив надає кредити тільки своїм членам. Істотну розбіжність, закріплену в статутах цих підприємств, становить процедура прийняття рішень на загальних зборах.

Розподіл прибутку також відрізняє кооператив від комерційного банку. В кооперативі цей дохід є не прибутком, а наявним доходом, який розподіляється між пайовиками у вигляді відсотків на пайовий капітал. Цей відсоток повинен розглядатися як частина матеріальної участі членів в створенні засобів кооперативу поряд з пайовими внесками. В банку дивіденди на акції не обмежені.

Для подальшого розвитку та стабілізації економічних відносин в системі споживчої кооперації необхідні суттєві зміни у всіх галузях і сферах фінансово-господарської діяльності споживчої кооперації. У цих умовах основним завданням стає визначення стратегії переходу споживчої кооперації від пасивної тактики до повного використання внутрішніх резервів.

Висновки. Одним з шляхів розв'язання назрілої проблеми фінансово-кредитного забезпечення підприємств споживчої кооперації є залучення коштів кредитної кооперації. Кредитні кооперативи дають можливість удосконалити виробничі відносини на селі, способи виробництва в сільському господарстві, впливати на відносини власності, механізм обміну, мотивацію праці, формування та стимулювання підприємництва в сільській місцевості.

Відтворення фінансово-кредитного механізму через залучення коштів кредитних спілок дасть змогу активізувати інвестиційну діяльність в аграрному секторі, де інвесторами стає населення, що проживає на селі та працює на одному з підприємств.

Сприяння функціонуванню кредитних спілок в сільській місцевості багатьма дослідниками вважається пріоритетним напрямком сільського розвитку й задекларовано в різних державних програмах. Водночас не визначеними залишаються конкретні заходи державної допомоги щодо:

встановлення правового статусу кредитних спілок;

створення нормативно-методичної та інформаційної бази;

проведення роз'яснювальної роботи серед населення та відповідна його підготовка до роботи в кредитних спілках як пайовиків та менеджерів;

забезпечення гарантій залучених коштів населення.

При їх розв'язанні небанківські кредитні установи, засновані на кооперативних принципах самопомоги та самоуправління, зможуть вирішити свої фінансові проблеми без державної підтримки та зіграти вирішальну роль в прискоренні розвитку підприємництва, фермерських господарств, підприємств торгівлі та сервісу в сільській місцевості.

Використані джерела

1. *Бабенко С.Г.* Концептуальні підходи до розвитку національного кооперативного руху у XXI столітті / С. Г. Бабенко // Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України XXI століття: матер. міжнар. наук.-практ. конф. — К.: Укоопосвіта, 2001. — С. 28—34.
2. *Балабан П.Ю.* Споживча кооперація-соціально орієнтована система / П. Ю. Балабан // Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України XXI століття: матер. міжнар. наук.-практ. конф. — К.: Укоопосвіта, 2001. — С. 178—182.
3. *Фінанси підприємств і організацій споживчої кооперації: [підруч. для студ. кооператив. вищих навч. закл.] / О. Г. Біла, В. П. Косаріна, С. І. Мельник, О. І. Мосціховська ; за ред. О.Г. Білої. — К.: Укоопосвіта, 1999. — 520 с.*
4. *Гончаренко В.В.* Кредитна кооперація. Форма економічної самопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика) / Гончаренко В. В. — К., 1998. — 218 с.
5. *Гриценко О.І.* Фінансово-економічні передумови діяльності кооперативних підприємств / О. І. Гриценко // Держава та регіони. — 2003. — № 1. — С. 81—85.
6. *Гриценко О.І.* Управління обіговим капіталом — основа фінансової стабільності підприємства / О. І. Гриценко // Вісник Сумського національного аграрного університету. — 2004. — № 1. — С. 57—62.
7. *Гриценко О.І.* Критеріальні показники діяльності кредитної спілки / О. І. Гриценко // Держава та регіони (Серія: Економіка та підприємництво). — 2005. — № 1. — С. 75—82.
8. *Фінанси сільськогосподарських підприємств (посібник з питань фінансових відносин у ринкових умовах) / [Дем'яненко М. Я., Саблук П. Т., Гайдуцький П. І. та ін.] ; за ред. М.Я. Дем'яненка. — К.: ІАЕ УААН, 2000. — 604 с.*
9. *Козинець П.М.* Особливості діяльності кредитних спілок України, успіхи, проблеми та перспективи / П. М. Козинець // Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України XXI століття: матер. міжнар. наук.-практ. конф. — К.: Укоопосвіта, 2001. — С. 325—327.
10. *Крисальний О.В.* Посилювати державне регулювання розвитку агропромислового комплексу / О. В. Крисальний // Соціально-економічна ситуація та шляхи подолання кризового стану в агропромисловому комплексі України. — К.: ІАЕ, 1999. — С. 24—29.

Г.М. Чорний,

доктор екон. наук, доцент,

М.П. Ястреб,

старший викладач,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

О.В. Кучер,

канд. екон. наук,

Подільський державний аграрно-технічний університет

НОВІТНІЙ ПІДХІД ДО ЗМІСТУ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРОФОРМУВАННЯХ

Системно розглянуто зміст управлінського процесу, запропоновано класифікаційну модель загальних функцій управління з урахуванням особливостей діяльності агроформувань.

В результаті реформи в аграрному секторі економіки України нині функціонує 59 тисяч різних типів агро формувань. З позицій кібернетики вони розглядаються як складні соціальні змішані системи. Організаційно-правова форма агроформування характеризується двома такими важливими компонентами як суб'єкт і об'єкт управління. У фермерському господарстві суб'єкт управління, це його голова, а в акціонерному товаристві — загальні збори акціонерів, правління акціонерного товариства на чолі з головою, виконавчий директор (менеджер за контрактом), спеціалісти (менеджери за контрактом), спостережна рада на чолі з головою, профспілкова організація. На відміну від простого суб'єкта управління фермерського господарства, в акціонерному товаристві він ускладнений сукупністю елементів, кожен з яких виконує свою управлінську функцію.

Аналіз практичної діяльності як простих, так і складних суб'єктів управління свідчать, що з позицій теорії менеджменту вони виконують однакові функції. Ці надскладні для усвідомлення функції суб'єктів управління (передусім керівників) довелося поділити на менші за обсягом та очевидніші для сприйняття види робіт як функції нижчого порядку. Вперше це було зроблено французьким дослідником А. Файоєм 1916 року. Він виокремив такі підфункції: 1) передбачення, 2) організація, 3) розпорядництво, 4) погодження, 5) контроль [1].

Послідовники А. Фойоля протягом ХХ століття і до наших днів у різних інтерпретаціях дублюють його ідею: Г. Кунц і О'доннел (1982 р.) [2]; М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі (1992 р.) [3]; Ф. Хміль (1995 р.) [4]; А. Шегда (1998 р.) [5]; Й. Завадський (1997 р.) [6]; Р. Гріфін, В. Яцура (2001 р.) [7]; М. Беседін (2005 р.) [8]; С. Роббінс, М. Коултер (2007 р.) [9] та ін. Проте розвиток таких галузей знань як кібернетика, теорія систем, інформатика дали можливість дещо з іншої точки зору розглянути зміст функцій суб'єктів управління.

Мета статті полягає в обґрунтуванні об'єктивної основи виокремлення різних видів управлінських функцій та опрацюванні їх класифікації в контексті управлінського процесу.

Управління як явище і процес має місце в динамічних системах різної природи — біологічних, технічних, соціальних — і з позицій кібернетики тлумачиться як цілеспрямований вплив суб'єкта управління системи на її об'єкт. Поглиблений аналіз цього впливу дає підстави стверджувати, що він починається з отримання інформації. В біологічних і технічних системах таку інформацію можна одержати суб'єкту управління системи лише в міру її надходження із внутрішніх джерел (від об'єкта управління системи) та зовнішнього середовища. В соціальних системах людина (керівник) не задовольняється лише тією інформацією, що надходить на його адресу, а й свідомо робить певні зусилля для пошуків додаткової внутрішньої і зовнішньої інформації. Розумова і фізична енергія, тобто робота з пошуків і фіксування інформації, її первинної обробки, система-

тизації, підготовки до використання має всі підстави розглядатись як частина змісту інтегрованої функції суб'єкта управління, або як її підфункція першого порядку.

Наявна інформація в суб'єктах управління опрацюється і перетворюється (трансформується) в певну програму дій, що передбачає зміну стану об'єкта управління або збереження його у разі стабільності. В біологічних системах такі програми дій зумовлені інстинктами (природженими рефлексами) та умовними рефлексами, в технічних системах програми дій розробляються людиною. В соціальних системах суб'єкти управління теж діють відповідно до інстинктів та умовних рефлексів, але при цьому вони контролюються і доповнюються значними зусиллями інтелекту творчого характеру. Енергія і час суб'єктів управління в соціальних системах, які витрачаються ними для опрацювання різних програм дій, теж є підставою для виділення їх в наступну — другу функцію нижчого порядку.

Для того щоб в об'єкті управління відбулися зміни, передбачені програмою дій, суб'єктам управління теж належить докласти певних зусиль, які аналогічно до перших двох будуть третьою функцією другого порядку. Якщо ця, третя, функція буде виконана, то в стані об'єкта управління відбудуться певні зміни. Ці зміни будуть джерелом нової внутрішньої інформації, яка, надійшовши до суб'єкта управління, започаткує черговий управлінський цикл як послідовну зміну однорідних видів робіт. Об'єктивною основою такого циклічного процесу є три стадії зміни стану інформації — поява, нагромадження, перетворення

в новий вид. Відповідно до цих стадій зміни стану інформації як об'єктивного явища, що притаманне динамічним системам різної природи, в соціальних системах функція суб'єкта управління поділяється на три однорідні за змістом види робіт — функції нижчого порядку (рис. 1).

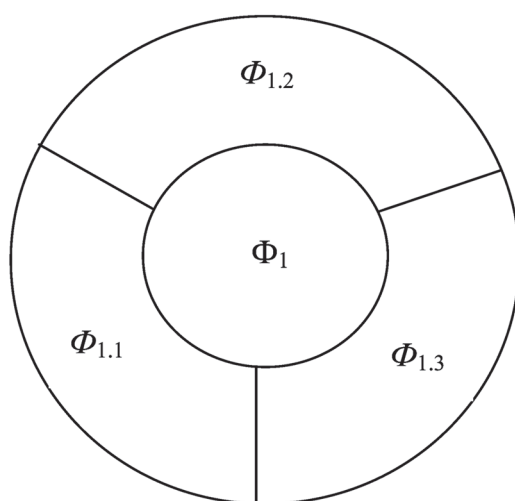
Ці три функції в сучасній управлінській термінології визначаються як діяльність із забезпечення інформацією ($\Phi_{1.1}$), прийняття рішення ($\Phi_{1.2}$) і його виконання ($\Phi_{1.3}$). Вони відносяться до універсальних управлінських функцій, бо їх виконують всі суб'єкти управління в біологічних, технічних і соціальних системах, що перебувають у динамічному стані.

Послідовна зміна функцій (робіт) другого порядку в діяльності суб'єктів управління є свого роду процесом, який здійснюється по колу повторюючись і правомірно розглядається як цикл.

Отже, керівник аграрного формування впливає на об'єкт управління (ресурси) лише здійснюючи серію управлінських циклів, які утворюються функціями $\Phi_{1.1}$, $\Phi_{1.2}$, $\Phi_{1.3}$.

Свідомий суб'єктивний вплив керівника на об'єкт управління неспроможний змінити структуру об'єктивного управлінського циклу. Він може лише скорегувати його часовий режим або якісні характеристики виконання робіт на стадіях циклу.

Аналіз практичної діяльності керівників, спеціалістів та повноважних органів агроформувань свідчать про те, що окремі стадії управлінських циклів за різних ситуацій можуть здійснюватись миттєво або продовжуватись досить тривалий час. В оперативній роботі керівника стадії нагромадження інформації,

Φ_1 — інтегрована функція першого порядку суб'єкта управління динамічної системи;
 $\Phi_{1.1}$, $\Phi_{1.2}$, $\Phi_{1.3}$ — управлінські функції нижчого (другого) порядку: накопичення інформації, опрацювання програми дій, виконання програми дій

Рис. 1. Схематичне зображення диференціації функції суб'єктів управління на функції нижчого порядку

прийняття рішення та виконання рішення відбуваються в періоди часу, що обмежуються хвилинами, годинами, днями або тижнями. Розв'язання вузлових господарських проблем здійснення управлінських циклів виходить за межі року. Наприклад, управлінський процес щодо розгляду заяви сумлінного працівника про надання йому матеріальної допомоги триває одну мить, а стосовно закладання багаторічних плодово-ягідних насаджень — рік і більше.

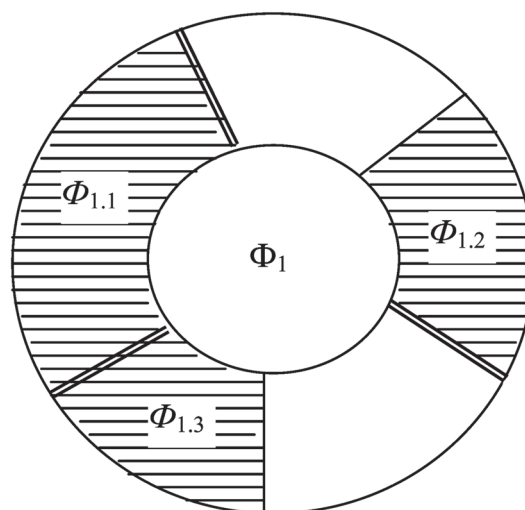
Результати спостережень за режимами здійснення управлінських циклів в агроформуваннях дали можливість виявити суттєвий факт того, що серед них є велика частка таких, між стадіями яких мають місце більші або менші періоди часу, коли ніяких змін у стані інформації не відбувається. Управлінський цикл при цьому набуває структури, в якій активні «робочі» періоди чергуються з пасивними проміжками часу, коли одна з функцій, наприклад забезпечення інформацією, актуалізована, а наступна — прийняття рішення, ще не розпочалась. Часто трапляється, що рішення вже прийнято, а до його виконання ще не приступили.

Такі цикли правомірно назвати дискретними. Слід зазначити, що саме вони переважають у практичній діяльності суб'єктів управління в агроформуваннях. Це переконливо підтверджується тим, що близько 50 відсотків рішень починають виконувати із запізненням, утворюючи «неробочу паузу» в управлінському циклі, або з різних об'єктивних чи суб'єктивних причин навіть за наявності достатньої інформації робота з прийняття рішення гальмується (рис. 2).

Вивчення причин дискретності управлінських процесів у практичній діяльності керівників, спе-

ціалістів та повноважних органів агроформувань дає можливість поділити їх на дві групи. До першої групи належать причини об'єктивного характеру. Це здебільшого такі чинники впливу на перебіг управління виробничими процесами, які знаходяться в зовнішньому середовищі підприємства. Наприклад, після прийняття рішення про початок посіву цукрових буряків на кілька днів задощило. Ці кілька днів до початку посіву, тобто виконання наступної функції циклу — реалізації рішення, є перервою, свого роду «вікном» у циклі управління з об'єктивної причини. Збурюючі впливи внутрішнього середовища аграрного формування теж незалежно від волі керівника породжують дискретність управлінських процесів, які йому доводиться здійснювати. Передусім до них слід віднести хвороби людей, нещасні випадки, непрогнозований вихід з ладу технічних засобів виробництва, непередбачувані виробничі та соціальні ситуації, що потребують термінового втручання керівника. А це означає, що він мусить тимчасово припинити здійснення одного процесу і започатковувати якийсь новий непередбачений ним процес.

Стосовно другої групи чинників, що зумовлюють дискретність управлінських процесів, то вони переважно залежать від керівників, спеціалістів та повноважних органів агроформувань як суб'єктів управління. Тут на стан справ, передовсім, безпосередній вплив має рівень професійної кваліфікації та менеджерської підготовки управлінських кадрів, їхні вольові якості, мистецтво раціонально використовувати час.

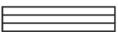

- — «робочі» періоди виконання функцій $\Phi_{1.1}$, $\Phi_{1.2}$, $\Phi_{1.3}$;
- — «неробочі» періоди — паузи

Рис. 2. Схематичне зображення дискретності управлінського циклу

Спостереження за практичною діяльністю керівників та спеціалістів агроформувань свідчить, що протягом робочого дня в них бувають лише невеликі певні проміжки часу, коли вони послідовно завершують один за одним управлінські цикли. Реальні обставини такі, що переобтяженість управлінських працівників інформацією, особливо нерегламентованою, породжує ситуації, коли ще до завершення одного циклу доводиться розпочинати другий, третій і т.д., тобто суб'єкт управління мусить одночасно виконувати кілька різних функцій низки циклів, які накладаються один на одного. Ось чому для дальшого поглибленого аналізу управлінської діяльності необхідно зосередити увагу на одному циклі, відокремленому від усієї сукупності.

Необхідність такого аналізу зумовлюється тим, щоб за полем зору не залишилися визнані більшістю науковців чотири загальні функції з менеджменту — планування, організація, керівництво і контроль в їх останній інтерпретації у фундаментальній праці С. Робінса та М. Коутера (2008 р.) [9].

Ця найпоширеніша протягом століття класифікація функцій управління безумовно відтворює основу управлінської діяльності, але вона замкнена, тобто не має зв'язків з аналогічними поняттями вищого та нижчого порядків. Зіставлення змісту цих функцій з розглянутими функціями другого порядку управлінського циклу — $\Phi_{1.1}$, $\Phi_{1.2}$ і $\Phi_{1.3}$ свідчить, що зміст перших знаходиться в безпосередньому зв'язку з другими.

Так, планування приводить до отримання плану як певної програми дій, тобто план після його ухвалення є свого роду рішенням відповідного суб'єкта управління.

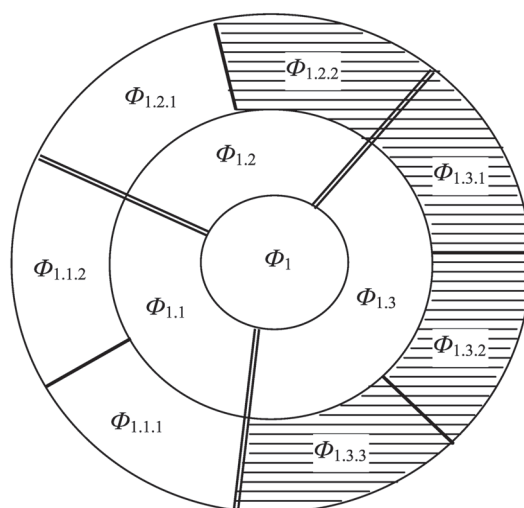
Функція управлінського циклу з реалізації рішення ($\Phi_{1.3}$) передбачає, особливо в складних середньо- та довготермінових ситуаціях, виконання таких однорідних за змістом робіт як організація, керівництво і контроль. Ці три функції можна розглядати відносно функції з реалізації рішення ($\Phi_{1.3}$) як функції нижчого, третього порядку.

Такий погляд на взаємозв'язки універсальних і загальних функцій буде зрозумілішим, якщо його пов'язати з окремим управлінським циклом та унаочнити (рис.3).

Виходить, що чотири традиційні функції управління $\Phi_{1.2.2}$, $\Phi_{1.3.1}$, $\Phi_{1.3.2}$, $\Phi_{1.3.3}$ є по суті функціями третього порядку в управлінському процесі.

Диференціація універсальних функцій $\Phi_{1.2}$ і $\Phi_{1.3}$ наводить на думку, що функція $\Phi_{1.1}$ теж може бути поділена на менші за обсягом однорідні види робіт, а саме: облік інформації (фіксування, кодування, зберігання) та аналіз інформації (оцінювання її через призму «потреби — проблеми — можливості»). Отже, чотири загальні функції логічно доповнюються ще двома видами управлінських робіт третього порядку зі скороченими назвами «облік» і «аналіз» ($\Phi_{1.1.1}$ і $\Phi_{1.1.2}$).

Автори численних наукових праць з управління зазвичай стверджують, що функція планування починається з визначення мети. Практика ж менеджменту свідчить, що функція планування розпочинається лише після визначення мети. А робота з визначення мети, тобто цілевстановлення, є самостійним явищем, однією з робіт керівника. Зіставлення семасіологічного змісту термінів «ціль» і «план» також дає підстави для висновку, що це самодостатні поняття і кожне з них має право на окреме

▬ — традиційні загальні функції з управління

Рис. 3. Місце класичних загальних функцій з управління в універсальному управлінському процесі

Зміст управлінського процесу при створенні цеху з переробки насіння соняшнику

Стадія управлінського циклу	Функції суб'єктів управління другого порядку	Функції суб'єктів управління третього порядку	Конкретний зміст роботи
Накопичення (концентрація) інформації в суб'єкта управління	Робота із забезпечення інформацією ($\Phi_{1.1}$)	Облік ($\Phi_{1.1.1}$)	Пошуки, фіксування і зберігання інформації про обладнання для цеху та будівельні матеріали
		Аналіз ($\Phi_{1.1.2}$)	Оцінювання ситуації крізь призму «потреби – проблеми – можливості»
Перетворення інформації в її новий вид – проект дій	Робота з прийняття рішення ($\Phi_{1.2}$)	Постановка цілі ($\Phi_{1.2.1}$)	Здача об'єкта в експлуатацію на момент початку збирання насіння соняшнику в наступному календарному році
		Планування ($\Phi_{1.2.2}$)	Визначення необхідної номенклатури і вартості всіх ресурсів за основними періодами будівництва протягом року
Здійснення проекту дій як джерело появи нової інформації	Робота з виконання рішення ($\Phi_{1.3}$)	Організація ($\Phi_{1.3.1}$)	Виділення і компонування ресурсів у період їх використання
		Керівництво ($\Phi_{1.3.2}$)	Конкретні розпорядження щодо основних періодів будівництва та стимулювання будівельників
		Контроль ($\Phi_{1.3.3}$)	Спостереження за строками виконання основних видів будівельних робіт та прийняття додаткових рішень для досягнення встановленої мети

місце в теорії менеджменту. Оскільки встановлення цілі за своєю сутністю є рішенням, то цілком логічно функції з цілевстановлення відвести місце як складовій діяльності з прийняття рішення ($\Phi_{1.2.1}$).

Теоретичні положення щодо змісту управлінських функцій в агроформуваннях підтверджуються практичною діяльністю суб'єктів управління. Їх правомірність прослідковується, наприклад, при розгляді ряду конкретних управлінських робіт, які необхідно виконати для розв'язання завдання щодо створення цеху з переробки насіння соняшнику (табл.).

Таке системне й предметне усвідомлення змісту управлінського процесу, представлене в табл., має допомогти керівникам, спеціалістам і повноважним органам агроформувань глибше зрозуміти зміст своєї практичної діяльності та відшукувати шляхи і способи її удосконалення.

Висновки.

Об'єктивною основою всіх управлінських процесів, які здійснюються керівниками, спеціалістами та повноважними органами аграрних формувань є зміна стану інформації за її трьома стадіями: появою, накопиченням, перетворенням у новий вид.

Відповідно до цих стадій циклу зміни стану інформації в інтегрованій управлінській діяльності (функція першого порядку) виділяються три однорідні види управлінських робіт: забезпечення суб'єкта управління інформацією, прийняття та виконання рішення, як функції другого порядку.

Ці три види робіт нижчого (другого) порядку відносно інтегрованої управлінської роботи (функції першого порядку) виконуються в логічній послідовності, утворюючи коло – управлінський цикл.

Забезпечення інформацією, прийняття рішення, виконання рішення в теорії управління правомірно тлумачити як універсальні функції, оскільки вони мають місце в біологічних, технічних і соціальних системах.

Подальша диференціація інтегрованої діяльності суб'єкта управління в контексті управлінського процесу дає змогу виокремити сім функцій третього порядку: облік, аналіз, цілевстановлення, планування, організація, керівництво, контроль. В цій класифікаційній моделі також знайшли своє місце чотири традиційні загальні управлінські функції: планування, організація, керівництво, контроль.

Використані джерела

1. Управление — это наука и искусство / [Файоль А., Эмерсон Г., Тейлор Ф., Форд Г.]. — М.: Республика, 1992. — 351 с.
2. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций / Г. Кунц, С. О'доннел; пер. с англ. — М.: Прогресс, 1981. — Т. 2. — 512 с.
3. Мескон М. Основы менеджмента / Маскон М., Альберт М., Хедоури Ф.; пер. с англ. — М.: Дело, 1992. — 702 с.
4. Хміль Ф.І. Менеджмент: підруч. / Хміль Ф. І. — К.: Виша шк., 1995. — 351 с.
5. Шегда А.В. Основы менеджмента: учеб. пос. / Шегда А. В.— К.: Знание, 1998. — 512 с.
6. Завадський Й.С. Менеджмент / Завадський Й. С. — К.: Українсько-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. — Т. 1. — 543 с.
7. Гріфін Р. Основы менеджменту: підруч. / Р. Гріфін, В. Яцура; наук. ред. В. Яцура, Д. Олесневич. — Львів: БаК, 2001. — 624 с.
8. Беседін М.О. Основы менеджменту: підруч. / Беседін М. О. — К.: Центр навч. літ., 2005. — 496 с.
9. Роббинс С. Менеджмент / С. Роббинс, М. Коултер; пер. с англ. — [8-е изд.]. — М.: Вильямс, 2007. — 1056 с.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ АГРОСФЕРИ

Проаналізовано критерії раціонального землекористування агросфери. Доведено доцільність обґрунтування вимірників адаптивно-інтенсивного використання посівних площ; поєднання екологічнобезпечної інтенсифікації та ресурсозбереження, удосконалення їх структури; надання державних субсидій агроформуванням, завчасного виявлення і попередження порушення земельного законодавства, застосування штрафних санкцій, які б достатньою мірою поповнювали фонд раціонального землекористування.

Україна має всі необхідні передумови для раціонального використання земель агросфери. Однак внаслідок високої їх господарської освоєності та інтенсивного використання посилюється деградація земельних ресурсів, ґрунти втрачають родючість і виснажуються. Площа еродованих земель протягом останніх 20 років збільшилася більше ніж на 35 % і щорічно розширюється, вміст гумусу зменшився на 30 %, а фінансування на охорону земельних ресурсів скоротилося у 30 разів. Як наслідок, їх віддача зменшилася більше як утричі. Переважно ці негативні явища пов'язані з недосконалістю економічних відносин між суб'єктами господарювання стосовно власності на землю.

Для успішного використання існуючих передумов раціонального землекористування агросфери вкрай необхідна побудова сучасного теоретико-методологічного базису на якісно новій основі, який би враховував виклики та запити сьогодення.

Окремі зрізи багатоаспектної проблеми методології дослідження раціонального землекористування агросфери розглядалися у наукових працях І. Бурдейного, Д. Гнатковича, О. Гудзь, А. Даниленка, Б. Косовича, В. Месель-Веселяка, І. Мехасюка, Л. Новаковського, О. Покотилової, П. Саблука, П. Столипіна, М. Ступеня, А. Третьяка, Є. Храпливого. Однак стрімкість змін в економічному просторі України потребує здійснення додаткових наукових розвідок в царині раціонального землекористування агросфери задля розробки стратегії і тактики модер-

нізації економічних відносин між суб'єктами господарювання.

Метою статті є уточнення та формування теоретико-методологічного базису раціонального землекористування агросфери.

Оцінка екологічної ситуації в Україні свідчить про високе навантаження на 1000 км території, забруднення якої промисловими відходами, автотранспортом, хімічними і радіоактивними речовинами виходить за межі позитивних екологічних наслідків.

Внаслідок трансформації земельних відносин, на землекористування агросфери діють позитивні і еколого-дестабілізуючі чинники, що зумовлює передусім, потребу модернізації системи економічних показників [3]. Раціональне землекористування агросфери, нині не має екологічної обґрунтованості. Структурна його незбалансованість негативно впливає на ефективність використання та охорону земель, погіршує природну здатність ґрунтів до самовідтворення, призводить до зміни видового стану флори і фауни в ландшафтах, а територія України атестується як екологічно нестабільна. Земельні ресурси характеризуються значною міжзональною різноманітністю. Аналіз обстеження земель за їх якісним станом свідчить, що ґрунти без ознак погіршення становлять 16–20 % загальної площі сільськогосподарських угідь і 12–16 % площі ріллі.

Урожайність більшості сільськогосподарських культур знизилась у середньому у 1,2–1,3 раза. Так, якщо в 1990 році урожайність зернових та зернобобових культур становила 35,1 ц/га, то в 2009р. – 29,8 ц/га [4].

Інтегральним показником рівня родючості ґрунту традиційно вважають вміст у ньому гумусу [5–7]. Якщо в період інтенсивної хімізації вітчизняної агросфери (60–80-ті роки) здійснювалося постійне нагромадження в ґрунтах поживних елементів, стабілізувався вміст гумусу, зменшувалась кислотність ґрунтового розчину, то, починаючи з 1990 року, вна-

слідок різкого зменшення обсягів застосування органічних і мінеральних добрив та фактичного припинення хімічної меліорації значного поширення в Україні набули процеси агрохімічної деградації сільськогосподарських земель, дегуміфікації, підкислення та виснаження ґрунтів на основні поживні речовини.

За даними останньої агрохімічної паспортизації середній вміст гумусу в ґрунтах України становив 3,15 %, у тому числі у зоні Полісся – 2,18, Лісостепу – 3,21, Степу – 3,46 %, що значно менше від його оптимальних параметрів, що становлять для цих зон 2,6, 4,3 та 4,3 % відповідно. За останні 20 років середньозважений показник вмісту гумусу зменшився пересічно по Україні на 0,5 %, причому найінтенсивніше виснажувалися на гумус ґрунти степової зони. Внесення органічних добрив за статистичними даними скоротилося з 257 млн т у 1990 р. до 10,4 млн т у 2009 р., або майже у 25 разів, що суттєво загрожує збереженню родючості ґрунтів. Мінеральних добрив внесено 4,2 млн та 887 тис. т відповідно, або в 4,8 раза менше. Площа удобрених земель мінеральними добривами у 2009 році становила 63 % від загальної посівної площі країни, а органічними – лише 2,5 %.

Протягом останніх десятиріч у землеробстві країни грубо порушується закон повернення поживних речовин у ґрунт, що є природничо-науковою основою теорії відтворення родючості ґрунтів і частковим проявом загальнонаукового закону – збереження речовин та енергії. Недотримання цього закону на практиці спричинило підкислення ґрунтового середовища, збіднення орного шару ґрунту на органічну речовину з наступним швидко прогресуючим його виснаженням на вміст основних поживних елементів.

Дифляційно-середньо і сильно забруднені ґрунти здебільшого піщаного і глинисто-піщаного механічного складу. Вони передусім підлягають виведенню із складу сільськогосподарських угідь шляхом заліснення. Нині в наукових публікаціях головним критерієм обґрунтування раціонального землекористування агросфери вважають прибуток з одиниці площі і рівень рентабельності. Об'єктивним таким критерієм може бути при сприятливих екологічних умовах і впровадженні науково обґрунтованої системи землекористування.

З метою забезпечення сталого розвитку України раціональне землекористування агросфери розглядається не як самоціль, а як невід'ємна складова розвитку агросфери [2]. Стрижневим напрямом екологізації має стати прийняття превентивних заходів, зокрема:

формування збалансованої ефективної структури споживання, підґрунтям якої є принципи раціональності й безвідходності;

структурна перебудова економіки та врахування вимог екологічної безпеки;

встановлення обмежувальних цін на енергоносії, перехід до загальної обов'язкової системи платного землекористування;

визначення фіксованої частини валового внутрішнього продукту, що спрямовується на охорону земель;

послідовна екологізація всіх ланок суспільного виробництва;

орієнтація на якісні інноваційно-технологічні перетворення сучасного суспільства;

забезпечення економії первинних ресурсів і вирішення проблем утилізації відходів виробництва через вдосконалення структури розміщення виробництва,

формування виробничих комплексів замкнутого циклу;

інші ситуаційні перетворення з метою формування нового правового і економічного механізму, включення екологічного імперативу в структурно-інвестиційну політику, перехід до екологічно чистого виробництва;

модернізація нормативно-правової бази в царині охорони, використання і відтворення земельних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки у зв'язку із зміною умов життєдіяльності населення і структури виробництва;

реалізація екологічних міждержавних, державних та регіональних програм, комплексу першочергових заходів щодо реабілітації радіаційно-забруднених територій;

розвиток ринку робіт і послуг у сфері охорони земельних ресурсів та організація екологічно безпечної господарської діяльності, впровадження концепції «життєвого циклу» у виробництво будь-якої продукції;

забезпечення належної охорони та збереження лісових ресурсів і екосистем, посилення природоо-

хоронних функцій лісів, здійснення комплексу лісогосподарських заходів щодо зниження радіоактивного забруднення лісового фонду;

удосконалення управління землекористуванням і екологічною безпекою, створення нового економіко-правового механізму, розвиток і вдосконалення системи державного екологічного моніторингу стану землекористування в контурі єдиної державної системи екологічного моніторингу та регіональних земельних кадрів;

вдосконалення системи інвентаризації обліку і методів економічної, екологічної і соціальної оцінки земельних ресурсів (в напрямі забезпечення їх зростаючої цінності), економічних механізмів землекористування, в тому числі рентної системи платежів, платежів за шкідливі викиди і скиди, розміщення відходів та інших видів шкідливого впливу на довкілля, введення спеціального оподаткування екологічно небезпечної продукції;

інвентаризації та ідентифікації джерел забруднення, сприяння підвищенню культури виробництва і зміцненню технологічної дисципліни;

взаємодії державних органів влади різних рівнів, органів місцевого самоврядування та землекористувачів, включення екологічних вимог у процедуру оцінки соціально-економічної ефективності управлінських рішень; розвиток системи екологічної сертифікації, екологічного аудиту та страхування, поступовий перехід на систему міжнародних стандартів технологічних процесів, які ведуть до зниження негативного впливу виробничої діяльності на земельні ресурси;

модернізація основних джерел викидів шкідливих речовин у атмосферу, підвищення рівня їх екологічної безпеки і зниження забруднення атмосфери;

припинення деградації ґрунтів та збереження водних об'єктів і ресурсів як унікальних складників навколишнього природного середовища;

проведення заходів безпеки земель під час добування корисних копалин;

сприяння відновленню екосистем і біологічних видів, що перебувають на межі зникнення, розроблення Національної програми збереження біологічного різноманіття;

забезпечення заходів безпеки щодо використання токсичних хімічних речовин, включаючи заборо-

ну на виробництво, імпорт і використання особливо небезпечних їх видів;

підвищення ефективності державного контролю за додержанням регламентів землекористування і охорони земель шляхом застосування економічних і адміністративних санкцій.

Розробка та реалізація Концепції раціонального землекористування агросфери забезпечується за допомогою цілеспрямованої економічної політики, яка включає державний, регіональний та місцеві рівні вирішення відповідних питань, правові, фінансові та організаційні засоби. Державний протекціонізм щодо раціонального землекористування агросфери передбачає:

запровадження спеціального моніторингу, головним завданням якого є збір, вивчення і підготовка інформації для аналізу показників, які визначають якість життя, земельних ресурсів, виробництво і використання всіх небезпечних речовин, що застосовуються в практиці, а також стан господарства, і територій, що охороняються;

поєднання державного впливу з ринковими формами управління, стимулювання якісних змін, шляхом позачергового фінансування, кредитування, матеріально-технічного та валютного забезпечення, надання економічних пільг пріоритетам раціонального землекористування агросфери;

врахування конкретної ситуації, в якій буде здійснюватись процес землекористування, визначення пріоритетів і включення їх до плану на кожний рік відповідно до фінансових можливостей держави;

переважно державне регулювання процесу на основі максимального використання власних можливостей економіки держави, особливо її земельних ресурсів, виробничого, науково-технічного та інтелектуального потенціалу.

Доцільною є реалізація пріоритетних програм соціально-економічного і екологічного розвитку країни, активізація соціальної політики і забезпечення соціальних гарантій населенню, розробка нормативно-правових актів щодо переходу на модель раціонального землекористування агросфери, здійснення цілеспрямованої інвестиційної діяльності, направленої на подальшу екологізацію промислового і сільськогосподарського виробництва з виходом на міжнародні стандарти, визначення основних напрямів і параметрів розвитку економіки, включа-

ючи структурну перебудову з урахуванням екологічних вимог.

Розораність земельних ресурсів агросфери зумовлюється змінами багатьох факторів, які дуже суперечливі. Одні з них позитивно впливають на раціональне землекористування агросфери, інші — навпаки. Оцінка економічного контуру засвідчує значне зменшення капіталовкладень у відтворення і збільшення основних виробничих засобів, помітна частка сільськогосподарської техніки практично є неідеальною.

Наявна некерованість службою матеріально-технічного забезпечення в пікові періоди, існує необґрунтоване співвідношення цін на ресурси і продукцію, спостерігається старіння сільського населення, низький рівень фондоозброєності, недостатня увага до соціально-культурного розвитку сільських пунктів та неефективна система матеріального стимулювання. Одним із показників раціонального землекористування агросфери є структура виробництва і, насамперед, структура посівних площ, яка за останні роки значно змінилася і характеризується найменшою трудомісткістю виробництва зернових культур та високою інтенсивністю використання земельних ресурсів і результативністю (соляшник, ріпак).

Головним вимірником використання посівних площ є урожайність. Однак у більшості агроформвань України високий урожай сільськогосподарських культур одержують переважно за сприятливих природно-кліматичних умов без належної науково обґрунтованої системи їх вирощування і, особливо, внесення добрив, що свідчить про значне виснаження запасів доступних для рослинних форм поживних речовин в ґрунтах і не може бути визнано перспективним напрямом розвитку агросфери.

Вимірники раціонального землекористування агросфери тісно переплітаються з інтенсивним використанням земельних ресурсів. Однак інтенсивне їх використання потрібно розглядати не лише як збільшення витрат на одиницю площі розораності, оскільки інтенсивність за відповідних природно-кліматичних умов забезпечується не кількісним збільшенням, а раціональним вико-

ристанням виробничих ресурсів і, передусім, земельних ресурсів.

Висновки. Основним критерієм раціонального землекористування агросфери може бути прибуток з одиниці площі та рівень рентабельності, але виключно за сприятливих екологічних умов та імплементації науково обґрунтованої системи землекористування.

Перспективним продовженням нашого дослідження слід визнати наукове обґрунтування таких показників раціонального землекористування агросфери, як адаптивно-інтенсивне використання посівних площ, поєднання еколого-безпечної інтенсифікації та ресурсозбереження, удосконалення їх структури, пільгове кредитування та оподаткування коштів, направлених на ефективне використання земельних угідь, надання державних субсидій аграрним товаровиробникам, зобов'язання сплачувати за нанесені збитки і застосування штрафних санкцій, які б достатньою мірою поповнювали фонд раціонального землекористування агросфери, завчасне виявлення і попередження порушення земельного законодавства.

Використані джерела

1. Аграрна реформа в Україні / [Гайдучський П. І., Саблук П. Т., Лупенко Ю. О. та ін.]; за ред. П.І. Гайдучького. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 424 с.
2. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / за ред. П.К. Канінського. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 634 с.
3. Гудзь О.Є. Контур можливостей та загроз інтеграційних процесів в аграрній сфері України / О. Є. Гудзь // Вісник Харківського нац. техн. ун-ту с.-г. — Х.: ХНТУСГ, 2010. — 371 с. [С. 7—19]. — (Економічні науки).
4. Гудзь О.Є. Сучасний методологічний вимір траєкторії фінансових відносин в аграрній сфері України / О. Є. Гудзь // Фінанси і кредит. — 2009. — № 2(27). — С. 9—17.
5. Минаев Е.И. Методологические аспекты охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов / Е. И. Минаев // Экономические методы управления природопользованием: от теории к практике: труды респ. науч.-практ. конф. — Сумы, 1991. — С. 25—27.
6. Методичні рекомендації еколого-ландшафтного землекористування сільськогосподарських підприємств (НТР № держ. реєстрації 0103U008807). — К.: НАУ, 2004. — 58 с.
7. Третяк А.М. Методичні рекомендації екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування / Третяк А. М., Третяк Р. А., Шквар М. І. — К.: Ін-т землеустрою УААН, 2001. — 15 с.

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Крізь призму відтворювальних процесів розглянуто використання, збереження і відновлення продуктивних земельних угідь як цілісного комплексу. На основі технологічного рівня виробництва та ресурсного забезпечення запропоновано показники ефективності відтворення земельно-ресурсного потенціалу. Запропоновано комплекс заходів раціонального використання сільськогосподарських земель.

Природно-ресурсний потенціал України являє собою спроможність кліматичних, земельних, водних, біологічних безпосередньо або опосередковано забезпечувати виробництво сільськогосподарської продукції та продуктів харчування.

Процес виробництва сільськогосподарської і продовольчої продукції та сировини для харчової промисловості й продуктів харчування забезпечується взаємодією складників аграрного природного потенціалу: виробничої, природної, природовідтворювальної, природоохоронної, управлінської та інших підсистем загальної системи продовольчої безпеки України. В умовах дефіциту продовольчої продукції при наявності потужного природно-ресурсного потенціалу в Україні, національний продовольчий комплекс нині не забезпечує навіть власні потреби у продовольстві.

Проблеми продовольчої безпеки країни постійно знаходиться в полі зору В.Г. Андрійчука, В.С. Дієсперова, М.В. Калінчика, С.М. Кваші, Ю.Я. Лузана, В.Я. Месель-Веселяка, О.В. Олійника, П.Т. Саблука та ін.

Ефективність використання природно-ресурсного потенціалу висвітлено у працях Б.М. Данилишина, О.О. Веклич, Д.Ф. Крисанова, Б.Й. Пасхавера, В.В. Россохи, М.М. Федорова.

Поряд зі значними науковими надбаннями теоретичних і прикладних досліджень ресурсного потенціалу продовольчого комплексу як системи поза межами досліджень залишилися окремі її складники, особливо проблема ефективності відтворення природно-ресурсного потенціалу в контексті впливу природних ресурсів на виробництво продовольчої

сировинної продукції у вітчизняній економічній науці. Доцільно здійснити економічну оцінку різних видів природних ресурсів з метою формування механізму платного природокористування підприємствами аграрного продовольчого комплексу різних форм власності і господарювання, за аналогом оцінки земельних ресурсів, врахувати специфіку кожного виду ресурсів довкілля, що і визначає актуальність і мету статті.

У процесі антропогенного використання природні ресурси реалізують власний продовольчий потенціал. При цьому здійснюється формування сукупного інтегрального природно-ресурсного потенціалу, складовою часткою якого є аграрний природно-ресурсний потенціал продовольчого спрямування. Традиційно в економічній науці категорія «ефективність» інтерпретується як співвідношення результатів і витрат ресурсів. Кінцевий показник характеризує обсяги виробництва в натуральному виразі та вартість вироблених продуктів харчування і продовольчої сировини у грошовому виразі.

Виходячи з цього, продовольча ефективність має окремі ознаки еколого-економічної та соціально-економічної ефективності. Виробництво продуктів харчування пов'язане з використанням земельних, водних, лісових, повітряних та інших видів аграрних ресурсів довкілля. В цьому випадку земельні ресурси виступають інтегруючим ресурсом, через який зазначені види аграрних природних ресурсів реалізують свою продовольчу функцію.

При розширеному відтворенні земельних ресурсів виділяють екстенсивний та інтенсивний підтипи. Якщо для країн з перехідною економікою характерний простий тип відтворення, то для високорозвинених країн притаманний розширений тип відтворення ресурсів довкілля, особливо земельних. Звужене відтворення можливе в перехідних умовах суспільно-економічного розвитку для країн, які перебувають на трансформаційному етапі до ринку (рис. 1).

Процеси відновлення, відтворення, використання, збереження, охорони земельних ресурсів економічно виправдано розглядати як складний комплекс різновекторних взаємодій. Стратегічні цілі, мета та завдання простого відтворення та активного збереження аграрних природних ресурсів практично збігаються. Цілком закономірно, що на теоретичному та методологічному рівні досягається тотожність вищевказаних економічних категорій.

Проте, якщо врахувати сталу тенденцію зростання якісних та кількісних потреб життєдіяльності населення, то «межа насичення» буде віддалятися і її слід розглядати як ідеальний стратегічний тип використання аграрних природних ресурсів продовольчого призначення. У кінцевому результаті економічно виправданим, на нашу думку, має стати балансування на межі даної економічної категорії у аграрному природокористуванні. Так, поняття «використання, відтворення та збереження земельних ресурсів продовольчого спрямування» є нерозривно цілісними. Не можна використовувати земельно-ресурсний потенціал, не займаючись його відтворенням та збереженням і навпаки. Аналіз завдань і цілей процесів збереження, з одного боку, та простого відтворення – з іншого, показує їх різочу схожість. Отже, просте відтворення та збереження доквілля є близькими,

проте не тотожними поняттями, хоча питання про їхню тотожність залишається відкритим.

Безумовно, розширене відтворення земельних ресурсів є пріоритетним у контексті забезпечення гармонійно збалансованого розвитку вітчизняного продовольчого комплексу. Проте проблема збереження кількості та якості природних ресурсів, по відношенню до яких проводиться розширене відтворення, є не менш значущою. Збереження земельних ресурсів є актуальним завданням, але їх збереження після проведення заходів щодо розширеного відтворення є якісно новим етапом природовідтворювальної та природоохоронної діяльності. Цілі і завдання, на перший погляд, одні й ті ж, проте набуває значення різний якісний рівень цих процесів, спостерігається певний розвиток по спіралі і має місце ефект мультиплікатора.

Отже, продовольча ефективність використання, відтворення та збереження аграрного природно-ресурсного потенціалу продовольчого спрямування як економічна категорія структурно входить до складу поняття «ефективність» з відповідними причинно-наслідковими зв'язками. Одиниці виміру продовольчої ефективності аграрного природно-ресурсного потенціалу можуть бути як енергетичними, так і натуральними та вартісними.

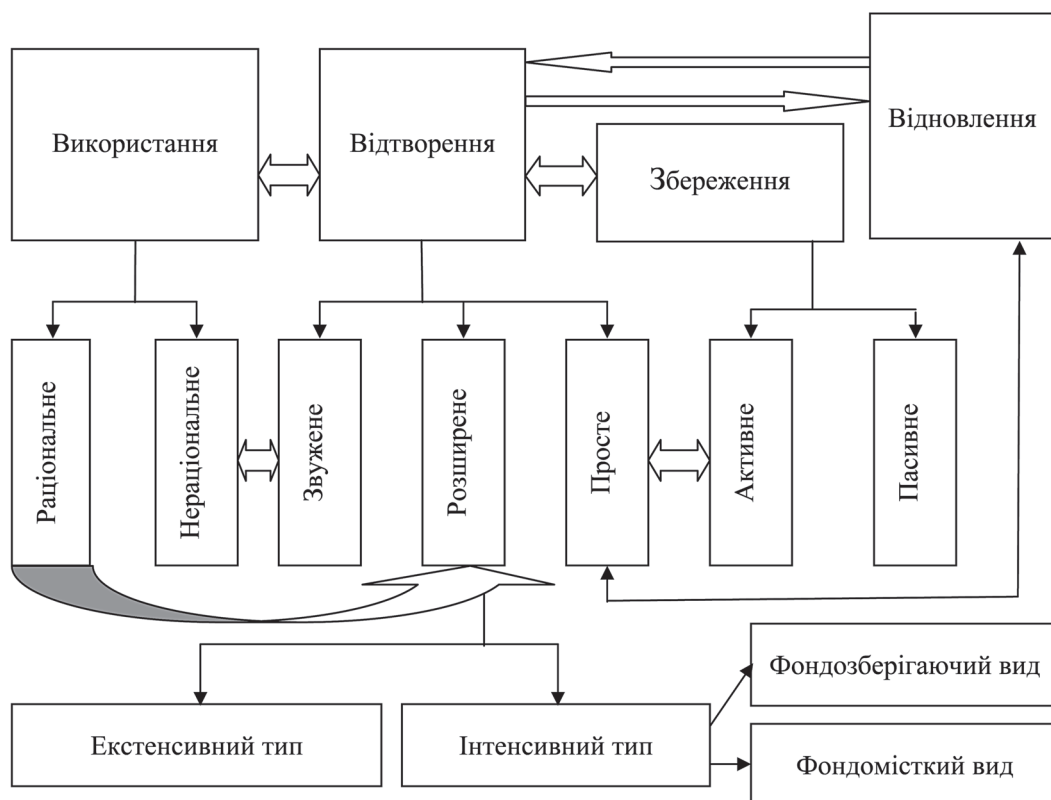

Рис. 1. Парадигма взаємозв'язків використання, відтворення та збереження земельних ресурсів

Основними принципами раціоналізації виробництва продуктів харчування та продовольчої сировини мають стати: забезпечення вимог екологічної безпеки господарських об'єктів, продовольчої доступності, як фізичної, так і економічної, основних продуктів харчування для населення; дотримання позитивного експортно-імпортного сальдо продуктів харчування та продовольчої сировини.

Установлено, що земельні ресурси є інтегруючим, особливим видом аграрних ресурсів, за участі яких виробляються продукти харчування та продовольча сировина (рис. 2.).

Для розрахунку продовольчої ефективності використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу земельної території запропоновано використовувати систему показників.

До показників забезпеченості ресурсного потенціалу належать такі, як загальна площа оброблюваних земель, млн га; динаміка кількості населення, млн осіб; землезабезпеченість, га / особу; в т.ч. площа оброблюваних земель, га / особу.

Основні показники ефективності використання та відтворення ресурсного потенціалу: продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах; прибутковність; рівень та норма рентабельності; ва-

ловий внутрішній продукт на особу; виробництво основних видів продовольства у валових обсягах на особу, на одиницю аграрних природних ресурсів; обсяг валової продукції сільського господарства, млн грн; валова продукція сільського господарства на особу, грн / особу; індекси співвідношення виробництва та споживання продовольства у регіональному розрізі.

Додаткові показники: обсяг споживання продовольства в розрахунку на 1 га, кКал; обсяг споживання основних продуктів харчування рослинного походження в розрахунку на 1 га земельних ресурсів та сільськогосподарських угідь, кКал / га; обсяг споживання основних продуктів харчування тваринного походження в розрахунку на 1 га земельних ресурсів та сільськогосподарських угідь, кКал / га.

Для врахування екологічного стану земельної території і його впливу на результативні показники запропоновано коефіцієнт інтегрованого екологічного стану земельної території.

Ефективність відтворення земельно-ресурсного потенціалу є базовим показником для розрахунку економічної оцінки продовольчого потенціалу території. Продовольча ефективність, як загальна, так і виробнича, за сутністю є структурною части-

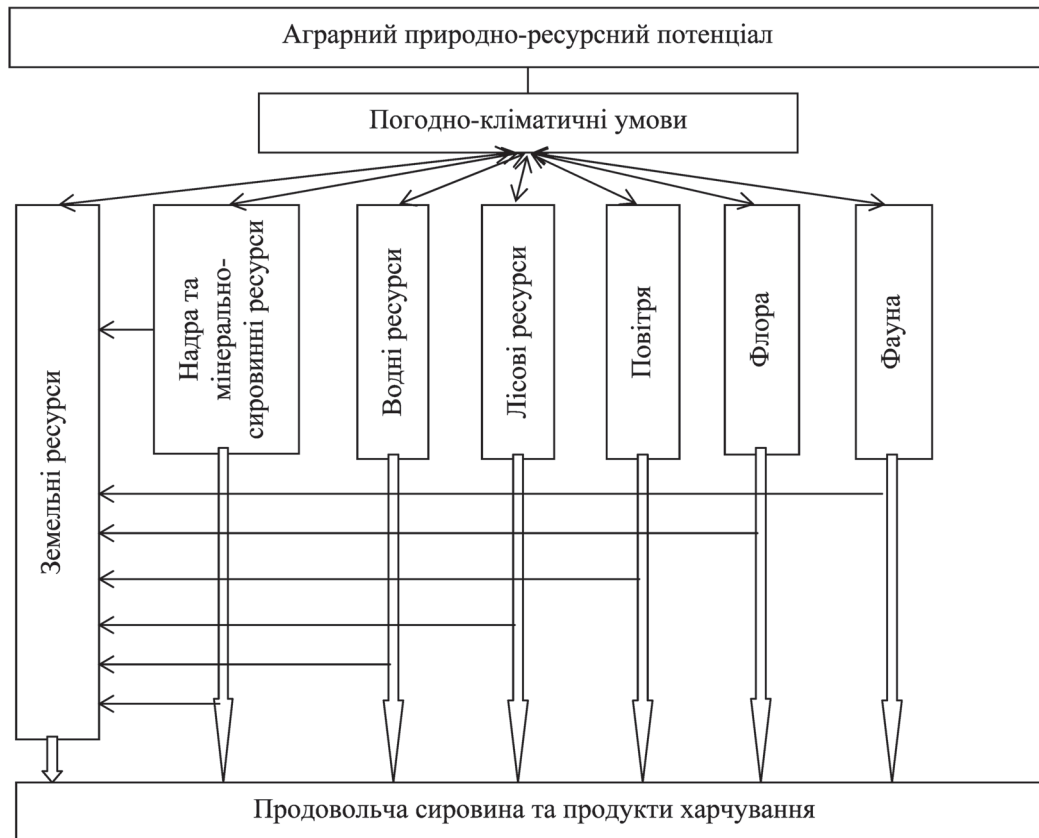

Рис. 2. Причинно-наслідкові взаємозв'язки ресурсів довкілля у процесі виробництва продовольчої сировини та продуктів харчування

ною загальної ефективності відтворення природно-ресурсного потенціалу і визначається системою натуральних, енергетичних та вартісних показників. Продовольча продуктивність агробіогеосистем характеризує інтенсивність використання аграрних ресурсів довкілля та інших факторів антропогенного впливу.

Економічно доцільним визнано забезпечення розширеного відтворення земельних ресурсів. У структурному відношенні цілісну сукупність відтворення слід розглядати як звужене, просте та розширене, що є взаємозв'язаними між собою. При певних умовах один тип відтворення може переходити в інший і навпаки. Після сталого забезпечення розширеного відтворення природних ресурсів настає так зване «насичення», після якого єдиною можливістю стає просте, а то й звужене відтворення до вказаної межі. Затим знову виникає потреба у проведенні розширеного відтворення ресурсів довкілля. Таким чином, за допомоги «межі насичення» здійснюється перехід між різними типами відтворення природних ресурсів довкілля.

Установлено, що при підвищенні сільськогосподарського освоєння та коефіцієнта розораності земельних угідь істотно знижується екологічна стійкість ландшафтів. Отже, раціональність природокористування характеризується показниками структури використання території, якістю агроекологічного потенціалу.

Гармонізація відтворення природно-ресурсного потенціалу потребує забезпечення раціонального використання окремих видів природних ресурсів. Пропонується інтегрований коефіцієнт екологічного стану земельної території (K_i), що розраховується за формулою:

$$K_i = K_c \cdot K_w \cdot I_p \cdot P_n \cdot X_n,$$

де: K_c – коефіцієнт екологічної стабільності території; K_w – коефіцієнт забору води з природ-

них об'єктів на одну особу за рік, м³; I_p – індекс щільності населення, осіб/км²; P_n – пестицидне навантаження, кг/га д.р. за рік; X_n – хімічне навантаження, кг/га д.р. за рік.

Оскільки показник екологічної стабільності не враховує якості та бонітету земель, рівня антропогенного тиску у вигляді щільності населення та потреб у воді, пестицидне, хімічне та інші чинники навантаження на аграрні ресурси довкілля, не повною мірою відображає екологічний вплив фактичної структури на земельний фонд, то виникає потреба його методологічного та методичного удосконалення. В умовах наявності потужного земельно-ресурсного потенціалу, продовольча ефективність виступає домінантою у формуванні як екологічної, так і економічної безпеки держави, окремих регіонів. Тобто на основі балансу між простим та розширеним відтворенням на якісно новому етапі аграрних ресурсів, досягається гармонійне збалансоване використання природного складника продуктивних сил. Гармонійний розвиток продуктивних сил продовольчого комплексу охоплює аграрний сектор економіки, людське суспільство, власне споживачів і ресурси довкілля.

Для оцінки структурного впливу угідь на навколишні землі доцільно першочергово розрахувати коефіцієнт екологічної стабільності території як базовий для розрахунку коефіцієнтів інтегрованого екологічного стану земельної території (табл. 1; 2).

Спостерігається тенденція до поліпшення інтегрованого екологічного стану земельної території. Запропонований коефіцієнт враховує ряд факторів природного та антропогенного походження. Отже, за семантичною сутністю і змістом, інтегральний індекс екологічного стану території є відносним показником, який характеризує комплексний агроекологічний стан земельної території.

Таблиця 1

Групування екологічного стану території продовольчого комплексу в розрізі економічних районів за інтегральним коефіцієнтом (2008 р.)*

Економічні райони	Екологічний стан території		
	Екологічно-загрозливий, 0,2—0,33	Задовільний, 0,34—0,50	Еколого-безпечний, 0,51—0,65
Донецький	0,24		
Центральний		0,41	
Східний		0,38	
Придніпровський	0,25		
Причорноморський	0,25		
Подільський	0,32		0,53
Поліський		0,36	

* Тут і далі розраховано за даними Держкомстату за 2009 р.

Групування екологічного стану території продовольчого комплексу в розрізі економічних районів за інтегральним коефіцієнтом (2008 р.)

Область	Екологічний стан території			
	Екологічно-загрозливий, 0,2—0,33	Задовільний, 0,34—0,50	Еколого-безпечний, 0,51—0,65	Екологічно-збалансований, 0,66—0,8
Вінницька	0,33			
Дніпропетровська	0,24			
Запорізька	0,21			
Київська	0,34			
Черкаська	0,33			
Автономна Республіка Крим		0,31		
Донецька		0,22		
Житомирська		0,48		
Кіровоградська		0,27		
Луганська		0,28		
Львівська		0,42		
Миколаївська		0,24		
Полтавська		0,36		
Одеська		0,28		
Сумська		0,41		
Тернопільська		0,36		
Харківська		0,36		
Херсонська		0,26		
Хмельницька		0,34		
Волинська			0,54	
Рівненська			0,62	
Чернівецька			0,53	
Чернігівська			0,51	
Івано-Франківська				0,66
Закарпатська				0,67
Україна		0,34		

Реальний перехід до платності природокористування в аграрному секторі економіки неоднозначно вплинув на ефективність використання та відтворення аграрного природно-ресурсного потенціалу. Це дає підстави для висновку, що кінцевим показником діяльності продовольчого комплексу є показники продовольчої ефективності використання аграрного природно-ресурсного потенціалу у абсолютному, кількісному та відносному виразах (табл. 3.).

Ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу аграрного сектору має певні тенденції розвитку. Спостерігається зниження виробництва валової продукції сільського господарства в порівнянних цінах 2005 року на 39,3 %. Причому темпи зниження виробництва продукції тваринницької галузі перевищують темпи зниження рослинництва, що підтверджується показниками рентабельності. Водночас основна кількість сільськогосподарських товаровиробників працює на

техніці з ступенем зносу 85–90 відсотків і вище. Трансформації аграрного сектору економіки, проходження і завершення ринкових реформ не могли не вплинути на результативність галузі, зниження ефективності використання аграрного природно-ресурсного потенціалу, зорема коефіцієнту інтегрованого екологічного стану території.

Під впливом ринкових важелів відбулась структурна перебудова аграрної економіки. Так, у першій половині 90-Х років мала місце тенденція стрімкого зниження виробництва продукції галузі. В деяких областях України виробництво сировини для харчової та переробної промисловості знизилось у 2–2,5 рази, що не могло не вплинути на загальний стан економіки держави, рівень споживання населенням продуктів харчування, якість продовольчого раціону. Наприклад, цукрова промисловість значно скоротила обсяги виробництва і практично згорнула свою діяльність. Суб'єкти господарювання масово почали висівати соняш-

Ефективність використання та відтворення земельно-ресурсного вітчизняного аграрного сектору

Показник	Рік						Прогноз	
	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2010 р.	2015 р.
ВП сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь, грн	3535,7	2027,2	2215,6	2499,7	2277,0	2131,3	2346,0	2444,9
<i>Виробництво основних видів продукції рослинництва на 1 особу, кг</i>								
Зернові культури	983	497	881	807	732	630	774,3	832,4
Цукрові буряки	853	268	350	328	479	365	462,2	559,1
Соняшник	50	70	64	100	114	90	122,8	155,6
Картопля	322	403	437	413	416	411	443,2	479,5
Овочі	128	118	147	155	172	147	183,9	217,8
<i>Виробництво основних видів продукції тваринництва на 1 особу, кг</i>								
М'ясо усіх видів в забійній вазі	84,0	33,8	33,7	33,9	36,8	41,1	41,0	45,5
Молоко	472,3	257,4	288,9	291,1	284,0	263,6	286,1	290,8
Яйця, шт.	314	179	252	277	304	302	366,4	457,1
Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції*	42,6	-1,0	8,1	6,8	2,8	15,6	11,6	14,0
<i>в тому числі</i>								
продукції рослинництва	98,3	30,8	20,3	7,9	11,3	32,7	11,9	1,6
продукції тваринництва	22,2	-33,8	-11,3	5,0	-11,0	-13,4	2,0	14,0
Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах**	25629,0	12357,0	28975,7	33736,1	39385,6	42745,7	56098,0	79108,4
<i>в тому числі</i>								
продукції рослинництва	25204,9		30669,3	33644,3	38502,2	37612,8	62994,0	85305,8
продукції тваринництва	26055,0		25830,7	33902,5	40964,8	52818,6	85913,0	122126,5

*Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції розрахована по сільськогосподарських підприємствах

** Продуктивність праці розрахована на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві в порівняльних цінах 2005 року

***Розраховано за даними Держкомстату України

ник та озимий ріпак, що відобразилось на показниках родючості продуктивних угідь, особливо при зменшенні майже в 10 разів внесення мінеральних і особливо органічних добрив. При зниженні урожайності соняшнику його виробництво на одну особу зросло з 50 кг у 1990 р. до 114 кг у 2006 р. або у 2,3 раза. Істотне зростання площ посівів соняшнику негативно впливає на агрологічний стан території.

Після 1995 р. стала помітною відносна стабілізація економічної ситуації, зросло виробництво валової продукції аграрного сектору. При цьому темпи зростання виробництва тваринницької продукції значно відставали від приросту продукції землеробства. В останні роки активізувалась державна підтримка галузі економічними (непрямими) методами за прикладом країн Європейського союзу.

Захист вітчизняних товаровиробників сприяв підвищенню продовольчої та економічної безпеки країни, ефективності використання ресурсного потенціалу продовольчого комплексу, що підтверджується аналітичними і прогнозними даними таблиці 4.

Аналіз даних табл. 4 свідчить про скорочення виробництва валової продукції галузі рослинництва на

100 га продуктивних угідь. Проте темпи зниження виробництва галузі тваринництва в 1,5–2 рази перевищують темпи зниження виробництва рослинницької галузі.

Спостерігається певна пропорційна залежність між зростанням урожайності, з одного боку, та показниками продовольчої ефективності відтворення аграрного природно-ресурсного потенціалу – з іншого. Причому характерним є факт, що темпи зниження урожайності основних сільськогосподарських культур відстають від темпів зниження росту валової продукції сільського господарства та харчової промисловості. Отже результативні показники ефективності використання та відтворення аграрного природно-ресурсного потенціалу перебувають у залежності від якісного та кількісного стану природних ресурсів, які прямо чи опосередковано задіяні у сільськогосподарському виробництві.

Висновки. Позитивний баланс енергії та сировини у продовольчому комплексі в сучасних умовах забезпечує лише розширене відтворення земельно-ресурсного потенціалу. Збалансованість системи сільськогосподарського виробництва передбачає рівень споживання, при якому не руйнується природ-

Поточні індекси основних показників ефективності використання та відтворення аграрного природно-ресурсного потенціалу держави

Показник	Рік						
	1990	2000	2005	2006	2007	Прогноз	
						2010	2015
Сільськогосподарські угіддя	100,0	77,2	57,1	57,4	54,3	53,5	49,3
Орні землі	100,0	94,0	92,4	92,2	92,4	91,5	89,0
<i>Урожайність</i>							
а) пшениці	100,0	49,3	70,9	62,9	58,2	88,2	115,4
б) цукрових буряків	100,0	64,1	90,0	103,3	106,7	108,6	113,9
в) соняшника	100,0	77,2	81,0	86,1	77,2	88,6	107,6
Валова продукція сільського господарства	100,0	53,4	63,5	65,1	60,9	66,8	83,8
в т.ч. ВП рослинництва	100,0	65,5	81,1	82,4	74,7	79,9	90,9
в т.ч. ВП тваринництва	100,0	43,3	48,7	50,4	49,2	50,8	60,5

ний капітал (природні ресурси у грошовому виразі) і необмежено довго підтримується на потрібному рівні виробництво продуктів харчування та продовольчої сировини. Альтернативи збалансованому гармонійному розвитку продуктивних сил продовольчого комплексу як цілісної структури національної економіки практично не існує.

У аграрному землекористуванні процеси використання, відтворення та збереження ресурсів довілля економічно доцільно розглядати як нерозривні категорії, складники триєдиної цілісної системи виключно через призму відтворювальних процесів. При такому концептуальному підході зростає значущість та незамінність розширеного відтворення сировинних ресурсів продовольчого комплексу, особливо в сучасних умовах.

Для прискорення виходу з кризи, підвищення відтворення земельно-ресурсного потенціалу і забезпечення ефективного функціонування аграрного сектору економіки слід створити систему ефективного державного контролю за використанням продуктивних угідь. Необхідно матеріально стимулювати товаробників за поліпшення агроекологічного стану виробничих ресурсів довілля, підвищення рівня інтегрованого екологічного стану продуктивних угідь.

Істотному поліпшенню процесів самовідтворення і самовідновлення ресурсного потенціалу продовольчого комплексу, зниженню ступеню ураження продуктивних угідь водною ерозією та дефляцією сприяє впровадження контурно-меліоративної системи землеробства. Збалансований розвиток продовольчого комплексу має забезпечити адаптивне використання природних ресурсів за умови раціонального поєднання, ефек-

тивного впровадження вільного ринку, з одного боку, та державного регулювання виробництва продовольства — з іншого.

Гармонійність або збалансованість системи продовольчого комплексу передбачає підтримання споживання на науково обґрунтованому рівні виробництва продуктів харчування та продовольчої сировини необмежено тривало. При реалізації збалансованого розвитку природно-ресурсного потенціалу вітчизняного продовольчого комплексу, країни-експортери продовольства явно або приховано чинитимуть опір будь-якій державі, яка прагнучиме завоювати свій сегмент на уже розподіленому європейському продовольчому ринку. У такому разі геоекономічні вектори зовнішньої продовольчої політики за ступенем пріоритетності мають розташовуватись у такому порядку: розвинені країни Європи та США; країни Близького Сходу, Азії та Африки; Росія, Україна та інші країни пострадянського простору.

Використані джерела

1. Коренюк П.І. Менеджмент навколишнього природного середовища: моногр. / Коренюк П. І. — Дніпропетровськ: Національна гірничо-академія України, 2001. — 224 с.
2. Коренюк П.І. Еколого-економічна ефективність відтворювальної системи продовольчого комплексу: теорія, методологія, практика: моногр. / Коренюк П. І. — Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2005. — 355 с.
3. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку: моногр. / [Дейнеко Л. В., Коваленко А. О., Коренюк П. І., Шелудько Е. І.]; за ред. Б. М. Данилишина. — К.: Наукова думка, 2007. — 276 с.
4. Klisinsky Y. Management of recreation of natural resources: monograph / Klisinsky Y, Palamarchuk W., Korenyuk P. — Poland, Legnitza, Academy of Management: 2004. — 203 p.

ЕФЕКТ СИНЕРГІЇ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті висвітлено теоретико-практичні заходи щодо визначення та оцінювання інноваційного потенціалу. Обґрунтована необхідність урахування у цих процесах синергетичного підходу до управління складними системами. Запропоновано схему технологічного прогнозування в процесі підготовки стратегічного плану аграрного підприємства.

Інноваційна модель розвитку економіки країни передбачає високий технологічний рівень виробництва, досягнення якого в аграрних підприємствах і регіонах України супроводжується рядом економічних, соціальних, екологічних проблем і ризиків. Управління економікою країни має відповідати таким організаційним вимогам, щоб всебічно сприяти впровадженню нових технологій і мінімізувати ризики, що перманентно виникають в умовах невизначеності ринкового середовища.

Нині значна увага приділяється ролі науково-технічного прогресу у розвитку продуктивних сил. Проте залишається не розв'язаною проблема відділення інновацій від потреб практики, результативності взаємодії науки і виробництва з урахуванням синергетичних ефектів, що призводить до суперечностей при впровадженні результатів науково-технологічних розробок на підприємствах. Водночас синергетичний підхід до управління складними системами є одним з найперспективніших для розв'язання проблем ефективного управління інноваційними процесами на підприємствах. Відповідно до цього система управління має бути:

рефлексивною, тобто основою на здатності прогнозувати наслідки реалізації прийнятих рішень і корегувати управлінські дії;

багатоваріантною і нелінійною;

ситуаційною, що зіставляє управлінські дії зі станом і тенденціями розвитку соціально-економічного середовища на момент прийняття рішень;

самоорганізуючою, тобто самовдосконалюватися відповідно до вимог соціально-економічного розвитку [8].

Проблемі інноваційної діяльності підприємств приділяється велика увага як зарубіжних, так і вітчизняних вчених (Амітан В., Амоша О., Ансоффа І.,

Бажал Ю., Бельтюков Є., Бойко Є., Брукінг Е., Водачек Л., Гальчинський А., Геєць В., Гриньов А., Данилишин Б., Добров Г., Друкер П., Заруба В., Кредісов А., Кредісов В., Шумпетер Й. та ін.). Водночас подальших досліджень потребують проблеми оцінювання ефекту синергії при визначенні інноваційного потенціалу підприємства.

Метою статті є встановлення взаємозв'язків між нововведеннями та ефективністю функціонування підприємств, що ускладнюється недосконалістю системи показників, які б поєднували поточні та стратегічні цілі. Крім зазначеного, технічним нововведенням притаманний також комплексний характер, що передбачає зміну технологічних процесів, поєднання засобів і методів виробництва тощо й потребує розробки організаційно-економічного механізму взаємодії наукової сфери з практикою.

Початок сучасних уявлень про синергію в економіці заклала наукова праця І. Ансоффа, опублікована у 1965 р. [1]. Термін «синергія» означає факт існування такої сукупної дії факторів на певний об'єкт, яка не може бути пояснена простим їх підсумовуванням (або відніманням) [8].

Базуючись на синергетичних підходах, вчені дійшли висновку, що упорядкованість може створюватися лише у відкритих системах. Відкрита система — це система, яка обмінюється інформацією з навколишнім середовищем. Теоретичними дослідженнями встановлено властивості відкритих систем, віддалених від рівноважного стану: вони виявляються нестійкими і повернення до початкового стану є необов'язковим. В будь-якій точці біфуркації поведінки системи стає неоднозначною [8].

Ринок сучасних технологій і науково-технічних досягнень пов'язаний, насамперед, з торгівлею об'єктами інтелектуальної власності — ліцензіями на використання таких об'єктів, винаходами, промисловими зразками, корисними моделями, ноу-хау тощо. На жаль, такий вид діяльності в Україні незначною мірою впливає на розвиток інноваційної діяльності. Передача технологій, як правило, обмежується внутрішнім ринком. Це призводить до його замкненості, і, як наслідок, — не конкурентоспроможності

продукції й неефективності інноваційної діяльності в цілому, що суперечить принципу відкритості системи, дотримання якого є обов'язковим для прояву синергетичних ефектів.

Базовим складником інноваційної діяльності є інноваційний потенціал, що являє собою сукупність елементів, необхідних для вирішення конкретних виробничих завдань, та відображає готовність до цього процесу. Інноваційний потенціал залежить від специфіки і масштабів виробничої діяльності. Рівень його розвитку визначає реальні інноваційні можливості, що характеризуються сприйнятливістю до нововведень та інноваційною активністю [7].

Вдосконалення виробничого процесу на новій технологічній основі є важливим чинником функціонування сучасного агропромислового виробництва. В свою чергу, науково-технічний розвиток в нових умовах господарювання характеризується як самостійна функція виробництва. Правильне розуміння цих двох моментів необхідне в процесі управління інноваційним розвитком підприємств. Успіх може бути досягнутий за умови створення відповідної системи стимулів для розвитку інновацій і перетворення їх у необхідність удосконалення виробництва.

Слід зазначити, що головна увага має приділятися вивченню питань стосовно спроможності суб'єктів господарювання до інноваційної діяльності як генератора здійснення інноваційних процесів.

Освоєння підприємствами нових технологій та інновацій потребує об'єктивної оцінки параметрів і

характеристик їхнього потенціалу, які мають важливе значення при здійсненні інвестиційної діяльності шляхом розробки і реалізації нової інноваційної стратегії розвитку.

Таким чином, організація впровадження нововведень має здійснюватися на основі інноваційної стратегії, що засновується на критеріях доцільності інвестиційної підтримки нововведень. Вона повинна забезпечити взаємозв'язок між рівнем значимості нововведень для підприємств і ступенем їх готовності до реалізації з використанням потенційних джерел фінансування. Головною умовою інвестиційної підтримки інноваційної стратегії є зниження витрат виробництва на основі раціонального використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

Важливого значення в сучасних умовах набуває технологічне прогнозування для розробки стратегічного плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок. Саме завдяки такому прогнозу підприємства повинні визначити, які технології їм необхідні, а від яких слід відмовитись. На основі технологічних прогнозів формується обсяг потенційних технологій, для яких в процесі розробки стратегії НДДКР здійснюються відповідні обґрунтування щодо їх вибору.

Основними методами, що використовують в процесі технологічного прогнозування, є: підготовка сценаріїв, екстраполяція трендів, Дельфі тощо. Схема технологічного прогнозування в процесі підготовки стратегічного плану підприємства наведена на рис. 1.

Рис.1. Схема технологічного прогнозування

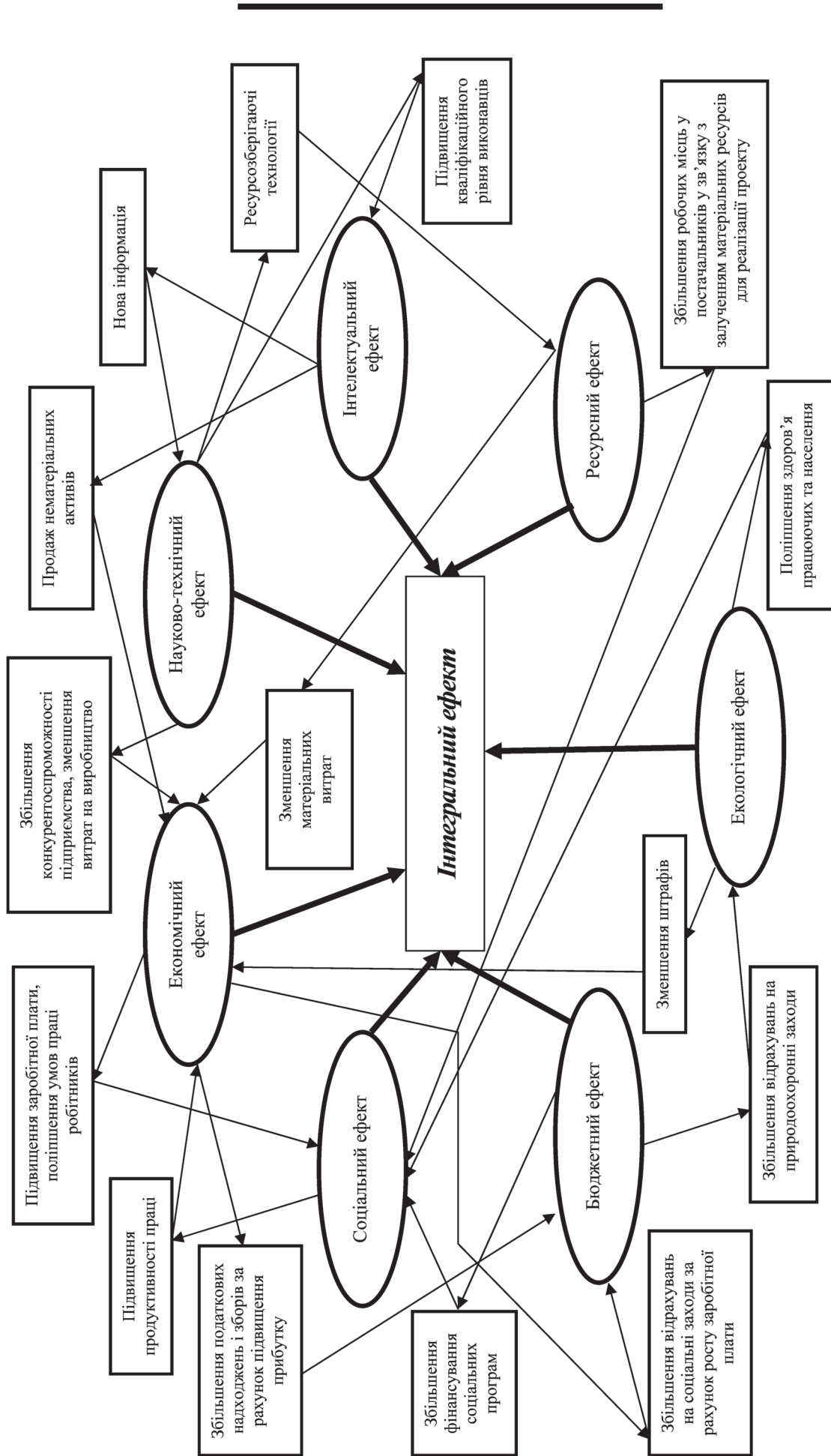

Рис. 2. Узагальнена схема взаємозв'язку складників інтегрального ефекту від впровадження інновацій

Докорінне реформування аграрного виробництва в Україні неможливе без проведення великомасштабних інституціональних та організаційно-економічних перетворень. Здійснення структурних зрушень в економіці України, використання синергетичного підходу до вирішення завдань ефективного управління інноваційним потенціалом підприємств передбачає активне перепрофілювання останніх, що забезпечить можливість реалізації перспективних науково-технологічних програм розвитку виробництва. Це потребує залучення великого обсягу довгострокових інвестицій.

Залучення внутрішніх та іноземних інвестицій, передусім у науково-виробничу сферу, дасть можливість багатьом підприємствам отримати ефективні важелі прискорення розвитку пріоритетних сфер виробничої діяльності.

Загальноприйнятим методом оцінки ефективності інновацій є співвідношення ефектів (результатів) і витрат. Залежно від витрат і результативних показників визначається економічний, соціальний, бюджетний, екологічний, ресурсний, інтелектуальний, науково-технічний ефекти від реалізації інновацій.

Існуючі методики припускають для оцінки інтегральної ефективності підсумовування окремих видів ефектів. Однак такий підхід не враховує емергентних особливостей різних видів ефектів, тобто дії закону синергії. У зв'язку з цим нами пропонується модель визначення інтегрального ефекту від впровадження інновацій, представлена на рис. 2.

Висновки. Удосконалення методичного підходу до оцінювання інтегрального ефекту від впровадження інноваційних проектів на основі комплексного підходу, врахуванні дії закону синергії та ефекту дифузії в інші продукти і галузі аграрної сфери, надасть можливість визначати всю сукупність ефектів (економічний, соціальний, екологічний, бюджетний, науково-технічний, інтелектуальний, ресурсний) для обґрунтованого вибору найефективнішого інвестиційно-інноваційного проекту з декількох альтернатив та дасть можливість визначити шляхи вибору оптимальних джерел фінансування останніх.

Інтегральний ефект повинен враховувати в сукупності й у взаємодії всі види ефектів, які можуть бути отримані в результаті впровадження конкретної інновації на підприємстві чи в галузі. Точніше визначити прогнозну величину інтегрального ефекту дозволяє врахування взаємного впливу ефектів.

Так, економічний ефект, що забезпечує збільшення маси прибутку через можливість підвищення заробітної плати і поліпшення умов праці впливає на соціальний ефект. При цьому спостерігається і зворотний зв'язок у вигляді підвищення продуктивності праці.

Крім того, збільшення прибутку веде до збільшення податків і зборів, а через підвищення заробітної плати — до збільшення відрахувань на соціальні заходи, що безпосередньо веде до зростання бюджетного ефекту.

Показники бюджетної ефективності відбивають вплив результатів здійснення проекту на доходи і витрати відповідного бюджету. При цьому одержання позитивного бюджетного ефекту дає можливість збільшити відрахування на природоохоронні заходи, забезпечує одержання екологічного ефекту. Збільшення дохідної частини бюджету приводить до можливості виділення коштів на розвиток соціальних програм (соціальний ефект).

Ще одним складником інтегральної ефективності інновацій є науково-технічна ефективність. Підвищення науково-технічного рівня підприємства безпосередньо впливає на одержання: економічного ефекту — забезпечення конкурентоспроможності підприємства, зменшення витрат на виробництво; ресурсного ефекту, заснованого на розробці та впровадженні нових ресурсозберігаючих технологій; інтелектуального ефекту — підвищення кваліфікаційного рівня виконавців. Між науково-технічним та інтелектуальним ефектом існує також і зворотний зв'язок: нагромадження і поширення наукових знань, інформації у сфері науки і техніки, що приводить до зростання потенціалу науковців, а отже — до підвищення потенціалу підприємства в науково-технічній сфері і його сумарного потенціалу. Позитивний інтелектуальний ефект отримуваний від продажу нематеріальних активів (патенти, ліцензії тощо) дає можливість одержати додатковий економічний ефект.

Використані джерела

1. *Ansoff I.H.* Synergies and Capabilities Profile / Ansoff I. H. — Corporate Strategy, 1965. — 512 p.
2. *Ансофф И.* Новая корпоративная стратегия / Ансофф И.; пер. с англ. — С.Пб.: Питер, 1999. — 416 с.
3. *Василенко В.О.* Інноваційний менеджмент / В. О. Василенко, В. Г. Шматько; за ред. В.О. Василенка. — К.: ЦУЛ, Фенікс, 2003. — 440 с.
4. *Гриньов А.В.* Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління / Гриньов А. В. — Х.: ІНЖЕК, 2003. — 308 с.
5. *Даций О.І.* Державне регулювання інноваційної діяльності в Україні / О. І. Даций // Економіка АПК. — 2004. — № 3. — С. 18—22.
6. *Зимовець В.* Фінансове забезпечення інноваційного розвитку економіки / В. Зимовець // Економіка України. — 2003. — № 11. — С. 18—21.
7. *Краснокутська Н.С.* Потенціал підприємства: формування та оцінка / Краснокутська Н. С. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 352 с.
8. *Соловьев В.П.* Конкуренция в условиях инновационной модели развития экономики / Соловьев В. П. — К.: Фенікс, 2006. — 165 с.

ЛОКОМОТИВИ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Висвітлено розвиток економіки і торгівлі трьох груп країн з високим потенціалом перетворення національних економік у великі локомотиви світової економіки.

Останніми роками на світовому рівні як у політичних, так і наукових колах жваво обговорюються питання, які країни визначатимуть глобальний розвиток світової економіки в найближчому майбутньому. Особливо ці обговорення посилилися під час світової фінансової економічної кризи. Саме оцінці таких можливих нових потужних рушіїв світової економіки присвячені наші дослідження.

Скорочення «БРІК» було підхоплено світовою політичною та науковою спільнотами після того, як фінансова група *The Goldman Sachs Group Inc.* застосувала його у звіті за 2003 рік. Згідно з прогнозом цієї фінансової групи, за загальним обсягом ВВП у 30-х роках ХХІ ст. країни «БРІК» перевищать реальне ВВП Великої Британії, Італії, Німеччини, США, Франції та Японії. Понад це, Росія і Бразилія у 30-і роки випередять Італію, Німеччину та Францію. На перше місце згодом вийде Китай, а третю сходинку посідатиме Індія [1].

Група «БРІК» — Бразилія, Росія, Індія, Китай — країни з населенням близько 3 млрд осіб і спільним валовим внутрішнім продуктом в обсязі близько 7 трлн USD (2007 р.), або майже 13 % світового ВВП.

Поряд із цим, все більшу увагу привертає ще одна група з одинадцяти країн: Мексика, Нігерія, Єгипет, Туреччина, Іран, Пакистан, Бангладеш, Індонезія, В'єтнам, Південна Корея і Філіппіни, що отримала назву «*Next Eleven*». Вона була введена до обігу рейтинговим агентством *Goldman Sachs*, в його щорічному звіті у грудні 2005 року [2].

Водночас, за нашими підрахунками на основі даних ООН [3], ця група країн із загальним населенням майже 1,3 млрд осіб має ВВП в обсязі більше 4 трлн USD, або понад 7 % світового (2007 р.).

Останніми роками з'явилося поняття щодо ще однієї групи з п'яти країн, яка отримала назву «ВІСТА» — В'єтнам, Індонезія, Південна Корея, Туреччина та Аргентина. Ці 20 країн трьох груп із понад двохсот країн і територій світу нині мають разом майже чверть світового ВВП. Тому, природно, цікаво прослідкувати економічний і соціальний розвиток цих країн у поточному столітті.

Для дослідження нами були обрані як початкової 2000 і (до початку економічно-фінансової кризи) 2007 роки, а сам аналіз проведено за даними ООН [3; 4].

Отже, до «БРІК» входять держави, що віднесені ООН у групу країн, які розвиваються.

Бразилія — країна з високо розвинутою економікою, ПКС населення якої наближений до середньосвітового (9972 дол. США), тривалістю життя та індексами рівня освіти і письменності, що перевищують середньосвітові показники, з високим рівнем розвитку людського капіталу, член Американської зони вільної торгівлі (ФТАА), Латино-Американської інтеграції (ЛАІА) і МЕРКОСУР (MERCOSUR), член G-20.

Росія — країна з економікою перехідного типу, що базується в основному на експорті природних ресурсів (нафта, газ, ліс), із ПКС, значно вищим за середньосвітовий, високими індексами рівня освіти, письменності та розвитку людського потенціалу при тривалості життя нижче середньосвітового і зменшенні чисельності населення.

Індія — велика держава з населенням понад 1,2 млрд осіб, економіка якої стрімко розвивається на базі інновацій при водночас значній злиденності, низькому рівні освіти і середньому значенні індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП).

Китай — найбільша за чисельністю населення країна з найвищими за останні роки показниками розвитку економіки, коли щорічний приріст ВВП перевищував 10–14 %, з високою тривалістю життя та індексами освіти і рівнем письменності. За прогнозом Китай у цьому році за обсягами ВВП випередить США і досягне першого місця у світі.

Більш різноманітною є група «*Next Eleven*», до якої спеціалісти включили країни з різним рівнем економічного розвитку, але об'єднаних великим потенціалом економічного зростання.

Насамперед це *Південна Корея* — високорозвинута країна з показниками розвитку, що перевищують середньосвітові, а за індексом розвитку людського потенціалу (ІРЛП) країна віднесена до групи країн з дуже високим розвитком.

Три країни — *Мексика*, *Філіппіни* і *Туреччина* — це найновіші індустріальні країни. Всі три країни є

членами кількох регіональних економічно-торгових об'єднань і входять до G-20.

Третя група складається з шести держав, які відносяться до країн, що розвиваються: *Єгипет, Індонезія, Іран, Нігерія, Пакистан і В'єтнам*. Кожна з країн є членом кількох регіональних торгово-економічних угруповань, а Нігерія та Іран членом ОПЕС, країни якої визначають світовий ринок нафти. Нігерія та Пакистан, крім того, є членами G-20.

І, нарешті, відстала країна *Бангладеш*, всі показники якої набагато нижчі середньосвітових, але країна з великим економічним потенціалом.

Група «ВІСТА» складається з *Туреччини*, нової індустріальної держави з рівнем ПКС вище середньосвітового, середнім рівнем освіти і високим значенням ІРЛП. Усі інші держави відносяться до групи країн, що розвиваються. *Аргентина та Південна Африка* мають ПКС вище середньосвітового з ІРЛП відповідно високого і середнього значення. *В'єтнам та Індонезія* мають ПКС значно нижче середньосвітового, тривалість життя понад 70 років, достатньо високий рівень письменності при комплексній оцін-

ці розвитку людського потенціалу, який дозволив ООН віднести ці дві держави до групи країн з середнім рівнем ІРЛП.

Реалізацію можливостей економічного розвитку трьох груп країн можна спостерігати за даними таблиці.

Так, за сім років поточного століття ВВП групи «БРІК» зріс у 4,7 раза за найбільшого приросту в Росії — у 5,1 раза, а у фізичному виразі — в Китаї, на 2125,5 млрд дол. США, або майже 39 % загального зростання ВВП по цій групі країн. Внаслідок того, що у цілому світовий ВВП зріс лише на 76,2 %, прискорений економічний розвиток групи «БРІК» забезпечив їй збільшення питомої ваги ВВП групи з 4,8 % у 2000 році до 12,8 % у 2007 році.

Наскільки важливу роль відіграє Китай на світовій арені свідчить такий факт. На початку листопада 2006 року в Пекіні відбувся самміт, на який прибули представники майже всіх держав Африканського континенту. Зібрати разом таку кількість держав Африки не вдалося ні колишньому СРСР, ні США, які завжди підходили до

Таблиця

Зростання ВВП за 2000–2007 рр., млрд USD

Країна	2000 р.	2007 р.	2007 р. до 2000 р., %
«БРІК»			
Бразилія	595,5	1313,4	220,5
Росія	251,1	1290,1	513,8
Індія	457,0	1176,9	257,5
Китай	1080,0	3205,5	296,5
Разом	1483,6	6985,9	470,9
До світу, %	4,8	12,8	+8,0
«Next Eleven»			
Південна Корея	457,2	959,8	209,9
Мексика	574,5	1022,8	178,0
Нігерія	41,1	165,6	402,7
Туреччина	199,9	655,9	328,1
Єгипет	98,7	130,5	133,2
Іран	194,9	286,1	272,7
Пакистан	61,6	141,2	232,0
Індонезія	153,3	432,8	282,3
В'єтнам	31,3	68,6	219,1
Філіппіни	74,7	144,1	192,9
Бангладеш	47,1	68,4	145,2
Разом	1844,3	4077,4	221,1
До світу, %	5,9	7,5	+1,6
«ВІСТА»			
В'єтнам	31,3	68,6	219,1
Індонезія	153,3	432,8	282,3
Південна Африка	125,9	283,0	224,9
Туреччина	199,9	655,9	328,1
Аргентина	285,0	262,5	92,1
Разом	795,4	1702,8	214,0
До світу, %	2,5	3,1	+0,6
Світ	30971,1	54583,8	176,2

налагоджування контактів вибірково, як і всі інші західні держави. Китай контактує з усіма країнами, відкинувши будь-яку ідеологію і поставивши на чільне місце економічні інтереси, інвестиції та двосторонній розвиток торгівлі. Так, за нашими підрахунками даних UNCTAD, якщо у 1995 році Китай імпортував з країн Африки товарів на 1,4 млрд дол. США, то в 2008 році — вже на 56,2 млрд, або майже в 40 разів більше. Експорт за цей час відповідно становив від 2,5 до 50 млрд дол. США, або майже в 20 разів більше.

При цьому загалом Китай веде політику зростання обсягів торгівлі з країнами, що розвиваються. Так, якщо в 1995 році питома вага імпорту Китаєм із бідних країн становила 38,7 % усього імпорту, то в 2008 році вона зросла до 53,8 %. У грошовому виразі це становило відповідно 51,1 млрд і 643,8 млрд дол. США [5, с. 54, 56].

Меншими темпами відбувалося зростання економіки у групі «Next Eleven» — у 2,2 раза, але воно також було більшим порівняно із світовим. Питома вага ВВП цієї групи також зросла відповідно з 5,9 до 7,5 %.

Ще меншими темпами зросли обсяги ВВП групи «ВІСТА» — на 114 % при відповідному збільшенні її питомої ваги до світових обсягів — від 2,5 (2000 р.) до 3,1 % (2007 р.).

Загальний ВВП усіх трьох груп країн зріс від 4,1 до 12,7 трлн дол. США, або в три рази, а питома вага до світових обсягів — від 13,2 до 23,4 %.

Аналітичні матеріали щодо змін обсягів експорту імпорту товарів і послуг за 2000—2007 роки показують наступне: якщо група «БРІК» збільшила обсяги експорту товарів у 4,1 раза, то група «Next Eleven» лише у 2 рази проти 2,1 раза у світі. Це зумовило те, що питома вага в експорті товарів групи «БРІК» на світовому рівні зросла від 7 % у 2000 році до 13,6 % у 2007 році, тоді як групи «Next Eleven» навіть зменшилася від 8,7 до 8,2 %. Водночас обсяги експорту послуг у групі «БРІК» збільшилися орієнтовно у 4 рази, а в групі «Next Eleven» майже у 2,2 раза, що спричинило зростання обсягів експорту першої групи з 4,3 по 7,9 %, а другої питома вага залишилася на тому самому рівні — 6 %.

Разом обсяги експорту товарів і послуг по групі «БРІК» зросли в 4,1 раза при збільшенні її питомої ваги у світі від 6,5 по 12,5 %, а по групі «Next Eleven» зростання було двократним при деякому зменшенні величини питомої ваги у світі (на 0,3 %).

У свою чергу, держави групи «ВІСТА» разом збільшили обсяги експорту товарів майже в 2,5 раза за лідируючої позиції Туреччини — в 3,8 раза, а щодо послуг — навпаки, зменшили зростання порівняно з середньосвітовими показником, що, таким чином, з одного боку, дало можливість цій групі країн збіль-

шити свою питому вагу експорту товарів з 2,5 по 2,9 % на світовому рівні і погіршити цей показник (-0,3 %) по експорту послуг. У цілому експорт цих країн разом зріс у 2,3 раза при найбільших обсягах Туреччини (135,5 млрд дол. США) та Індонезії (130,5 млн дол. США).

Цікавими є порівняння трьох угруповань за обсягами імпорту товарів і послуг. Усі три групи країн збільшили імпорт товарів внаслідок зростання потреб своїх економік, що стрімко нарощують ВВП. Але якщо «БРІК» збільшила обсяги імпорту товарів у 4 рази, «ВІСТА» — в 2,7 раза, то зростання по групі «Next Eleven» відбулося практично на рівні середньосвітового показника — в 2,1 раза. Всі три групи країн збільшили свою питому вагу у світі і довели її по «БРІК» до 11 %, «Next Eleven» — 8,4 і «ВІСТА» — 3,2 %.

Різниця між групами країн щодо змін імпорту послуг полягає у тому, що «БРІК» збільшила питому вагу в три рази, «Next Eleven» у два рази, а «ВІСТА» — лише в 1,8 раза, або менше за середньосвітову величину.

Загалом усі три групи країн підвищили обсяги імпорту товарів і послуг, що зумовило зростання їх питомої ваги на світовому рівні.

Висновки. Три групи країн, з яких одна (БРІК) уже виступає потужним локомотивом глобальних змін у світовій економіці і торгівлі, а друга (Next Eleven) та третя (ВІСТА) вважаються спеціалістами групами країн з високою можливістю перетворення національних економік у великі локомотиви міжнародної системи економічних відносин ХХІ століття, разом мають майже четверту частину світового ВВП, до 25 % світових обсягів експорту товарів, близько 16 % експорту послуг і 23 % питомої ваги світових обсягів загального експорту при посиленні своєї присутності на світовому ринку імпорту товарів і послуг з 1/6 світових обсягів у 2000 році до 1/5 у 2007 році.

Використані джерела

1. Dreaming with BRICs The Path to 2050. — The Goldman Sachs GROUP Inc., 2003 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www2.goldmansachs.com/ideas/brics/book/99—dreaming.pdf>. — (Назва з екрану)
2. How Solid are BRICs? Global Economic Paper. — 2005. — № 134.
3. Доклад о развитии человека за 2009 год; пер. с англ. — М.: Весь Мир, 2009. — 232 с.
4. Доклад о развитии человека за 2002 год; пер. с англ. — Нью-Йорк; Оксфорд. — Оксфорд юниверсити пресс, 2002. — 277 с.
5. Handbook of Statistics, 2008. — New-York and Geneva: UNCTAD, 2008. — 468 p.

Черемисина С.Г. Сравнительная оценка современного состояния виноградо-винодельческой отрасли Украины и стран Европы / С. Г. Черемисина, А. Г. Каленова // *АгроИнКом*. — 2011. — № 1–3. — С. 5–10

В статье проанализировано современное состояние виноградо-виноделия в Украине. Проведен анализ эффективности функционирования отрасли в странах Европы. Предложены основные направления стабилизации и развития виноградо-винодельческого производства в Украине с учетом опыта европейских стран.

Сало И.А. Влияние экономической нестабильности на развитие отечественного рынка фруктов / И. А. Сало // *АгроИнКом*. — 2011. — № 1–3. — С. 11–14

Проанализированы показатели нестабильности производства и душевого потребления плодов, уровня инфляции и безработицы. Установлена роль фискальной политики в развитии отечественного рынка плодов.

Тивончук Я.А. Методические подходы к формированию организационно-экономического механизма активизации деятельности предпринимательских структур рынка молока и молокопродуктов / Я. А. Тивончук // *АгроИнКом*. — 2011. — № 1–3. — С. 15–20

Обоснованно теоретико-методические аспекты организационно-экономического механизма формирования и развития рынка молока и молокопродуктов. Предложены мероприятия активизации деятельности предпринимательских структур рынка молока и молокопродуктов.

Кривенко Н.В. Тенденции развития внутриотраслевой торговли агропродовольственной продукцией / Н. В. Кривенко // *АгроИнКом*. — 2011. — № 1–3. — С. 21–22

Рассмотрены направления развития, основные виды внутриотраслевой торговли и факторы, которые определяют ее уровень. Проанализирована интенсивность внутриотраслевой торговли отдельными видами продукции АПК.

Кулаец М. М. Инновационное обеспечение продовольственной безопасности в Украине и мире / М. М. Кулаец, М. Ф. Бабненко, П. А. Лайко [и др.] // *АгроИнКом*. — 2011. — № 1–3. — С. 23–28

Отражено состояние и перспективы формирования продовольственных ресурсов в Украине. Раскрыты биологически-хозяйственные характеристики озимой и яровой пшеницы как основной продовольственной культуры. Доказана неотложная необходимость инновационного обеспечения аграрного сектора экономики для решения проблемы продовольственной независимости страны.

Диесперов В.С. Современное состояние деятельности сельскохозяйственных предприятий: аналитическое обозрение / В. С. Диесперов // *АгроИнКом*. — 2011. — № 1–3. — С. 29–35

Отражены результаты функционирования и проблемы развития сельскохозяйственных предприятий зоны Полесья в зависимости от размеров, концентрации и интенсификации производства.

Cheremisina S.G. the Comparative estimation of the modern state of industries of viticulture and vine making of Ukraine and countries of Evropy / S. G. Cheremisina, A. G. Kalenova // *Agroinkom*. — 2011. — № 1–3. — P. 5–10

In the article the modern consisting of viticulture and vine making is analyzed of Ukraine. The analysis of efficiency of functioning of industry is conducted in the countries of Europe. Basic directions stabilizing are offered and development of viticulturist and vine-making production in Ukraine taking into account experience of the European countries.

Salo I.A. Influence of the economic instability on the fruit market development in Ukraine / I. A. Salo // *AgroInKom*. — 2011. — № 1–3. — P. 11–14

The economic instability has been analysed — the level of the fruit production and consuming per capita as well as that of the inflation and unemployment. The fiscal policy role has been established in the inland fruit market development.

Tyvonchuk J.O. Methodical going near forming of organizational and economic mechanism of activation of activity of enterprise structures of market of milk and dairy products / J. O. Tyvonchuk // *AgroInKom*. — 2011. — № 1–3. — P. 15–20

Grounded theoretical and methodical aspects of organizational-economic mechanism of forming and development market of milk and dairy products. The measures of activation of activity of enterprise structures of market of milk and dairy products are offered.

Kryvenko N.V. Progress trends into of a particular branch trading in an agricultural and food produce / N. V. Kryvenko // *AgroInKom*. — 2011. — № 1–3. — P. 21–22

Directions of development, basic kinds into of a particular branch trade and factors which determine its level, are considered. Intensity is analyzed into of a particular branch trading in the separate types of agricultural produce.

Kulaets M. M. The innovative providing of food safety is in Ukraine and World / M. M. Kulaets, M. F. Babienko, P. A. Layko [and other] // *AgroInKom*. — 2011. — № 1–3. — P. 23–28

Consisting and prospects of forming of food resources is reflected of Ukraine. Biologically-economic descriptions of winter and spring wheat are exposed as a basic food culture. The urgent necessity of the innovative providing of agrarian sector of economy is well-proven for the decision of problem of food independence of country.

Diesperov V.S. Modern state of activity and problem of development agricultural enterprises: analytical review / V. S. Diesperov // *AgroInKom*. — 2011. — № 1–3. — P. 29–35

The results of functioning and problem of development of agricultural enterprises of area of Poles'ya are reflected depending on sizes, concentration and intensification of production.

Бойко Л.Н. Трансформация агроформирований как направление совершенствования земельных отношений / Л. Н. Бойко // *АгроИнКом*. — 2011. — № 1–3. — С. 36–39

Проанализированы результаты реорганизации сельскохозяйственных предприятий Украины. Исследованы особенности реорганизации на примере совокупности аграрных формирований Полтавской области.

Русак Е.П. Стратегия развития предприятий по производству продукции птицеводства / Е. П. Русак // *АгроИнКом*. — 2011. — № 1–3. — С. 40–42

Рассмотрено основные направления развития птицеводческих предприятий региона Центрального Полесья. Проведено прогноз уровня рентабельности на среднесрочную перспективу.

Черний Н.С. Эффективность инвестиций в производство продукции сои / Н. С. Черний // *АгроИнКом*. — 2011. — № 1–3. — С. 43–46

Отражено хозяйственное значение семян сои, динамику их производства в Украине, инвестирование и эффективность переработки в корпорации «Укragротех».

Клищенко С.В. Формирование инновационного подхода к промышленному выращиванию и переработке грецкого ореха / С. В. Клищенко, В. П. Марчук // *АгроИнКом*. — 2011. — № 1–3. — С. 47–51

Исследовано состояние и перспективы развития культуры грецкого ореха в Украине и мире. Отражена разработанная на основании инновационного подхода технология промышленного выращивания и переработки грецкого ореха для сада площадью 200 га. Предложены основные инновационные направления развития культуры грецкого ореха.

Мних А.М. Влияние государственного долга на экономику и социальную политику государства / А. М. Мних // *АгроИнКом*. — 2011. — № 1–3. — С. 52–53

Проанализированы главные аспекты формирования и накопления внутреннего и внешнего государственного долга. Отмечено, что функционирование экономик подавляющего большинства стран мира тесно связано с заимствованием средств. Особенно подчеркнуто, что заимствование средств может стать мощным рычагом макроэкономического роста и содействовать социальному развитию.

Саблук Р.П. Малые предприятия в системе корпоративных финансов / Р. П. Саблук, О. В. Коваленко // *АгроИнКом*. — 2011. — № 1–3. — С. 54–58

Раскрыта сущность понятия «корпоративные финансы» в контексте эволюции теории объединенного капитала, выявлены факторы развития малых предприятий в системе корпоративных финансов.

Борщ А.Г. Формирование эмиссионной политики в системе управления капиталом акционерных агропромышленных предприятий / А. Г. Борщ, А. Г. Борщ // *АгроИнКом*. — 2011. — № 1–3. — С. 59–63

Проанализировано привлечение капитала акционерными предприятиями по переработке молока посредством проведения эмиссий акций и облигаций. Предложена модель формирования и управления эмиссионной политикой в системе управления капиталом акционерного предприятия.

Boyko L.N. Transformation of agrarian enterprises as direction of improvement of the landed relations / L. N. Boyko // *AgroInkom*. — 2011. — № 1–3. — P. 36–39

The results of reorganization of agricultural enterprises of Ukraine are analysed. The features of reorganization on the example of aggregate of agrarian enterprises of the Poltava area are investigational.

Rusak O.P. Strategy of development of the enterprises for poultry farming production / O. P. Rusak // *AgroInKom*. — 2011. — № 1–3. — P. 40–42

It is considered the basic directions of development of the poultry-farming enterprises of region of the Central Polesye. It is spent the forecast of level of profitability for intermediate term prospect.

Cherny N.S. Effectiveness of investments in the production of soybean products / N. S. Cherny // *AgroInKom*. — 2011. — № 1–3. — P. 43–46

The economic value of seed of soy, dynamics of his production in The Ukraine, investing and efficiency of processing in a corporation «Ukragrotekh», is reflected.

Klischenko S.V. Formation of an innovative approach to industrial cultivation and processing of the walnut / S. V. Klischenko, V. P. Marchuk // *AgroInKom*. — 2011. — № 1–3. — P. 47–51

The article examined the state and prospects of development of a culture of walnut in Ukraine and abroad. Based on an innovative approach lighted developed technology for industrial cultivation and processing of walnut for the garden area of 200 hectares. The basic directions of development of innovative culture of walnut.

Mnykh A.M. Influence of national debt is on economy and social policy of the State / A. M. Mnykh // *AgroInKom*. — 2011. — № 1–3. — P. 52–53

The main aspects of forming and accumulation of internal and external national debt are analyzed. It is marked that functioning of economies of sinageing majority of the world countries is closely related to borrowing of facilities. Especially underline, that borrowing of facilities can become the powerful lever of macroeconomic growth and to assist to social development.

Sabluk R.P. Small enterprises are in system of corporate finances / R. P. Sabluk, O. V. Kovalenko // *AgroInKom*. — 2011. — № 1–3. — P. 54–58

Essence of concept «Corporate finances» is exposed in the context of evolution of theory of the incorporated capital, are exposed the development factors of small enterprises in the system of corporate finances.

Borsch A.G. Formation of emission policies in the management of the share capital in the agroindustrial enterprises / A. G. Borsch, A. G. Borsch // *AgroInKom*. — 2011. — № 1–3. — P. 59–63

An analysis of capital of joint stock companies for processing milk through issues of shares and bonds. The model of formation and management of emission polish in the system of capital management joint venture.

Россоха В.В. Управление стоимостью бизнеса в процессе финансового оздоровления предприятий / В. В. Россоха, Е. П. Осетрова // *АгроИнКом.* — 2011. — № 1–3. — С. 64–67

Отражены актуальные вопросы управления стоимостью предприятий в процессе финансовой санации. Согласно нормативным документам определена сущность понятий «банкротство», «реструктуризация», «санация». Рассмотрены проблемные аспекты финансовой несостоятельности предприятий и предложены возможные варианты их выхода из «финансового коллапса». Проанализированы стратегии управления финансовым состоянием для реабилитации и возобновления платежеспособности субъектов хозяйствования.

Говорущко Т.А. Современные проблемы кредитования субъектов предпринимательской деятельности / Т. А. Говорущко, Ю. Ф. Гудзь // *АгроИнКом.* — 2011. — № 1–3. — С. 68–72

Рассмотрены современные проблемы развития кредитования субъектов предпринимательской деятельности на Волинии. Предложено пути их преодоления.

Булат М.А. Концептуальные основы управления бюджетными расходами на поддержку сельского хозяйства / М. А. Булат // *АгроИнКом.* — 2011. — № 1–3. — С. 73–75

Раскрыто понятие управления расходами бюджета на поддержку сельского хозяйства. Отмечены и научно обоснованы нормы расходования бюджетных средств по статьям расходов. Определены объемы предоставления финансовой поддержки сельскохозяйственным формированиям и их влияние на уровень рентабельности предприятий региона. Предложены новые подходы к управлению расходами государственного бюджета для отрасли.

Полуляхова О.А. Особенности финансово-кредитного обеспечения предприятий потребительской кооперации / О. А. Полуляхова // *АгроИнКом.* — 2011. — № 1–3. — С. 76–79

Статья посвящена теоретическим аспектам особенностей финансово-кредитного обеспечения предприятий потребительской кооперации. Обобщены результаты исследований проблем финансового обеспечения и развития кредитной кооперации в Украине. Предложены основные направления стабилизации и последующего развития этого механизма внутреннего финансирования аграрных предприятий.

Чорный Г.М. Новейший поход к содержанию управленческой деятельности в агроформированиях / Г. М. Чорный, М. П. Ястреб, О. В. Кучер // *АгроИнКом.* — 2011. — № 1–3. — С. 80–84

Системно рассмотрено содержание управленческого процесса, предложена классификационная модель общих функций управления с учетом особенностей деятельности агроформирований.

Паштетский В.С. Методологические аспекты исследования рационального землепользования агро-сферы / В. С. Паштетский // *АгроИнКом.* — 2011. — № 1–3. — С. 85–88

Проанализированы критерии рационального землепользования агро-сферы. Доказана целесообразность обоснования измерителей адаптивно-интенсивного использования посевных площадей; сочетания

Rossokha V.V. Management a business cost in the process of the financial making healthy of enterprises / V. V. Rossokha, E. P. Osetrova // *AgroInKom.* — 2011. — № 1–3. — P. 64–67

The pressing questions of management the cost of enterprises are reflected in the process of financial sanities. In obedience to normative documents essence of concepts «bankruptcy», «restructurings», «sanity», is certain. The problem aspects of financial insolvency of enterprises are considered and the possible variants of their exit are offered from a «financial collapse». Strategies of management the financial state are analyzed for a rehabilitation and proceeding in solvency of management subjects.

Govorushko T.A. Modern problems of development of crediting of subjects of entrepreneurial activity / T. A. Govorushko, Yu. F. Gudz' // *AgroInKom.* — 2011. — № 1–3. — P. 68–72

The modern problems of development of crediting of subjects of entrepreneurial activity are considered on Volhynia. Ways are offered in relation to their decision.

Bulat M.A. The Conceptual government budgetary charges bases on support of agriculture / M. A. Bulat // *AgroInKom.* — 2011. — № 1–3. — P. 73–75

The modern problems of developmeThe concept of management of budget charges is exposed in support agriculture. The scientifically grounded norms of expense of budgetary facilities are marked after the items of expenses. The volumes of sponsorship, which get to the agricultural enterprises of region and level of profitability of enterprises which got budgetary support, are certain. The new going is offered near the management of the state budget charges for industry.

Polulyakhova O.A. Features of the финансово-кредитного providing of enterprises of consumer co-operation / O. A. Polulyakhova // *AgroInKom.* — 2011. — № 1–3. — P. 76–79

The modern problems of developmeThe article is devoted to the theoretical aspects of features of the финансово-кредитного providing of enterprises of consumer co-operation. The results of researches of problems of the financial providing and development of credit co-operation are generalized in Ukraine. Basic directions to stabilizing are offered and subsequent development of this mechanism of the internal financing of agrarian enterprises.

Chorniy G.M. Newest hike to maintenance of administrative activity is in the agrarian farming's / G. M. Chorniy, M. P. Yastrebo, O .V. Kucher // *AgroInKom.* — 2011. — № 1–3. — P. 80–84

Maintenance of administrative process is system considered, the classification model of public functions of management taking into account the features of activity of the agrarian formings is offered.

Pashtetskiy V.S. The Methodological aspects of research of rational land-tenure of agrarian sphere / V. S. Pashtetskiy // *AgroInKom.* — 2011. — № 1–3. — P. 85–88

The criteria of rational land-tenure of agrarian sphere are analysed. Expedience of ground of measuring devices of the adaptive-intensive use of sowing areas is well-proven; combination ecologically of safe intensification

экологобезопасной интенсификации и ресурсосбережения, усовершенствование их структуры; предоставления государственных субсидий агроформированиям, заблаговременного выявления и предупреждения нарушения земельного законодательства, применения штрафных санкций, которые бы в достаточной степени пополняли фонд рационального землепользования.

Коренюк П.И. Проблемы повышения продовольственной эффективности восстановления земельно-ресурсного потенциала / П. И. Коренюк // АгроИнКом. — 2011. — № 1–3. — С. 89–95

Сквозь призму восстановительных процессов рассмотрено использование, сохранение и возобновление продуктивных земельных угодий как целостного комплекса. На основе технологического уровня производства и ресурсного обеспечения предложены показатели эффективности восстановления земельно-ресурсного потенциала. Предложен комплекс мероприятий для рационального использования сельскохозяйственных земель.

Шумский А.В. Эффект синергии при определении инновационного потенциала предприятия / А. В. Шумский // АгроИнКом. — 2011. — № 1–3. — С. 96–99

В статье отражены теоретико-практические мероприятия по определению и оцениванию инновационного потенциала. Обоснована необходимость учета в этих процессах синергетического подхода к управлению сложными системами. Предложена схема технологического прогнозирования в процессе подготовки стратегического плана аграрного предприятия.

Беленький А. Ю. Локомотивы мировой экономики / А. Ю. Беленький // АгроИнКом. — 2011. — № 1–3. — С. 100–102

Отражено развитие экономики и торговли трех групп государств, имеющих высокий потенциал превращения национальных экономик в большие локомотивы мировой экономики.

and resource economy, improvement of their structure; grant of state subsidies to the agrarian formings, done early exposure and warning of violation of the landed legislation, application of penalty approvals which would fill up the fund of rational land-tenure in a sufficient degree.

Korenyuk P.I. The Problem of Increasing Food Efficiency of Restoration of Land and Resource Potential / P. I. Korenyuk // AgroInKom. — 2011. — № 1–3. — P. 89–95

Through the prism of restoration processes the use, maintenance and proceeding in the productive landed lands, is considered as an integral complex. On the basis of technological level of production and resource providing the indexes of efficiency of renewal of earth-resource potential are offered. The complex of measures is offered for the rational use of agricultural earths.

Shumskiy A.V. An effect of synergy is at determination of innovative potential of enterprise / A. V. Shumskiy // AgroInKom. — 2011. — № 1–3. — P. 96–99

In the article theoretical and practical measures are reflected on determination and evaluation of innovative potential. The necessity of account is grounded for these processes of the synergetic going near a management the difficult systems. The chart of technological prognostication is offered in the process of preparation of strategic plan of agrarian enterprise.

Bilenkiy O.Yu. Locomotives of world economy / O. Yu. Bilenkiy // AgroInKom. — 2011. — № 1–3. — P. 100–102

Development of economy is reflected to trade of three groups of countries with high potential of transformation of national economies in the large locomotives of world economy.

ДО ВІДОМА АВТОРІВ!

Журнал «АгроІнКом» публікує теоретико-методологічні, аналітичні, узагальнюючі, постановочні та рекомендаційно-методичні статті з актуальних питань аграрної економічної науки.

Подані статті мають містити такі необхідні елементи: висвітлення стану проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття; формулювання цілей публікації (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням одержаних наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших пошуків у даному напрямі.

Матеріали мають бути надруковані українською мовою з обов'язковим уживанням букви Іг (наприклад, у слові «обґрунтовано, підґрунтя» і под.).

На першій сторінці слід указати індекс УДК (універсальної десятикової класифікації), супроводжувальний лист відповідної установи або закладу, внутрішню рецензію на статтю, ініціали та прізвища авторів, вчений ступінь, вчене звання, повну назву організації, назву статті.

Підписані автором статті (обсягом до 8 сторінок, а для молодих учених до 5-ти, включаючи таблиці, рисунки, бібліографію), слід подавати у 2-х примірниках разом з дискетою. Текстові файли — 14 кеглем з інтервалом 1,5—2 рядки у форматі редактора WORD-7, WRITE, графічні (зокрема діаграми і карти) — тільки чорнобілі, у форматі Excel, TIF, CDR або PCX у супроводі текстового роздруку.

Таблиці мають бути складені наочно, а заголовки до них точно відповідати змісту граф.

Рисунки слід виконувати у 2-х примірниках на форматі, який забезпечує чітку передачу всіх деталей, у масштабі 1:1 або 2:1. На рисунках допускаються лише цифрові та буквені позначення, пояснювальний текст виноситься в підпис до рисунків. Фотографії подавати на білому глянцевому папері. Формули мають бути набраними у формульному редакторі Equation Math Type і з довжиною рядка, який не перевищує 82 мм.

Усі латинські назви, а також назви на іноземній мові повинні бути надруковані латинським шрифтом. Літери грецького алфавіту необхідно обводити червоним олівцем.

Бібліографію оформлювати відповідно до вимог ДСТУ в алфавітному порядку.

На окремій сторінці подаються відомості про автора: прізвище, повністю ім'я та по батькові автора (авторів), домашню та службову адреси з контактними телефонами, повну назву місця роботи, посаду, вчений ступінь.

Матеріали, що вже друкувалися або знаходяться в редакціях інших журналів, не надсилати.

Редакція залишає за собою право скорочувати і виправляти надіслані статті. Відхилені рукописи не повертаються.

*Додаток до постанови президії ВАК України
від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2*

**ПЕРЕЛІК № 4
НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ,
В ЯКИХ МОЖУТЬ ПУБЛІКУВАТИСЯ РЕЗУЛЬТАТИ
ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ**

**НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ ДОКТОРА І КАНДИДАТА НАУК
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

Журнали

АгроІнКом (МАПІК «Агропромінвест-інтернешнл»)

Вісник Міжнародного слов'янського університету. Серія: економіка (м. Харків)

Вісник Сумського державного університету. Серія: економіка.

Вісник Східноукраїнського державного університету (м. Луганськ)

Вісник Національного банку України (м. Київ)

Зовнішня торгівля (м. Київ)

Маркетинг в Україні (м. Київ)

Схід (м. Донецьк)

Управляющие системы и машины (НАН України, Інститут кібернетики
ім. В.М. Глушкова НАН України, Міжнародний науково навчальний центр
інформаційних технологій та систем)

Шановні читачі!

Наш журнал можна читати на сторінці Інтернету

<http://www.iae.kiev.ua>